

İstanbul Sözleşmesini Savunmak: Toplumsal Cinsiyet Temelli Nefret Söylemiyle Mücadele İçin Politika Önerileri

Hazırlayanlar:

İnan Özdemir Taştan
Ezel Buse Sönmezocak
Anjelic Kelavgil

İçindekiler

SUNUŞ	2
ARAŞTIRMACILAR VE RAPORU YAYINA HAZIRLAYANLAR	4
GİRİŞ	5
A. TÜRKİYE’NİN İSTANBUL SÖZLEŞMESİNDEN ÇEKİLME SÜRECİ: NELER YAŞANDI?	8
B. İSTANBUL SÖZLEŞMESİ, YÜKSELEN KÜRESEL TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI HAREKET VE NEFRET SÖYLEMİ	22
1. İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDE TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİ	23
2. TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI HAREKETLERİ KONUMLANDIRMAK: NE İLE KARŞI KARŞIYAYIZ?	25
3. TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI KAMPANYALARIN TEMEL İDDİALARI	30
4. TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI KAMPANYALARIN TEMEL STRATEJİLERİ	31
5. TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI HAREKETİN DİLİ VE NEFRET SÖYLEMİ	34
C. TÜRKİYE’DE İSTANBUL SÖZLEŞMESİNDEN ÇEKİLME SÜRECİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ NEFRET SÖYLEMİ: AKTÖRLER, İDDİALAR, STRATEJİLER	38
1. TÜRKİYE’DE İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITLIĞI: TEMEL AKTÖRLER	38
2. TÜRKİYE’DE İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITLARININ TEMEL İDDİALARI	45
3. TÜRKİYE’DE İSTANBUL SÖZLEŞMESİ KARŞITLARININ TEMEL KAMPANYA STRATEJİLERİ	50
4. ÇEKİLME SÜRECİNDE İSTANBUL SÖZLEŞMESİ KARŞITI HAREKETİN SÖYLEMSEL STRATEJİLERİ VE NEFRET SÖYLEMİ	54
D. TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ NEFRET SÖYLEMİYLE MÜCADELE İÇİN POLİTİKA ÖNERİLERİ: HER ŞEYE RAĞMEN İSTANBUL SÖZLEŞMESİ’Nİ SAVUNMAK	57
1. GENEL TESPİTLER	57
2. POLİTİKA ÖNERİLERİ	60
KAYNAKÇA	65

Sunuş

“Dayanışma Akademileri Ağı Aracılığıyla Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Geliştirme” projesi, Avrupa Birliği desteğiyle S.S. ADA Eğitim Kooperatifi (Ankara Dayanışma Akademisi) ile BİRARADA Bilim, Sanat, Eğitim, Araştırma ve Dayanışma Derneği'nin işbirliğiyle 2020 yılında yürütülmeye başlanmıştır. KAOS-GL ve İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), projenin danışman örgütleridir. Projenin öncelikli amacı, sivil toplum örgütleri ile akademisyenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki bilgi birikimi, araştırma ve alan deneyimini paylaşımlarını kolaylaştıracak kanalları geliştirmek ve birlikte yürütülecek savunuculuk ve araştırma faaliyetlerinin çoğalmasına aracılık etmek üzere bir toplumsal cinsiyet eşitliği dayanışma ağı oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, 2020 yılı içinde kısa adıyla AĞ-DA (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı), toplumsal cinsiyet alanında çalışan akademisyenlerin, Olağanüstü Hal (OHAL) sürecinde kamu görevinden çıkartılmış olan akademisyenlerin oluşturduğu Dayanışma Akademilerinin ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi içinde yer alan sivil toplum örgütlerinin katılımıyla inşa edilmiştir. Ağı, sivil toplum örgütlerinin, Dayanışma Akademilerinin ve akademisyenlerin politik atmosferin yarattığı engellerle baş edebilmek için birlikte çalışabilme deneyimlerini geliştirmelerine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Sivil toplum örgütleri ile akademisyenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki bilgi birikimi, araştırma ve alan deneyimini paylaşmalarını kolaylaştıracak kanalları geliştirmek AĞ-DA'nın kuruluş amaçları arasındadır. Bunun yanı sıra, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı'nın akademisyenlerin sivil toplum örgütlerinin alanda biriktirdiği deneyim ve bilgiyle bağının yeniden kurulmasına aracılık etmesi, böylelikle kadın ve LGBTİ+ hakları alanlarında çalışan sivil toplum örgütlerinin akademik bilgiye erişimlerinin kolaylaştırılması ve birlikte yürütülecek savunuculuk ve araştırma faaliyetlerinin çoğalmasının sağlanması da beklenmektedir.

Bu rapor, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı'nın (AĞ-DA), “Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek” başlığını taşıyan projesinin sonuç raporudur. Rapor Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden çekilme süreci ve sonrasında artan toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemiyle mücadele için politika önerilerini içermektedir.

Raporun hazırlanma ve yayımlanma aşamalarındaki katkıları için Ülkü Doğanay'a çok teşekkür ederiz. Ayrıca bu rapora da dayanak oluşturan ve "Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek" projesi kapsamında gerçekleştirilen atölyeler sonrasında hazırlanan raporların yazarlarına -Aslı Telseren Ömeroğlu, Balacan Ayar, Bengi Cengiz, Burcu Narin, Ecem Payçu, Elif Bozkurt, Elifcan Çelebi, Ferda Fahrioğlu Akın, Nihal Kocabay-Şener, Pınar Şentürk, Hatice Çoban Keneş, Hilal Karul, Kudret Çobanlı, Nur Betül Çelik, Sevcan Tiftik, Şimşek Yiğit Yücel, Ülker Sözen, Yonca Cingöz, Zelal Fahrioğlu ve Zeynep Kıvılcım'a çok teşekkür ederiz. Bu rapor Civil Rights Defenders ve Humboldt Üniversitesi The Center for Comparative Research on Democracy'nin (CCRD) desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacılar ve Raporu Yayına Hazırlayanlar

İnan Özdemir Taştan

Ankara Üniversitesi İletişim Fakóltesi'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. Yüksek lisans tezi Türkiye'de iletişim özgürlüğü tartışmaları, doktora tezi ise Türkiye'de 1970'li yıllarda sol politik hareketlerin retoriği üzerine odaklanmaktadır. Medya ve kadın çalışmaları, siyasal iletişim, toplumsal hareketler ve akademik özgürlük alanlarında çeşitli makale, kitap bölümü, çeviri ve raporları bulunan Özdemir Taştan, *Seçimlik Demokrasi (2018)* ve *Vaatten Duaya, Anayasadan Kur'an'a: Siyasette Dinselleşme (2019)* başlıklı kitapların yazarları arasındadır. 2020-2021 döneminde Swedish Collegium for Advanced Study'de Barbro Klein Burslusu olarak araştırmalarını sürdürmüştür. Halen Berlin'deki Forum Transregionale Studien'de 2021-2023 döneminde burslu araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Ezel Buse Sönmezocak

Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakóltesi'nden mezun oldu. Bir süre aktif olarak İstanbul Barosu'na bağlı avukat olarak çalıştı. Hukuk yüksek lisans derecesini (LLM) İsveç devleti bursiyeri olarak gittiği Lund Üniversitesi Uluslararası İnsan Hakları Hukuku programından "On Hospitality and Hostility: Re-thinking Expulsion through Kant and Schmitt" başlıklı teziyle aldı. Hali hazırda Koç Üniversitesi'nde kamu hukuku alanında doktora çalışmalarına devam etmektedir. Araştırma alanları arasında hukuk teorileri, hukuk felsefesi, insan hakları hukuku ve toplumsal cinsiyet çalışmaları yer almaktadır. Akademik kariyerinin yanı sıra 12 seneyi aşkın bir süredir sivil toplumda özellikle kadın hakları ve LGBTİ+ hakları alanında gönüllü ve profesyonel olarak çalışmalar yürütmektedir.

Anjelik Kelavgil

Transfeminist aktivist. Yerel yönetimler ve kent hakkı, toplumsal cinsiyet, iklim, siyasal katılım ve LGBTİ+ hakları alanlarında kesişimsel aktivizm yürütmeye çalışan Anjelik Kelavgil, halihazırda 17 Mayıs Derneği çatısı altında tüm çalışmalarını yürütmektedir. Çankaya Kent Konseyi, Ayrancı Semt Meclisi gibi yerel örgütlenmelerde LGBTİ+ temsilini taşıyan Anjelik Kelavgil aynı zamanda kaosgl.org'ta gündeme dair güncel yazılar yazmaktadır. Bir kedi ve bir köpek annesi olan Anjelik, cinsiyetler ve performanslar evreninde halen yerini aramaktadır; belki de yerinin bu arama eyleminin kendisi olduğunu düşünmektedir.

Giriş

Türkiye’de kadına yönelik şiddet son yirmi yılda ne yazık ki sadece sayısal olarak değil, nitelik olarak da artmış, kamuoyu eziyet ve işkenceye uğrayan kadın haberleriyle sarsılır hale gelmiştir. Ancak bu durum buzdağının sadece görünen kısmıdır. Zira, devlet, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddete ilişkin ayrıştırılmış sistematik bir veri tutmamakta ve bu yönde kadın hakları derneklerinin ısrarlı bilgi edinme başvurularını da bu bilgilerin “özel” olduğu gerekçesiyle reddetmektedir.¹ Hali hazırda kadınlara ve LGBTİ+lara yönelik şiddete ilişkin resmi bir veri yoktur. Öyle ki, şiddet sonucu hayatını yitiren kadın ve LGBTİ+lara ilişkin veriler bile resmi olarak tutulmamaktadır. Kadın cinayetlerine ilişkin sayılar yalnızca medyaya yansımaları halinde ve medyaya yansıdığı şekliyle sivil toplum tarafından tutulmaktadır.² Sınırlı bir erişimle tespit edilebilen bu sayılar bile ciddi bir erkek şiddeti sorunu olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen Türkiye ev içi şiddetle mücadele konusunda bugüne kadar en ayrıntılı ve kapsamlı yol haritasını sunan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nden kısa adıyla İstanbul

¹ İstanbul Sözleşmesi’nin 11’inci maddesi, taraf devletlere İstanbul Sözleşmesi kapsamına giren her türlü şiddet vakasına ilişkin ayrıştırılmış istatistiki verilerin toplanmasını ve bu vakaların yaygınlığına ilişkin çalışma ve araştırmaların yapılması yükümlülüğü getirmektedir. Ne var ki Türkiye, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddete ilişkin ayrıştırılmış sistematik bir veri tutmayı reddetmektedir. Kapsamlı ve sistematik veri toplama yükümlülüğünün yerine getirilmediği hususu sivil toplum örgütlerince gerek gölge raporlar gerekse de diğer izleme mekanizmaları aracılığıyla defaatle raporlanmaktadır. Nitekim Sözleşme’nin izleme kurulu olan GREVIO Komitesi de Türkiye’ye ilişkin hazırlamış olduğu 2018 tarihli nihai gözden geçirme raporunda hükümete İstanbul Sözleşmesi Madde 11’de belirtildiği şekilde veri tutma zorunluluğunun, ev içi şiddet dâhil olmak üzere kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve bununla mücadele edilmesi için kanıt temelli ve etkili politikaların geliştirilmesi için vazgeçilemez bir önkoşul olduğunu hatırlatmış ve Sözleşme uyarınca cezalandırılan şiddetin her türünün toplumsal cinsiyete dayalı yapısını, mağdurun cinsiyeti ve yaşı, failin cinsiyeti ve yaşı, şiddetin türü ve bölgeye göre zorunlu olarak ayrıştırarak suç istatistiklerinde görünür hale getirilmesi yönünde hükümete ısrarla tavsiyede bulunmuştur (GREVIO, 2018). Buna rağmen devlet hala toplumsal cinsiyet temelli şiddete ilişkin veri tutuma yükümlülüğünü yerine getirmemekte, bu kapsamda erişilebilir, bütüncül ve bilimsel araştırmalar yürütmemektedir.

² Türkiye’de kadın cinayetlerine ilişkin en güncel ve sistematik veriler Bianet’in düzenli tuttuğu “erkek şiddeti çetelesi” ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun aylık ve yıllık raporları ile sınırlıdır. Güncel veriler için bakınız:

<https://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor>

<https://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/3006/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-ocak-2022-raporu>

Sözleşmesi'nden 20 Mart 2021 tarihinde yayınlanan 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla çekildiğini duyurmuştur. Bu çekilmenin önemli bir simgesel anlamı bulunmaktadır. Zira Türkiye İstanbul Sözleşmesi'nin hazırlık ve taslak oluşturma sürecinde etkin rol almış, o dönemki Avrupa Konseyi dönem başkanı olması sıfatıyla da Sözleşme'nin 2011'de İstanbul'da imzaya açılması ve ilanına ev sahipliği yapmıştır. 2011 senesinde Sözleşme'yi imzalayan ilk ülke ve 2012'de Sözleşme'yi yürürlüğe koyan ilk ülkedir. Ne yazık ki Türkiye, hazırlanmasında etkin rol aldığı, ilk imzacısı olduğu ve adını imzaya açıldığı şehir olan İstanbul'dan alan İstanbul Sözleşmesi'nden, imzalayıp onayladığı halde çıkan ilk ülke ünvanını da almıştır.

Ülkedeki akut erkek şiddeti göz önüne alındığında, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sözleşme'den çekilme kararı başta kadın, çocuk ve LGBTİ+ dernekleri olmak üzere, çeşitli siyasi parti temsilcileri, sivil toplum örgütleri ve toplumun geniş kesimlerinde büyük bir şokla ve tepkiyle karşılanmış, kararın ertesinde ülke genelinde Sözleşme'den çekilmeyi protesto eden gösteriler düzenlenmiştir. Büyük oranda iktidarın denetiminde olan yaygın medyada İstanbul Sözleşmesi aleyhinde sürekli yayınlar yapıldığı halde,³ Sözleşme'den çekilme kararının ertesinde gerçekleştirilen kamuoyu yoklamaları toplumun büyük çoğunluğunun Sözleşme'yi savunduğunu göstermiştir (Euronews, 2020).

Erkek şiddeti ciddi boyutlara ulaşmışken ve İstanbul Sözleşmesi önemli bir halk desteğine sahipken, Erdoğan'ın Sözleşme'den çekilme kararını nasıl yorumlamalıyız? Bu rapor, bu soruya, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme sürecini, iktidarın otoriterleşmesini ve dünya genelinde artan ve Avrupa'da hedefine İstanbul Sözleşmesi'ni koyan "toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin" Türkiye'deki durumunu birlikte değerlendirerek bir yanıt aramaya çalışmaktadır. Rapor ayrıca, Türkiye'nin sözleşmeden çekilme sürecinde feministlere, kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelen baskı ve buna eşlik eden nefret dilini de bu ikili sürece içkin bir sorun olarak ele almaktadır.

³ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'yi İstanbul Sözleşmesi'nden çekme kararına varan süreçte ve sonrasında medyada Sözleşme karşıtı söylemlerin ana hatlarını ortaya koyan bir çalışma için bakınız: Hatice Çoban Keneş, Nur Betül Çelik, Nihal Kocabay Şener ve Ferda Fahrioğlu Akin, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Şeytanlaştırılması: İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığı ve Medya*, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Medya Raporu, 2022.

Raporun ilk kısmında İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme süreci ve sonrasında gösterilen toplumsal muhalefete kısaca değinilmiş ardından da İstanbul Sözleşmesi'ni hedef haline getiren "toplumsal cinsiyet karşıtı hareket"ın genel karakterine, kampanya stratejilerine, iddialarına ve kadın ve LGBTİ+'lara yönelik nefret diline odaklanılmıştır. Raporun ikinci kısmı, İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması sürecini Erdoğan iktidarının otoriterleşmesi ve Türkiye'deki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin kampanyası aracılığıyla anlamaya çalışmaktadır. Bu bölümde ulusötesi bir nitelik taşıyan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin Türkiye'deki ana aktörleri, temel iletişim stratejileri ve iddiaları ele alınmakta, bu hareketin Sözleşme'ye ilişkin tartışmalarda kadınları, feministleri ve LGBTİ+'ları şeytanlaştıran ve hedef gösteren nefret söylemi tartışmaya açılmaktadır. Raporun son bölümünde ise siyasi partilerin, belediyelerin, medyanın ve sivil toplum örgütlerinin toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemiyle mücadelede geliştirecekleri politikalar için izleyebilecekleri temel bir yol haritası sunulmaya çalışılmaktadır.

A. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilme Süreci: Neler Yaşandı?

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden çekilebileceğinin sinyalleri 2019 yılında geldi. Toplumsal cinsiyet karşıtlarının bu dönemde en ilgi çekici etkinliği, 8 Mart'taki feminist eylemliliği protesto etmek üzere, ülke genelindeki camilerde cuma namazının ardından basın açıklaması yapılması ve dua edilmesi çağrısı idi. "Aileyi yıkan yasalar kaldırılсын" başlığını taşıyan çağrıda, İstanbul Sözleşmesi'nin yanı sıra, bu sözleşmeye dayanılarak çıkarılan 6284 sayılı yasa, nafaka düzenlemesi ve çocuk yaşta evliliklerin önüne geçen düzenlemelerin kaldırılması veya değiştirilmesi talep edilmekteydi (Gazete Duvar, 2019). Bu eylem gerçekleşmedi (Özkazanç, 2020b: 45). Asıl tartışma Erdoğan'ın 1 Haziran 2019'da bir iftar etkinliği kapsamında basına kapalı olarak çeşitli STK temsilcileriyle gerçekleştirdiği istişare toplantısında kendisine İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'a* ilişkin hoşnutsuzluklarını ileten Türkiye Aile Meclisi Platformu Başkanı Adem Çevik'e verdiği "İstanbul Sözleşmesi Nas değildir. Bizim için ölçü değildir." yanıtı (Yeni Akit, 2019b) üzerine başladı. Ancak bu tartışma kısa süreli ve küçük çaplı oldu. Erdoğan'ın açıklamasının ardından Hüda-Par ve Yedi Hilal Vakfı açıklamalarda bulundu, muhafazakâr basında İstanbul Sözleşmesi karşıtı yazılar çıktı (Independent Türkçe, 2019). Bu dönemde muhafazakâr veya İslamcı kesimin eleştirilerinin bir odağı İstanbul Sözleşmesi'ne karşı çıkmayan ve toplumsal cinsiyet alanında kongreler düzenleyen hükümet destekli bir GONGO olan, yönetim kurulunda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kızı Sümeyye Erdoğan Bayraktar'ın da bulunduğu Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) oldu (Independent Türkçe, 2019).

Bu tepkiler, 2020 yılında daha büyük bir tartışmaya dönüştü. Erdoğan'ın Şubat 2020'de partisinin milletvekilleriyle yaptığı toplantıda kendisine sorulması üzerine "İstanbul Sözleşmesini yeniden gözden geçirmemiz gerek. Onunla ilgili bir çalışma yaptırıyoruz." açıklamasının ardından Sözleşme karşıtları bu sözleri bir umut ışığı olarak görürken, AKP'li kadın milletvekillerinin Erdoğan'a İstanbul Sözleşmesini savundukları basına yansıdı (Sayın, 2020). Sözleşme Nisan ayında Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın Ramazan ayının ilk Cuma hutbesinde LGBTİ+ birey ve grupları hedef alan nefret söylemi ile yeniden gündeme geldi. Erbaş, hutbesinde Covid 19 salgınının halen etkin olduğu bir dönemde dünyadaki kötülüklerin ve salgın hastalıkların kaynağı olarak nikâhsız

birliktelikleri ve eşcinselleri sorumlu tutmuş, eşcinselliğin İslam dininde “lanetlendiğini” belirtmişti (Evrensel, 2020a). Mayıs ayı başında Türkiye Düşünce Platformu’nun, imzacıları arasında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın başdanışmanlarından biri olan AKP eski Artvin Milletvekili İsrail Kışla’nın olduğu bir raporu Erdoğan’a sunduğu ortaya çıktı. “İstanbul Sözleşmesine Yönelik Hukuki ve Psikososyal Değerlendirme Raporu” başlığını taşıyan bu rapor ana hatlarıyla toplumsal cinsiyet karşıtlarının temel savlarını sıralamakta ve sözleşmenin feshini talep etmekteydi (Yetkin, 2020b). Ancak sözleşmeye ilişkin asıl tartışma 2020’nin yaz aylarında yaşandı. Bu dönemde konu medyada önemli bir yer tutarken, kadın örgütleri ülke genelinde ve yurt dışında “İstanbul Sözleşmesi Yaşatır” sloganıyla hem sosyal medyada hem de sokakta eylemler gerçekleştirdi. Bu sırada, yukarıda da belirtildiği gibi başta İsmailağa Cemaati olmak üzere çeşitli dini cemaat ve tarikatlar ile vakıf ve dernekler peş peşe Sözleşme karşıtı açıklamalar yaptılar (Yetkin, 2020a; Yeni Akit, 2020a; Hüdayi Vakfı, 2020). İktidara bağlı olan çeşitli kişi ve kurumlar da Sözleşmeyi savunduğunu dile getirdi. Bu dönemde KADEM’in İstanbul Sözleşmesi’ni savunan ve Sözleşme karşıtlarına yanıt veren 16 Maddelik açıklaması toplumsal cinsiyet karşıtlarının hoşnutsuzluğuna yol açtı. Türkiye Düşünce Platformu’nun Erdoğan’a sunduğu raporun yazarları arasında yer alan ve İstanbul Sözleşmesi’nin kaldırılması konusundaki öncü figürlerden biri olan Abdurrahman Dilipak’ın, bu dönemde Sözleşmeyi savunan tüm kadınları “fahişe” olarak adlandıran açıklaması AKP’li kadınlar da dâhil olmak üzere kadın örgütlerinin tepkisini çekti, Dilipak’a bu sözü nedeniyle Dilipak’a AKP genel merkezi, KADEM, ve 81 ilde AKP il kadın kolları başkanlıkları tarafından suç duyurusunda bulunuldu (Sözcü, 2020). Tüm bu tartışmalar sırasında, Türkiye Düşünce Platformu, İstanbul Sözleşmesi ile ilgili tartışmayı “mayınlı alan”a benzeterek, bu tartışmadan çekildiğini, artık “daha hayırlı işlerle” uğraşmak istediğini duyurdu (T24, 2020). 2020 yılının yaz aylarına yayılan bu tartışma süreci AKP kadroları ve iktidar çevrelerindeki bölünmeyi gösteriyordu. Sözleşme karşıtları toplumda geniş bir tepki yaratmadıkları gibi, muhafazakâr kadınları bile ikna edememişlerdi. MetroPoll kamuoyu araştırma şirketinin Temmuz 2020’de açıkladığı bir araştırma da bu tespiti doğruluyor. Araştırmaya göre, Türkiye’de halkın sadece %17’lik bir kesimi Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesini desteklerken, %64’ü buna karşı çıkıyordu (Akt. Euronews, 2020). Araştırma sonuçları AKP seçmeninin de %25’inin sözleşmeye karşı olduğunu, yarıya yakınının Sözleşmeyi desteklediğini, %25’inin ise bu konuda bir fikrinin olmadığını ortaya

koymaktaydı (Akt. Euronews, 2020). Sözleşme konusunda “Halk istiyorsa kaldırın. Halkın talebi kaldırılması yönündeyse, buna göre bir karar verilsin. Halk ne derse o olur” diyen Erdoğan (Evrensel, 2020b), bu dönemde İstanbul Sözleşmesi’ne ilişkin bir karar almadı. AKP içerisindeki kadınların, kadın milletvekillerinin ve Erdoğan’ın kızının da yönetiminde olduğu KADEM’in sözleşmeyi savunması ve Erdoğan’ın o dönemde kararının popüler bir destek görmesini önemsemesi Sözleşme konusunda bir adım atmasını engellemiş olmalı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ilk iki seferinde İstanbul Sözleşmesini kamusal bir tartışma yürüterek ve toplumsal bir destek kazanmak üzere kampanya yürüterek kaldırtmayı amaçlayan Sözleşme karşıtları, bu strateji tutmayınca, 2021 yılında doğrudan Erdoğan’a ve iktidara yönelik baskılarını arttırarak Sözleşmeyi kaldırtmaya çalıştılar. Sözleşmeyi kaldırmak için o tarihe kadar popüler bir halk desteği bekleyen Erdoğan da, giderek düşen oyları ve seçmen desteği karşısında kendisine bağlı İslamcı grup ve tarikatları kaybetmemek için herhangi bir kamusal tartışma açmadan, 20 Mart 2021’de 02.30’da yayınlanan *Resmi Gazete*’deki 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekildiğini duyurdu (Resmi Gazete, Sayı 31429, 20.03.2021).

Çekilme kararı, kadınlar başta olmak üzere tüm kamuoyunda ve uluslararası çevrelerde kelimenin tam anlamıyla büyük bir şok yarattı. 20 Mart 2021 sabahından itibaren Kararın medyaya yansması ve duyulmaya başlamasıyla kadınlar ve LGBTİ+lar, ülke genelinde çeşitli kitlesel eylemlerde bulunmaya ve kararı protesto etmeye başladılar. Kararın yayınlanmasının üzerinden henüz 24 saat bile geçmemişti ki, kadınlar ve LGBTİ+lar 42’den fazla şehirde çekilme kararını protesto etmek için meydanlardaydı (Çatlak Zemin, 2021a). Kararın duyulması ile birlikte kadın hakları örgütleri ve bu örgütlerin bir araya gelerek oluşturdukları çeşitli kadın platformları basın açıklamaları hazırlayarak karara olan itirazlarını hızlı bir şekilde kamuoyu ile paylaştılar. Öğle saatlerinde ise 77 ilin barosu ve Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM), ortak bir metin yayınladı (Evrensel, 2021a).

Karara ilişkin tartışmalar iki ana başlıkta toplanmaktaydı. İlk başlık Sözleşme’nin içeriği ve hükümetin sözleşmenin iptal edilmesine ilişkin görüşleri üzerinedir. Burada ana hatlarıyla Sözleşmeye ilişkin toplumsal cinsiyet karşıtlarının temel iddialarını sıralayan

hükümete yanıtlar üretildi ve sözleşmenin eşcinselliği teşvik etmeyip, aileyi yok etmeyi amaçlamayıp temelde başta kadınlar olmak üzere tüm bireyleri aile içi şiddetten korumayı hedeflediği dile getirildi. İkinci tartışma konusu Sözleşme'den çekilme kararının tek başına Cumhurbaşkanı tarafından alınıp alınamayacağına ilişkin hukuki bir tartışmaydı. İktidar bu kararın 9 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 3. Maddesine⁴ uygun olduğunu savunurken, muhalifler Türkiye'nin Parlamentosunda oylayarak kabul ettiği ve temel insan haklarını ilgilendiren uluslararası bir sözleşmenin ancak yine Parlamento'da tartışılıp oylanarak iptal edilebileceği yönündeki hukuki görüşü dile getirdiler.

Barolar, Sözleşme'den çekilme kararının hukuka aykırı olduğunu ve Sözleşme'nin halen yürürlükte olduğunu vurgulayarak ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni iradesine sahip çıkmak üzere göreve; siyasal iradeyi ise Anayasa'nın 2. maddesinde açıkça tanımlandığı şekilde bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nde hukuki tüm ilke ve kurallara uymaya" davet etti.

Gün içinde dikkat çeken açıklamalardan bir diğeri iktidara yakınlığı ile bilinen Kadın ve Demokrasi Derneği'nden (KADEM) geldi. KADEM açıklamasında İstanbul Sözleşmesi'nin kadına şiddetle mücadele için önemli bir girişim olduğunun altını çizdi, Sözleşmenin bu "zemininden kopararak toplumsal bir gerilim öznesi haline dönüştürüldüğünü, fesih kararını da bu gerilimin bir neticesi olarak gördüklerini", KADEM olarak "tercihlerinin çekilme değil Konsey'e bir yorum beyanı verilmesi yönünde olduğunu" ifade etti (KADEM, 2021).

Fesih kararının akabindeki ilk 24 saatte verilen tepkiler kadın örgütleri ile sınırlı kalmadı. Çeşitli siyasi parti temsilcilerinin yanı sıra yazılı bir basın açıklaması hazırlayan bir diğer kurum ise Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) oldu. TÜSİAD'ın açıklamasında İstanbul Sözleşmesi'nin yapılan karalama ve çarpıtmaların aksine, kadına

⁴ "Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" adını taşıyan 9 numaralı bu kararnamenin 3. Maddesinin 1. fıkrası şöyledir: "(1) Milletlerarası andlaşmaların onaylanması, bunların feshini ihbar etmemek suretiyle yürürlük süresini uzatma, Türkiye Cumhuriyetini bağlayan bir milletlerarası andlaşmanın belli hükümlerinin yürürlüğe konulması için gerekli bildirimleri yapma, milletlerarası andlaşmaların uygulama alanının değiştiğini tespit etme, bunların hükümlerinin uygulanmasını durdurma ve bunları sona erdirmeye, Cumhurbaşkanı kararı ile olur." (Resmi Gazete, 2018)

yönelik her türlü şiddetle mücadelede ayırım yapmaksızın herkesi koruduğu, bu anlamda insan haklarını koruduğu ve siyaset alanının mücadelelerine konu edilmemesi gerektiği ifade edildi (2021).

Çekilme kararına aynı gün içinde uluslararası kadın örgütleri ile uluslararası kurum ve kuruluşlardan da büyük bir tepki geldi. Aralarında Avrupa Kadın Lobisi, Uluslararası Kadın Hakları Eylem İzleme, (IWRAP AP), Avrupa Şiddete Karşı Kadınlar Ağı (WAVE), Kadın ve Genç Kız Sığınakları Ulusal Örgütü (ROKS), Cinsellik ve Doğurganlık Adaletinin Sağlanması Ağı (RESURJ), Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu Avrupa Ağı (IPPF European Network), Ortak Bir Gelecek İçin Avrupa'da Kadınlar (WECF International), Uluslararası Sivil Toplum Eylem Ağı (ICAN), Müslüman Toplumlarında Yaşayan Kadınlar Ağı (WLUML), Güvenli Kürtaj için Uluslararası Kampanya'nın (International Campaign for Safe Abortion) da bulunduğu çok sayıda uluslararası ağ veya ulusal örgüt Cumhurbaşkanlığı kararına karşı Türkiyeli kadınlarla dayanışma mesajları paylaştı.

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Marija Pejcinovic Buric yaptığı açıklamada İstanbul Sözleşmesi'nin kadına karşı şiddetle mücadelede uluslararası düzeyde bir "altın standart" olduğunu belirterek Türkiye'nin sözleşmeden çekilme kararını "yıkıcı bir haber" olarak nitelendirdi (Pejčinović Burić, 2021). Benzer şekilde, aynı gün, Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü Dubravka Simonovic, Türkiye'nin kadın haklarından geri adım atmasına tepki göstererek kadına yönelik şiddetin insan hakları ihlali olduğunu vurguladı (Simonovic, 2021). Birleşmiş Milletler Kadın Birimi bu kararın "kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti sona erdirmek için uluslararası iş birliğinin ve taahhüdün her zamankinden daha önemli olduğu bir anda" gelmiş olmasının kaygı verici olduğunu belirterek Türkiye'ye kararını gözden geçirme çağrısında bulundu (UN Women, 2021). Birleşmiş Milletler Türkiye ekibi de kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin bir insan hakkı ihlali olduğunu ve bu ihlalin üstesinden gelmek için politika, yasama ve kurumsal düzeyde bütünlüklü ve kapsamlı eylemlere ihtiyaç olduğunu vurgulayarak İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının "derin endişe verici" olduğunu belirtti (BM Türkiye, 2021). Avrupa Parlamentosu Türkiye raportörü Nacho Sanchez Amor ise yaptığı açıklamada "mevcut Türkiye hükümetinin gerçek yüzü bu: hukukun üstünlüğünü tamamen göz ardı etmek ve insan haklarından tam geriye dönüş" ifadelerini kullandı (Amor, 2021).

Yine aynı gün, 20 Mart 2021’de, aralarında Almanya, Fransa, İspanya, Finlandiya, İzlanda, Danimarka, Norveç ve İsveç’in olduğu çok sayıda ülke, dışişleri bakanlıkları vasıtasıyla Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesine ilişkin tepki ve üzüntülerini açıkladı (BBC News Türkçe, 2021). Çekilmeye ilişkin ABD’den tepki Başkanlık seviyesinde geldi. ABD Başkanı Joe Biden imzalı yazılı açıklamada, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılma kararını "derin hayal kırıklığı" ile karşıladıkları ve çekilme kararının "dünya genelinde kadınlara yönelik şiddeti sona erdirme hareketi için ümit kırıcı bir geri adım" olduğu ifade edildi (DW Türkçe, 2021a).

Ertesi gün, takvimler 21 Mart 2021’i gösterdiğinde uluslararası insan hakları kurumlarından çok daha organize ve net tepkiler geldi. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Başkanı Heiko Maas, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanı Rik Daems ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Marija Pejcinovic Buric ortak bir açıklama yayınladı. Avrupa Konseyi’nin en üst seviye liderlerinden gelen söz konusu açıklamada Sözleşmenin amacının kadınların temel insan hakkı olan şiddetsiz yaşam sürme hakkının korunması olduğu vurgulandı ve İstanbul Sözleşmesi’nin Türkiye’de mecliste varılan oybirliği sonucu yürürlüğe konduğu hatırlatılarak çekilmenin mecliste tartışılmamış olmasından derin bir esef duyulduğu belirtildi (Avrupa Konseyi, 2021). Benzer bir güçlü açıklama Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatovic’ten geldi. Mijatovic, hükümetin kadınların taleplerine kulak vermesi ve Sözleşme’den çekilme kararını gözden geçirmesi gerektiğini ifade ederken, Sözleşme hakkında "kasıtlı olarak gerçeğe aykırı bilgi yayılmasına son verilmesi" çağrısında bulundu (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği, 2021). Türkiye’nin çekilme kararına karşı verilen en büyük tepkilerden biri, insan hakları hukuku sistemine düşülen tarihi bir not olması bakımından da, kuşkusuz, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Özel Raportörü ve bağımsız uzmanları tarafından yayınlanan ortak açıklama oldu. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi bünyesinde yer alan başkan ve başkan yardımcısının da dâhil olduğu 47 kişilik bağımsız insan hakları uzmanının imzasıyla yayınlanan metinde, uzmanlar, İstanbul Sözleşmesi’nin bir insan hakları sözleşmesi olduğunun altını çizerek, hükümete kadınların, sivil toplumun ve akademinin görüşlerine başvurulması ve Sözleşme’den çekilme kararının yeniden gözden geçirilmesi çağrısında bulunuldu (BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2021). İlerleyen günlerde Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkeden 27’si Türkiye’yi kadına yönelik şiddet konusunda en kapsamlı araç olan sözleşmeye bağlılığını yeniden tesis etmeye çağırdı (Kaos GL, 2021b).

Çekilme kararının duyulmasıyla birlikte gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında karara yönelik tepkiler arka arkaya gelirken, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı internet sitesinde Sözleşme'den çekilme kararına ilişkin bir "basın açıklaması" paylaştı. Söz konusu paylaşımda "başlangıçta kadın haklarının güçlendirilmesini teşvik etmeyi amaçlayan İstanbul Sözleşmesi, Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edilmiştir. Türkiye'nin sözleşmeden çekilme kararı alması da bu nedene dayanmaktadır" denilerek, çekilme kararı meşrulaştırılmaya çalışıldı ve LGBTİ+lar açıkça, doğrudan ve devletin en üst kademesi tarafından resmi olarak hedef gösterildi (TC. CB İletişim Başkanlığı). Uluslararası Af Örgütü, "İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeyi haklı göstermek için LGBTİ+'ların hedef alınmasının tehlikeli bir adım" olduğunu vurgulayarak hükümete kararı geri çekme çağrısında bulundu.

Çekilme kararının hukuksuzluğuna yönelik tepkiler giderek artarken Adana, Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Mersin Baroları başta olmak üzere 35 baro Sözleşmeden çekilmeye ilişkin 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı'nın "yok hükmünde" olduğu ve Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle yürütmenin durdurulması talebiyle Danıştay'da dava açtı (DW Türkçe, 2021b). Barolar tarafından ayrı ayrı açılan bu davalar, daha sonra sayısı yüzleri bulan iptal davalarının ilki olmuş oldu. Eş zamanlı olarak kadın ve LGBTİ+ örgütlerinin protestoları artarak sürmeye devam etti. Kadın ve LGBTİ+ örgütleri herkesi bir hafta boyunca saat 21.00'de pencere ve balkonlarından ses çıkarmaya çağırdı (Kadınlar Birlikte Güçlü, 2021). İstanbul ve Ankara'nın çeşitli mahallelerinde bir hafta boyunca aynı saatte pencere ve balkonlardan tencere, tava ve düdük sesleri yükseldi. Kadın ve LGBTİ+ örgütleri, Avrupa Konseyi başta olmak üzere uluslararası insan hakları kurumlarına Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin hukuksuz ve gayrimeşru olduğunu açıklayan ve kararın geri çekilmesinin sağlanması yönünde gerekli tepki ve baskının yapılmasına yönelik uzman hukukçular tarafından hazırlanan mektuplar gönderdi. Kadın Koalisyonu da eş zamanlı olarak Meclisteki milletvekillerine kararın hukuksuzluğunu açıklayan ve vekillere yasama yetkilerini kullanma çağrısında bulunan mektuplar gönderdi (Kadın Koalisyonu, 2021).

Çekilme kararına ilişkin bir hafta boyunca gerek iç kamuoyundan gerekse uluslararası kamuoyundan gelen özellikle de kararın hukuksuzluğunu vurgulamaya

odaklanan yoğun tepkilere karşılık, siyasi iktidar konuya ilişkin kendisini savunmak zorunda hissetti. İlk olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk "kadın haklarının korunması, kadına yönelik şiddetle mücadele noktasında kesinlikle bir geri gidiş söz konusu olmayacak" derken, İstanbul Sözleşmesi'nden "toplumsal ayrılmaya" sebep olduğu için çıkıldığını açıkladı (CNN Türk, 2021). Hemen akabinde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan, İstanbul Sözleşmesi ile ilgili meclisin karar yetkisi olmadığını ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yasama alanına müdahalenin yasal ve hukuka uygun olduğunu iddia etti. Söz konusu açıklamada Erdoğan "Gireriz ve girdiğimiz gibi de çıkarız. Kimse ne önünü ne arkasını karıştırmayın. Bu iş de böylece bitmiştir." ifadesini kullandı (Sözcü, 2021a).

Çekilme kararının ardından günler geçtikçe kararın iptali istemiyle toplumun farklı kesimlerinden kurumsal ve bireysel düzeyde iptal davaları açılmaya başlandı. CHP Kadın Kolları Başkanlığı ve DEVA Partisi Kadın Politikaları Başkanlığı (Sözcü, 2021b), HDP Kadın Meclisi (Evrensel, 2021f) ve Kadın Partisi (2021), İstanbul Sözleşmesi'ni fesheden Cumhurbaşkanı Kararı'nın iptali için Danıştay'da iptal davası açtı. İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener ise İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının iptali için genel başkan sıfatıyla şahsen Danıştay'a başvurdu. (Birgün, 2021a). Barolar ve siyasi partilerden sonra sendikalar da sürece dâhil oldu. Eğitim Sen ve ilerleyen günlerde Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) yürütmenin durdurulması ve kararın iptali istemiyle Danıştay'da dava açtı (Evrensel, 2021b; SES, 2021).

Öte yandan hafta boyunca polis engellemelerine rağmen Türkiye'nin dört bir yanında düzenlenen irili ufaklı eylemlerde binlerce kadın ve LGBTİ+ pek çok ilde İstanbul Sözleşmesi'nin feshini protesto etmek için sokaklardaydı. Polis engellerinin yetmediği hallerde ise siyasi iktidar protesto haklarını kullanan kadınlara bu kez pandemiyi öne sürerek engel olmaya çalıştı. Aynı günlerde iktidar partisinin kapalı salonlarda oldukça kalabalık kitlelerle kongre yapmasına rağmen, Mersin'de İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını açık havada protesto eden Mersin Kadın Platformu'nun 6 üyesine pandemi gerekçesiyle toplam 21 bin 598 TL idari para cezası kesildi (Evrensel, 2021c). Denizli'de ise İstanbul Sözleşmesi protestosuna katıldıkları gerekçesiyle dört İranlı mülteci hakkında jet hızıyla sınır dışı kararı verildi. Gözaltı gerekçesi olarak mültecilerin "basın açıklamasına katılmaları" ve "pankart tutmaları" gösterildi (Kaos GL, 2021c).

Çekilme kararının ve sonrasında LGBTİ+ların açıkça ve doğrudan hedef gösterilmesinin idari alanda yansımaları kısa sürede kendini göstermeye başladı. Sağlık Bilimleri Üniversitesi yönetimi "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" dersine "dini ve milli değerleri tartışmaya açtığı" gerekçesiyle soruşturma başlattı (Gazete Duvar, 2021). Soruşturma gerekçesi olarak Üniversiteden yapılan açıklamada "aile yapımızı, toplumsal değerlerimizi hedef alan, örf, adet ve kadim geleneklerimize, dini ve milli değerlerimize zarar veren hiçbir ders içeriğini hoş görmemiz asla mümkün değildir. Ders bahanesiyle de olsa milli ve mukaddes değerlerimizin tartışma konusu yapılmasını asla tasvip etmiyoruz" denildi (Gazete Duvar, 2021). Birkaç gün sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde 2012'de toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan akademisyen ve öğrencilerin emeğiyle kurulan Cinsel Tacizi Önleme Komisyonu'nun (CİTÖK) tek ofis çalışanı, rektörlük tarafından zorunlu ücretsiz izne çıkarıldı ve böylece CİTÖK fiilen kapatılmış oldu (Çatlak Zemin, 2021b). Aynı gün, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun kadın cinayetlerine ve İstanbul Sözleşmesi'ne dikkat çekmek için hazırlayıp Zincirlikuyu'da bir binaya astığı ve üzerinde "Ölmek istemiyorum" yazan dev şikayet dilekçesi indirildi (Evrensel, 2021d). İzleyen günlerde Diyarbakır'da faaliyet gösteren Rosa Kadın Derneği'ne polis baskın düzenledi ve Rosa Kadın Derneği çalışanlarının da aralarında bulunduğu 24 kadın gözaltına alındı (Yeni Bir Mecra, 2021).

Çekilme kararına ilişkin en önemli gelişmelerden biri Nisan ayında yaşandı. 21 Nisan 2021'de, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Türkiye'nin iç hukuk usullerine uymayarak İstanbul Sözleşmesi'nden çekileceğini bildirmesinin ardından konseyin anayasal konularda uzman organı olan Venedik Komisyonu'ndan Avrupa Konseyi sözleşmelerinin onaylanma ve feshedilmelerini düzenleyen hukuk kuralları hakkında karşılaştırmalı bir çalışma ve yönlendirici ilkeler hazırlamasını istedi. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, antlaşmaların feshedilmesinin ulusal egemenlik alanına girdiğini belirtmekle birlikte, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin "demokratik süreçler açısından kaygı ve soru işaretleri oluşturduğu"nu ve Avrupa Konseyi tarihinde bir ilk olan bu yeni gelişmenin "demokratik toplumlarda uluslararası antlaşmaların feshedilmesini düzenleyen normlarla ilgili düşünsel bir çalışma gerektirdiğini" kaydetti (DW Türkçe, 2021c).

Yine Nisan ayında, Meclis'te 9 Mart 2021 tarihinde kurulması kararlaştırılan Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu ilk kez toplandı ve Komisyon Başkanlığı'na AKP ve MHP'li üyeler seçildi. AKP ve MHP'li üyelerden özellikle İslam Hukuku çalışan hukukçuları komisyona davet etme önerileri geldi. HDP'li ve CHP'li üyeler toplantıya katılmayarak verdikleri yazılı önerilerde, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için faaliyet gösteren kadın örgütlerinin komisyona dâhil edilmesini talep etti (Evrensel, 2021e). Kadın ve LGBTİ+ düşmanı söylemlerin sıkça yer bulduğu komisyonda yapılan görüşmelerde "6284 sayılı Kanun'un değiştirilmesi", "15 yaşında evlenmenin insan hakkı olduğu", "nikâhsız birlikte yaşamının sapkın ilişki olduğu", "bir kadın öldürüldüğünde erkeğin de zarar gördüğü", "erkeklerle de sığınma evi açılması gerektiği" ya da "helal gıda yemenin şiddeti azalttığı" gibi kadına yönelik şiddeti önlemek bir yana daha da artmasına sebep olacak öneri ve tespitler ortaya konuldu. Komisyona davet edilen kadın örgütü temsilcilerinin, kadına yönelik şiddetin nedenlerini İstanbul Sözleşmesi'nin ve feministlerin zaten yıllardır ortaya koyduğunu söylemeleri ve sözleşmeden çekilme kararının gerekçesini sormaları üzerine sözleri kesildi ve kadınlar komisyonu İstanbul Sözleşmesi ile meşgul etmekle suçlandılar (2021). Komisyonun ilk birkaç toplantısının ardından muhalefet partileri üyelikten çekildi (Cumhuriyet, 2021b). Nisan ayının son gününde, 30 Nisan 2021'de, İstanbul Sözleşmesi'ne dair bir Cumhurbaşkanı Kararı daha Resmi Gazete'de yayınlandı. Söz konusu 3928 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı'nda İstanbul Sözleşmesi'nden Türkiye açısından çekilme tarihinin 1 Temmuz 2021 olduğu ifade edildi.

Nisan ve Mayıs aylarında kadınlar ve LGBTİ+lar çekilme kararına karşı Türkiye'nin her yerinde sayısız gösteri ve eylem düzenledi. Kadınlar ve LGBTİ+lar İstanbul Sözleşmesi'nden vazgeçmeyeceklerini sadece meydanlarda değil, tarihi İstanbul surlarında, Ankara Kalesinde, Galata Kulesinde (Cumhuriyet, 2021c) ve hatta denizin altında yaptıkları yaratıcı eylemlerle sayısız kez duyurdu.⁵ İstanbul Sözleşmesi için yapılan çalışmalar Türkiye sınırları da aştı. Türkiye'den kadın ve LGBTİ+ örgütleri, Avrupa'dan

⁵ İlgili eylemlere ilişkin görüntüler için bakınız:
<https://twitter.com/kadinih/status/1391866533584965637?s=20>;
<https://twitter.com/istsozankara/status/1402258226628988934?s=20>;
<https://twitter.com/KBGuclu/status/1387344300938235904?s=20>

örgütlerle ve uluslararası ağlarla bir araya gelerek İstanbul Sözleşmesi'ni ve saldırı altında olan toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmak için uluslararası bir kampanya başlattı. İstanbul Sözleşmesi'ne yönelen saldırıların ve toplumsal cinsiyet karşıtlığının sınır aşan özelliğine karşı birlikte mücadele edilmesi ortak hedefiyle yola çıkan ve United for Istanbul Convention adını alan uluslararası kampanya grubu pek çok uluslararası etkinlik ve forum düzenledi.⁶

Mayıs ayına gelindiğinde Danıştay'da açılan iptal davalarının sayıları da artmaya başladı. Barolar, siyasi partiler ve meslek örgütlerinin açtıkları davalara ülkenin pek çok farklı yerinden kadın ve çocuk hakları örgütleri ile yurttaşların bireysel olarak açtıkları davalar da eklendi ve çekilme kararına karşı açılan yürütmenin durdurulması talepli iptal davalarının sayısı 200'ü aştı. İptal davalarında Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürülmesine ilişkin 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararını iptal etmesiyle gündeme gelen Danıştay 10'uncu Dairesi'nin görevlendirildiği anlaşıldı. Çekilme kararına ilişkin açılan iptal davaları incelendiğinde, dava dilekçelerinin neredeyse tümünde vurgulanan ortak iddialar şu şekilde özetlenebilir (Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği, 2021b):

1. *Temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir insan hakları sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi, Cumhurbaşkanı'nın çekilme yetkisi olan bir sözleşme değildir. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin onaylanmasına ve bunlardan çekilmeye ilişkin yetki, Anayasa'nın 90. ve 104. maddesi ve 244 sayılı Kanun ile 9 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iken Cumhurbaşkanı'nın onaylama ve çekilme yetkisi ise ancak teknik, ticari ya da ikili uygulama sözleşmeleri gibi istisnai hallerde geçerlidir. İstanbul Sözleşmesi bir uluslararası insan hakları sözleşmesi olduğu için Cumhurbaşkanı'nın onaylama ve/veya çekilme yetkisinin olduğu istisnai sözleşmelerden değildir.*
2. *İstanbul Sözleşmesi'nin onay kanunu yürürlükte değildir. İstanbul Sözleşmesi'nin onaylanma kanunu olan 6251 sayılı Kanun halen yürürlükte olup, ilga edilmiş değildir.*

⁶ Kampanya hakkında bakınız <https://united4istanbulconvention.medium.com/>

3. *İstanbul Sözleşmesi iç hukukta doğrudan doğruya etki ve uygulama alanı bulan bir Sözleşmedir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da, kanunun uygulanmasında İstanbul Sözleşmesi'nin esas alınacağı belirtilmiştir. Çekilme kararı ile idarenin, yasama organının görev alanına giren bir yetkiyi kullanarak bir kanunda değişiklik yaptığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir sonuç Anayasa'ya açık aykırılık teşkil etmektedir.*
4. *Çekilme, devletin temel hak ve özgürlükleri geliştirmeye ilişkin yükümlülüğüne ve kamu yararına aykırıdır. İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddetin sona erdirilmesi amacıyla hızlı ve etkili önleme ve koruma mekanizmaları kurarak kadınları ve ev içi şiddete maruz bırakılan herkesi koruma altına alan, devletlere toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmek için bütünlüklü politikalar yapma sorumluluğu yükleyen bir sözleşmedir. Kadınların şiddetten uzak, eşit ve özgür yaşamlarının teminatı olan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmek, devletin anayasal yükümlülüklerinden geri çekilmesi anlamına geldiği için devletin temel hak ve özgürlükleri geliştirmeye ilişkin anayasal yükümlülüğünün de ihlali anlamına gelmektedir.*

29 Haziran 2021'de, yani çekilmenin resmileşeceği tarih olan 1 Temmuz'a iki gün kala, Danıştay 10. Dairesi, İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener'in İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararı'nın iptaline ilişkin açtığı davada kararın yürütmesinin durdurulması talebini 2'ye karşı 3 oyla reddetti. Başkan Yılmaz Akçıl, Üye Metin Arıtı ve Üye Lütfiye Akbulut talebin reddi yönünde oy kullanırken Danıştay üyeleri İbrahim Topuz ve Ahmet Saraç karara katılmayarak şerh koydu. Daha sonra aynı talepli tüm davalarda "kopyala-yapıştır" şeklinde tekrarlandığı görülen kararın içeriğinde "milletlerarası anlaşmaların sona erdirilmesinin Cumhurbaşkanının yetkisi dâhilinde olduğu" ifade edildi. Çoğunluk kararına katılmayan Danıştay Üyesi İbrahim Topuz şerhinde Cumhurbaşkanlığı'nın sözleşmeden çekilme yönünde karar alması için TBMM tarafından kanun çıkartılması gerektiğine ve Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin 6251 sayılı kanunun hâlâ yürürlükte olduğunu, TBMM tarafından yürürlükten kaldırılmadığını ifade ederek yürütmeyi durdurma kararı alınması yönünde oy kullandı. Danıştay Üyesi Ahmet Saraç ise şerhinde yetkide ve usulde paralellik ilkesini vurgulayarak, bir işlem hangi usule uyularak tesis edilmişse aynı usule uyularak geri alınması, kaldırılması veya feshedilmesi

gerektiğinden hareketle yürütmenin durdurulması talebinin kabulü yönünde oy kullandı (DW Türkçe, 2021f).

Haziran ayında, Türkiye'nin çeşitli illerinden gelen binlerce kadın ve LGBTİ+ çekilme kararını protesto etmek için İstanbul Maltepe Miting Alanında "Büyük Kadın Mitingi"nde bir araya geldi. Takvim 1 Temmuz 2021'i gösterdiğinde Sözleşmeden çekilme için Avrupa Konseyi'ne bildirimden ardından gerekli olan 3 aylık süre doldu ve bu tarih itibarıyla Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden resmen çekilmiş olduğu Avrupa Konseyi'nin internet sitesinde de ilan edildi. Öte yandan 1 Temmuz, Türkiye'nin dört bir yanında on binlerce kadın ve LGBTİ+'nın direnç ve isyanıyla meydanları doldurduğu ve polis barikatlarını yıktığı gün olarak da tarihe geçti. Kadınlar ve LGBTİ+lar İstanbul'da (8 Mart Kadın Platformu, 2021) Ankara'da (Kaos GL, 2021d), İzmir'de, Adana'da, Balıkesir'de, Antalya'da, Bursa'da, Eskişehir'de, Malatya'da, Mersin'de, Denizli'de, Antep'te, Tunceli'de, Kayseri'de, Elazığ'da, Urfa'da, Hopa'da "Haklarımızdan da hayatlarımızdan vazgeçmiyoruz" diyerek meydanlara indi (Evrensel, 2021g). Aynı gün Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı*'nı açıkladı (2021). Planda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ve kadına yönelik şiddetle mücadelede ortaya konulmuş en kapsamlı yol haritası olan İstanbul Sözleşmesi'nin adı hiç geçmedi.

1 Temmuz'u izleyen günlerde kadınlar ve LGBTİ+'ların Sözleşmeden vazgeçmeyecekleri yönündeki ısrarları siyasette yer bulmaya devam etti. 3 Kasım'da İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener (Yeşil Gazete, 2021), 7 Kasım'da da CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu (Birgün, 2021b), iktidara geldikleri ilk bir hafta içinde İstanbul Sözleşmesi'nin yeniden imzalanacağını taahhüt ve ilan etti.

Öte yandan Kasım ayında, kararın iptali yönünde açılan davalarda yürütmenin durdurulması taleplerinin reddine ilişkin kararlar ilgili kadın örgütlerine tebliğ edilmeye başlandı. Yürütmeyi durdurma isteminin reddi kararının verildiği ilk dava olan Meral Akşener'in davasında, Akşener'in karara itiraz ederek Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na başvurması üzerine 18 Kasım'da Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu da Akşener'in yürütmeyi durdurma talebini reddetti (DW Türkçe, 2021d). Bu kez 5'e karşı 8 oyla alınan kararla, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının yürütmesinin durdurulması talebinin reddi hukuken kesinleşmiş oldu. Karara muhalefet eden Danıştay üyeleri ortak kaleme aldıkları karşı oy yazısında, kamu hukukunun genel ilkelerinden olan yetkide ve usulde paralellik ilkesi gereğince, bir işlem hangi usule uyularak tesis edilmişse

aynı usule uyularak geri alınması, kaldırılması veya feshedilmesi gerektiğini ifade ederek yürütmenin durdurulması kararı yönünde oy kullandı.

Danıştay 10'uncu Dairesi önüne gelen 200'ü aşkın davanın esastan incelemelerine kademeli olarak Nisan 2022'de başladı. Bu kapsamda 10'uncu Daire, açılan bir grup davanın duruşması için 28 Nisan 2022 tarihine duruşma günü verdi. 28 Nisan'daki ve daha sonraki tüm duruşmalar, kadın örgütlerinin yoğun ısrar ve çabaları sonucu Danıştay binasının konferans salonuna taşınarak halka açık bir şekilde görüldü. 28 Nisan'da yapılan ilk duruşmaya Türkiye'nin her ilinden yüzlerce avukat yetki belgesi sundu. Avukatların yanı sıra, kadın örgütleri başta olmak üzere, LGBTİ+ örgütleri, barolar, insan hakları örgütleri, meslek örgütleri ve sendika temsilcilerinden oluşan tarihi bir kalabalık Danıştay konferans salonunu merdivenlere taşarcasına doldurdu. Tarihi bir kalabalığın katılımıyla gerçekleşen bu duruşma, Danıştay 10'uncu Daire Başkanı'nın da ifade ettiği gibi, Danıştay tarihine geçti. Yaklaşık 6 saat süren duruşma sonrası duruşmaları görülen dosyaların savcısı olan Aytaç Kurt, çekilme kararının hukuka aykırı olduğu ve iptal edilmesi gerektiği yönünde mütaala verdi. (DW Türkçe, 2022a).

Açılan diğer davaların bir kısmının duruşmalarının görülmesine 7, 14 ve 23 Haziran 2022'de yapılan duruşmalarla devam olundu. Yaklaşık 20'şer dosyanın gruplara ayrılarak görüşüldüğü her bir duruşmada Türkiye'nin çok farklı şehirlerinden gelen kadınlar, tarihi bir kalabalıkla Danıştay konferans salonunu doldurdu. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararına karşı açılan davaların bir kısmının görüldüğü her dört duruşmada da, dosyaların savcıları, çekilme kararının hukuka aykırı olduğu ve iptali gerektiği yönünde mütalaalar verdi (DW Türkçe, 2022b). Her ne kadar çekilme kararının iptali istemiyle açılan tüm davaların duruşmaları görülmediyse de, Danıştay 10'uncu Daire, 23 Haziran'da yapılan duruşmanın son duruşma olduğunu ve kararın ilerleyen günlerde hazırlanarak taraflara tebliğ edileceğini duyurdu.

B. İstanbul Sözleşmesi, Yükselen Küresel Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareket ve Nefret Söylemi

İstanbul Sözleşmesi, 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılmış, Türkiye bu sözleşmeyi ilk imzalayan ve parlamentosunda onaylayarak kabul eden ilk ülke olmuştur. Sözleşme Avrupa Konseyi'ne dâhil olan 47 ülkenin 45'i tarafından imzalanmış ve 34'ü tarafından onaylanarak kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi üyesi olup sözleşmeyi imzalamayan ülkeler Rusya ve Azerbaycan'dır. Birleşik Krallık, Çekya, Ermenistan, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Macaristan, Slovakya ve Ukrayna ise sözleşmeyi imzaladıkları halde henüz onaylamamışlardır. Ocak 2022 itibariyle imzalayıp onayladığı halde sözleşmeden çekilen tek ülke Türkiye'dir (Council of Europe, 2022). Türkiye'nin yanı sıra, Polonya ve Macaristan'daki milliyetçi ve otoriter hükümetler sözleşmeden çekilme konusunda adımlar atacaklarını belirtmekte, sözleşmeyi imzalayan veya onaylamış olan İtalya, Fransa, İspanya, Litvanya, Çekya, Ukrayna gibi ülkelerde "toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler" olarak tanımlanan hareketlerce sözleşme tartışmaya açılmakta veya sözleşme karşıtı çeşitli kampanyalar düzenlenmektedir. Bu kampanyalarda kadınlara, feministlere ve LGBTİ+'lara yönelen nefret söylemi önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, toplumsal cinsiyet karşıtı olarak tanımlanan hareketler üzerine yürütülen çalışmalar, bu hareketlerin sadece İstanbul Sözleşmesi ile sınırlı olmayıp, genel olarak demokratik haklara ve çoğulcu demokrasilere yönelik bir saldırı olarak okunması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Kováts ve Poim, 2015; Grzebalska, Kovats ve Petö, 2017; Gunnarsson Payne, 2019; Patternotte, 2020).

Günümüzde İstanbul Sözleşmesi'ni savunmak sadece kadına yönelik şiddetle mücadele için değil, genel olarak demokrasilerin ve demokratik sistemlerin korunması için hayati bir önem arz etmektedir. Bunun nedenlerini anlayabilmek için hem İstanbul Sözleşmesi'nin anlam ve önemini vurgulamak hem de toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin niteliğine, bir başka deyişle "ne ile karşı karşıya olduğumuza" bakmak gerekmektedir.

1. İstanbul Sözleşmesi ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Toplumsal Cinsiyet Perspektifi

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, ya da bilinen kısa adıyla İstanbul Sözleşmesi, önleme, koruma, kovuşturma ve bütünlüklü politika oluşturma temeli üzerine kurulu bir yol haritası önererek kadınlara karşı şiddet ve ev içi şiddeti ortadan kaldırmayı amaçlayan en bütünlüklü ve ilerici insan hakları sözleşmesidir. İstanbul Sözleşmesi kadınlara karşı şiddeti, kadınlar ve erkekler arasındaki tarihten gelen eşitsiz güç ilişkilerinin bir tezahürü olarak kabul eder ve kadına karşı şiddetin temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olduğu vurgusunu yapan ilk ve tek uluslararası insan hakları sözleşmesi olması bakımından bir dönüm noktasına işaret eder.

Sözleşme, daha önce insan hakları alanında elde edilmiş çeşitli kazanımlara atıf yaptıktan sonra, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet konusunun da temel bir insan hakkı meselesi olduğuna dikkat çekmiş, sözleşmeye taraf olan devletlere çeşitli sorumluluklar yüklemiştir. Sözleşmenin en temel niteliklerinden biri, kadına yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin temellerini tekil erkek ve kadınlar arasındaki bireysel ilişkiler alanının ötesinde kadını ikincil konuma yerleştiren toplumsal eşitsizliklerde ve eril tahakküm ilişkilerinde aramasıdır. Sözleşme “Kadına karşı şiddetin, kadınlarla erkekler arasında tarihten gelen eşit olmayan güç ilişkilerinin bir tezahürü olduğunu ve bu eşit olmayan güç ilişkilerinin, erkeklerin kadınlara üstünlüğüne, kadınlara karşı ayrımcılık yapmalarına ve kadınların tam anlamıyla ilerlemelerinin engellenmesine yol açtığını” vurgulamaktadır (Avrupa Konseyi, 2011: 3). Sözleşme “kadına karşı şiddetin yapısal özelliğinin toplumsal cinsiyete dayandığını” belirtmiş (Avrupa Konseyi, 2011: 3), kadın ve erkek arasındaki tarihsel ve toplumsal güç eşitsizliğini vurgulamak için, cins/cinsiyet yerine “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramını kullanmıştır. “Toplumsal cinsiyet” kavramı, kadın-erkek veya diğer cinsiyet varoluşları arasındaki toplumsal farklılıkların doğuştan getirilen niteliklerden çok, bu niteliklere atfedilen ve hayatı bu atıflar çerçevesinde ören güç ilişkilerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Sözleşmede toplumsal cinsiyet “herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak” tanımlanmıştır (Avrupa Konseyi, 2011: 5).

Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin temelini bu şekilde geniş bir perspektifle ele alan sözleşme, kendisine taraf olan devletleri de bu konuda bütüncül bir mücadeleye davet etmiştir. Sözleşmeye taraf olan devletler önleme, koruma, kovuşturma ve eşgüdümlü politikalar oluşturma yükümlülüğü altındadır. Bu kapsamda gerçekleştirilebilecekler sadece kadına yönelik şiddet alanında değil, genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliği alanında yapılması gereken kapsamlı bir politika önerisi doğurmaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi tarafından sözleşmenin temel ilkelerini açıklamak üzere oluşturulan Broşürde devletlere “medya alanında kadın haklarına saygılı ve kadına yönelik şiddetin mazur görülmesine karşı çıkan standartlar belirleme konusunda medyayı ve özel sektörü teşvik” etmekten bu konuda farkındalık arttıran kampanyalar oluşturmaya; “toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, şiddet içermeyen çatışma çözümü ve kişisel bütünlük hakkı” konularının temel eğitim müfredatına dâhil edilmesi”nden kadınların toplumsal hayatın her alanında güçlendirilmesine; sığınma evlerinin oluşturulmasından failer için caydırıcı yaptırımlar getirilmesine, buradan devletin farklı kurumları arasında, devlet ile sivil toplum örgütleri arasında ve uluslararası alanda kadına yönelik şiddetle mücadele için işbirlikleri kurulmasına kadar çok geniş bir skalada politika önerileri sunulmuştur (Avrupa Konseyi, “İstanbul Sözleşmesinin Dört Temel İlkesi”).

Sözleşmenin bir diğer önemli vechesi, kadına yönelik şiddeti fiziksel şiddetin ötesine taşıyarak “ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsinler, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dâhil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri” olarak tanımlamasıdır (Avrupa Konseyi, 2011: 5). Böylelikle fiziksel ve cinsel şiddetin yanı sıra, ekonomik ve psikolojik şiddet de kadına yönelik şiddetin biçimleri olarak uluslararası düzeyde kabul edilmiştir.

Sözleşme Türkçe çevirisinde “aile içi şiddet” olarak geçen “ev içi şiddet”e (domestic violence) ilişkin oldukça geniş bir tanım getirmektedir. Ev içi şiddet “aile içinde veya aile biriminde veya mevcut veya daha önceki eşler veya birlikte yaşayan bireyler arasında meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddet eylemleri olarak anlaşılacaktır.” denilerek, yasal evlilik bağı aranmaksızın birlikte yaşamış veya halen

yaşayan insanlar arasındaki şiddet de aile içi/ev içi şiddetin kapsamına alınmıştır (Avrupa Konseyi, 2011: 5). Bu şiddetin mekânı da evle sınırlandırılmayıp, ilgili kişiler arasında nerede olursa olsun gerçekleşen bütün şiddet biçimleri sözleşmenin kapsamı içinde değerlendirilmiş ve sözleşmeye taraf olan devletler bu şiddeti önlemekle görevlendirilmişlerdir. Sözleşmenin bu konudaki bir diğer vurgusu da, ev içi şiddeti bu şiddete uğrayan her kesim için ele almasıdır. Dolayısıyla kadın ve kız çocuklarının yanı sıra, diğer aile bireylerinin de aile içi şiddete karşı korunmasını talep etmektedir.

İstanbul Sözleşmesi'nin son yıllarda belirli hareket ve grupların hedefine oturtulmasının ardında, Sözleşmenin bu temel özellikleri yer almaktadır. Hem sözleşmenin neden eleştirildiğini hem de bu eleştirilerin kaynağını daha iyi anlayabilmek için, kısaca kendilerini toplumsal cinsiyet karşıtı olarak nitelendiren bu hareket ve grupları ana hatlarıyla incelemek gerekmektedir.

2. Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareketleri Konumlandırmak: Ne ile Karşı Karşıyayız?

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, İstanbul Sözleşmesi'ni hedefine koyan uluslararası bir hareketin parçası olarak okunmalıdır. "Toplumsal cinsiyet karşıtı hareket" (anti-gender movement) olarak tanımlanan bu hareketin bileşenleri, "toplumsal cinsiyet ideolojisi" ve "ideolojik kolonizasyon" ile mücadele ettiklerini belirtmekte ve temelde cinsiyetin toplumsal bağlamla ve iktidar ilişkileriyle bağını reddederek, geleneksel cinsiyet tanımlarının ve rollerinin sürdürülmesini talep etmektedir. Bu hareketin "savaş açtığını" ilan ettiği "toplumsal cinsiyet ideolojisi" ve "ideolojik kolonizasyon" kavramları, kurumsal olarak önce Vatikan'ın metinlerinde ortaya çıkmış ve Vatikan tarafından yaygınlaştırılmıştır (Case, 2017: 5). Vatikan bu kavramlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve üreme sağlığı alanındaki kadın ve LGBTİ+ hareketlerinin uzun süren mücadeleleri sonucu elde ettikleri kazanımların insan haklarıyla ilişkisini sorgulamakta, bu kazanımları birer "ideolojik" ürün ve bunların Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası ya da çok uluslu örgütlerce küresel-bölgesel düzeyde hayata geçirilmesi yönündeki çabaları da "kolonizasyon" olarak yorumlamaktadır (Case 2017). Örneğin Papa Francis'e göre toplumsal cinsiyet teorisi geleneksel aile değerleri ve evlilik

üzerindeki "küresel savaşın" bir parçasıdır ve bununla mücadele etmek gerekmektedir (France24, 2016).

Vatikan'ın toplumsal cinsiyet ideolojisine karşı yürüttüğü savaş, 2010 sonrasında ulus ötesi bir harekete dönüşmüştür. Karşımızda merkezi bir yönetimi olmasa da oldukça örgütlü, güçlü fonlarca desteklenen, uluslararası bir hareket bulunmaktadır. Bu hareket ulusötesi örgütler, sağcı partilerce önerilmiş parlamento komisyonları, web siteleri, online gruplar, kürtaj karşıtları ya da "endişeli aileler" gibi farklı düzeyde örgütlenme biçimlerinde karşımıza çıksa da temelde muhafazakâr ve özgürlük karşıtı eğilimdedir (Korolzcuk, 2014: 3). Denkovski vd. hareketin aktörlerini eski ve yeni aktörler ile destekçiler olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadır: Eski aktörler toplumsal cinsiyet kavramına ilk karşı çıkan Katolik Kilisesi ve çoğu ABD kökenli sağcı-muhafazakâr düşünce kuruluşlarıdır. Bu grup iktidarlarla iyi ilişkiler kurarak, uluslararası kuruluşlarda çeşitli düzeylerde gözlemci statüsü elde ederek ya da büyük parasal yatırımlar gerçekleştirerek dünyanın çeşitli bölgelerinde iktidarlarla yakın ilişkiler kurmaktadır. Harekete 2010 sonrasında dâhil olan yeni aktörler ise özellikle son on yılda ortaya çıkan ve kendilerini toplumsal cinsiyet ideolojisine karşıt olarak konumlandıran "endişeli aileler", "mağdur erkekler" gibi gruplardan, hükümetlerce kurulmuş eşitlik karşıtı sivil toplum kuruluşlarından (GONGO'lar), aşırı sağcı politik partilerden veya otoriter hükümetlerden oluşmaktadır. Son dönemde toplumsal cinsiyet karşıtı hareketi dışarıdan destekleyen ve "müttefik olarak" tanımlanabilecek üçüncü bir grup ise akademisyenler, siyasetçiler ve basın/medya kuruluşlarıdır (Denkovski vd., 2021: 10).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin kampanyaları incelendiğinde, belirli temaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu hareketin etrafında örgütlendiği ve karşı çıktığı ana temalar şunlardır: 1) toplumsal cinsiyet kavramının kendisi 2) cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakları, 3) cinsellik eğitimi ve 4) LGBTİ+'ların hakları (Denkovski vd., 2021: 29).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler, adlarından da anlaşılacağı üzere öncelikle toplumsal cinsiyet kavramının kendisine hem akademik olarak hem de politik bir kavram olarak karşı çıkmaktadırlar (Denkovski vd., 2021: 30). Kısaca özetlemek gerekirse, bu hareketler toplumsal cinsiyet kavramının doğaya, biyolojiye, dine, gelenek ve göreneklere ve hatta bilime de aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle yüksek öğrenim

kurumlarında toplumsal cinsiyet araştırmalarının yapılmasına karşı çıkmakta, bu alanların kapatılmasını talep etmektedirler. Bu hareketler aynı zamanda toplumsal cinsiyet kavramına dayanarak geliştirilen politikalara, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki düzenlemelere de karşı olduklarını belirtmektedirler. Örneğin İstanbul Sözleşmesi'ne, devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planlarına, toplumsal cinsiyet eşitliğinin eğitim müfredatlarında yer almasına vb. karşı çıkmaktadırlar.

Bu hareketler ikinci olarak cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına karşıdırlar. Kürtaj hakkı, doğum kontrolü ve yeni üreme teknolojileri tepkilerin en çok yoğunlaştığı konular olmaktadır. Bu konuda çeşitli ülkelerde kürtajın yasaklanması yönünde güçlü kampanyalar ve lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Avrupa, Latin Amerika, Afrika'da bu alandaki kampanyalar giderek artmaktadır (Denkovski vd., 2021: 31). Bunun sonucunda örneğin Polonya'da sağcı hükümet, geniş bir toplumsal muhalefete rağmen, 2020 yılında kürtajı neredeyse imkânsız hale getirmiştir (Karakuş, 2021).

Cinsellik eğitimi de toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin hedef aldığı ve karşı çıktığı konulardan biridir. Bu konuda özellikle okullarda çocuklara toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin dersler verilmesini reddetmektedirler. Bu alandaki temel savları, bu eğitimin çocukları eşcinselliğe ya da sapkınlığa özendirildiği ya da onları cinsiyetsizleştirdiğidir (Denkovski vd., 2021: 32).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin karşı çıktığı, hatta Avrupa'daki örgütlenmelerinin genellikle merkezinde durduğu en temel konu LGBTİ+'ların haklarıdır. Cinsel yönelim nedeniyle ayrımcılık yapılması yasağına, cinsel yönelimlerin ve eşcinsel evliliklerin hukuken tanınmasına veya bu bireylerin evlat edinmesine karşı çıkmaktadırlar. İstanbul Sözleşmesi de toplumsal cinsiyet kavramına dayandığı ve LGBTİ+'ları cinsel yönelimleri nedeniyle uğrayabilecekleri ev içi şiddet karşısında korumayı hedeflediği için bu hareketlerin hedefindedir (Denkovski vd., 2021: 33).

Özetle, toplumsal cinsiyet karşıtı hareket, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz ilişkinin toplumsal güç ve iktidar ilişkilerinden kaynaklanan boyutlarını göz ardı etmekte, geleneksel kadın-erkek rollerini savunmakta, kadınların ve LGBTİ+'ların uzun toplumsal mücadeleler sonucunda elde ettikleri cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanlarındaki haklarına karşı çıkmakta, benzer şeklide LGBTİ+'ların eşitlik taleplerini reddetmektedir.

Ancak her ne kadar kendisini toplumsal cinsiyet "karşıtı" olarak tanımlasa da, bu hareketi sadece kadın hakları, LGBTİ+'lara ilişkin haklar, üreme ve cinsel özgürlük alanındaki hakların güçlenip yaygınlaşmasına bir "tepki" ya da "geri tepme" ("pushback" ya da "backlash") olarak görmek bize sınırlı bir perspektif sunacaktır (Patternotte, 2020). Zira bu hareket yalnızca ahlaki bir panikle hareket ederek bir tepkiyi ortaya koymakla kalmamakta, bir ideoloji temelinde özgürlükçü demokratik perspektifin ve evrensel insan haklarının karşısında sağcı, muhafazakâr, kadın düşmanı ve homofobik nitelikler taşıyan yeni bir norm ve yaşam tarzı önermektedir (Patternotte, 2020). Bu hareketin, dünyanın her yerinde otoriter hükümetlerce desteklenmesi şaşırtıcı değildir.

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketi sadece ahlaki bir panikle gösterilen tepkiler olarak okumanın bir diğer sakıncası, bu hareket içindeki çoğulluğu ve farklılıkları görmezden gelmemize neden olmasıdır. Toplumsal cinsiyet karşıtlığı içerisinde eşcinsel evliliklere onay veren yasal düzenlemelere ya da İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelere tepki gösteren grup veya örgütlenmeler olduğu gibi, genel olarak kadın-erkek eşitliğine karşı, çok daha geniş bir ideolojik-politik hedefe sahip örgütler de yer almaktadır. Bu farklılıkları gözden kaçırmak, onlarla mücadele pratiklerini ve stratejisini de kısıtlayacaktır (Patternotte, 2020).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketleri sadece kadın hareketi veya LGBTİ+ hareketin kazanımlarına bir tepki olarak görmenin belki de en büyük sakıncası, bu hareketle mücadeleyi de kadın hareketi ile LGBTİ+ hareketinin sırtına yüklemeyi ve onları bu süreçte yalnızlığa itmeyi beraberinde getirmesidir. Oysa daha önce de belirtildiği gibi burada hedef sadece kadınların veya LGBTİ+'ların kazanımları değil, bireysel özgürlükleri merkezine alan özgürlükçü demokrasilerin kendisidir (Patternotte, 2020). Mücadele hattını buradan çizmek, demokrasiyi ve özgürlükleri merkeze koyan geniş bir mücadele hattı kurmak gerekmektedir.

Nitekim güncel akademik tartışmalar da "toplumsal cinsiyet karşıtlığının", 2008 dünya ekonomik krizi sonrasında yükselişe geçen sağ popülist hareketler için kendi ideolojilerini pekiştirecek "sembolik bir tutkal" işlevi gördüğünü veya neoliberalizme yönelen kitlesel hoşnutsuzluğu ifade eden "şemsiye bir kavram" haline geldiğini vurgulamaktadırlar (Kováts ve Poim, 2015; Grzebalska, Kovats ve Petö, 2017; Gunnarsson

Payne, 2019). ABD merkezli 2008 dünya ekonomik krizine karşı küresel düzeyde etkisini gösteren Occupy (İşgal) eylemleri, Arap Baharı veya Türkiye’de Gezi Eylemleri gibi demokratik halk hareketleri sönümlendikten sonra bunların yerini sağ popülist siyasetler almış, Latin Amerika, Asya ve Avrupa’da sağcı otoriter hükümetler iktidara gelmiştir. Bu tür otoriter hükümetler için toplumsal cinsiyet kavramı hem neoliberal kapitalist sisteme yönelen tepki ve korkuları kanalize edecek bir alan hem de küresel öteki karşısında yerel kültürleri, “ahlak ve görenekleri” ve “otantikliği” savunacakları biz-onlar ikiliğini kurmanın aracı haline gelmiştir (Gunnarsson Payne, 2019). Yükselen sağ, giderek artan güvencesiz çalışma koşulları, ekonomik ve toplumsal belirsizlik, artan göç hareketleri ile yabancılarla karşılaşma oranının artışı gibi faktörlerce pekiştirilen korkuları insanlığın sonunu getirecek, insan varlığını tehdit edecek bir unsur olarak gösterilen eşcinsellik karşıtlığına ve dış dünyanın tehlikeleri karşısında aile kurumunun “güvenceli” alanının korunması gerektiği iddiasına aktarmayı başarmıştır. Böylece “toplumsal cinsiyet karşıtlığı”nı merkeze koyan cinsiyetçi söylem, ırkçı, göçmen karşıtı, yabancı düşmanı, küreselleşme karşıtı, milliyetçi söylemlerle eklemlenmiş, tüm bu söylemleri de birbirine bağlayan bir boş gösteren ya da tutkal işlevi görmüştür (Kováts ve Poim, 2015; Grzebalska, Kovats ve Petö, 2017; Gunnarsson Payne, 2019).

Özetle belirtmek gerekirse, toplumsal cinsiyet karşıtı hareket, çok daha geniş bir sağcı, muhafazakâr ve otoriter siyasi hareketin parçasıdır, toplumsal cinsiyet karşıtlığı ise bu genel demokrasi karşıtı hareketin temel bağlayıcı unsurlarından biri olarak görülmelidir. Mesele sadece kadınları ya da LGBTİ+’ları ilgilendiren, spesifik olarak bu gruplara yönelik hakları tehdit eden bir sorun değil, genel olarak demokrasilere, bireysel özgürlüklere, sivil toplum alanının çoğulculuğuna yönelen bir saldırdır. Bu nedenle de bu hareketle mücadele ederken daha geniş bir perspektifle hareket edilmeli, onların homojen, saf ve birlik içindeki “biz” ve dış güçlerce desteklenen, her an her yerde olabilecek düşman “öteki” ikiliği karşısında, farklılıklarıyla bir arada, çoğul, eşitlikçi ve demokratik bir biz tahayyülünü kurmak gerekmektedir (Gunnarsson Payne, 2019). Bu da toplumun farklı kesimleri arasında işbirlikleri geliştirmeyi, hayatın her alanında eşitlik ve özgürlük taleplerini güçlendirmeyi gerektirmektedir.

3. Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Kampanyaların Temel İddiaları

Toplumsal cinsiyet karşıtlarının kampanyaları boyunca dile getirdikleri ve dünya genelinde ortaklaşan bazı iddia ve anlatılar bulunmaktadır. Bu kampanyaları inceleyen Denkovski ve arkadaşlarına göre, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler öncelikle, cinsiyet konusunda "doğal" olduğunu ileri sürdükleri ilişkilere, dine ve geleneklere yaslanan bir anlatı kurmaktadır (2021: 34). Bu anlatıya göre toplumsal cinsiyet kavramının cinsiyetler arası ilişkinin belirlenmesinde toplumsal iktidar ilişkilerine yaptığı gönderme "ideolojiktir". Kadın ile erkeğin doğuştan biyolojik olarak farklı olduğunu, bu nedenle de birbirlerine eşit olamayacaklarını ileri süren bu anlatıda, feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramı dine ve Allah'ın buyruğuna aykırı sayılır (2021: 35). Örneğin kadınların daha düşük ücret alması gerektiğini savunan Polonyalı bir milletvekili bunun gerekçelendirmesini kadınların "daha küçük, güçsüz ve genellikle de daha az zeki" olduğunu ileri sürerek yapmıştır. Bu söylemde kadınlar temelde annelik görevleriyle tanımlanırlar ve annelik kadının varoluşunun en temel gerekçesi olarak görülür. Anneliğin toplumun devamını ve hayatı işaret eden yanı vurgulanırken, toplumsal cinsiyet kavramı da ölümle ve yok oluşla ilişkilendirilir (Benkovski vd. 2021: 35).

Geleneklere, dine ya da doğaya atıf yapan anlatı, toplumların daha seküler oldukları bağlamlarda ise din ya da Allah buyruğu yerine, feminizm karşıtı "bilimsel" bir söylemi ön plana çıkarmaktadır (Kuhar, 2015). Burada bir yandan toplumsal cinsiyet çalışmalarının bilimselliği sorgulanarak bunların bilimsel değil ideolojik olduğu vurgulanmakta, öte yandan toplumsal cinsiyet çalışmaları yerine örneğin aile çalışmaları gibi araştırma alanlarının yürütülmesi, bu konularda konferanslar düzenlenmesi teşvik edilmektedir (Patternotte ve Kuhar, 2017: 11). Bu anlatı, toplumsal cinsiyet kavramının toplumlara dışarıdan baskıcı bir "ideoloji" olduğu anlatısıyla da desteklenmektedir. Farklı bağlamlara göre bu dış mihraklar, "Batı", Avrupa Birliği ya da Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler, Marksist ideoloji, ekonomik çıkar grupları ya da gay lobileri olabilmektedir (Benkovski vd., 2021, Patternotte ve Kuhar, 2017: 5-7; Graf ve Korolczuk, 2017: 175). Burada vurgulanan nokta, dış güçlerin azınlığı karşısında toplumun çoğunluğu olmakta ve toplumun bu azınlık elit kesime karşı mücadeleye etmesi beklenmektedir. Bu anlatıyla eklemlenen bir diğer anlatı türü, "insan hakları" literatürünü kendi diline aktarmaktır. Belirli hakların karşısına diğer haklar çıkarılmakta ve sanki bu haklar arasında bir çatışma

varmış gibi gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin karşısına din ve vicdan özgürlüğü ya da ifade özgürlüğü hakkının ya da cinsel sağlık ve üreme haklarının karşısına fetüsün yaşam hakkının çıkarılması bunun örnekleri arasındadır (Benkovski vd., 2021: 38).

Toplumsal cinsiyet karşıtlarının kullandığı bir diğer strateji korkuları körüklemek üzerine kuruludur. Toplumsal cinsiyet karşıtı hareket, feminizmin ve toplumsal cinsiyet kavramının toplumlara yok edeceği, insanlığın üremesinin önüne geçeceği, aileyi de yok ederek insanlığın sonunu getireceği iddialarını yaymaktadır. Benzer şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin masum çocukları eşcinselliğe yönelteceği ya da çocukların genel olarak erkeklerden nefret etmelerine yol açacağı iddiaları ile ebeveynlerde kaygı ve korku uyandırmayı amaçlayan iddiaları kullanmaktadır (Benkovski vd., 2021: 35-36; Patternotte ve Kuhar, 2017: 14-15).

Toplumsal cinsiyet karşıtı kampanyalarda, tersine çevirme stratejisini kullanan "erkek mağduriyeti" anlatısı ile de karşılaşılmaktadır. Burada, toplumsal cinsiyet eşitliğinin zaten yasa ve uygulamalarla sağlandığı, artık bu alandaki taleplerin yersiz ve hatta haksız olduğu savunulmaktadır. Bu anlatıya göre Batılı toplumlarda kadınlar veya diğer ırklar değil, asıl beyaz erkekler "mağdur" olmaya başlamıştır (Benkovski vd., 2021:38-39).

4. Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Kampanyaların Temel Stratejileri

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin kampanyaları incelendiğinde farklı bağlamlara göre değişmekle birlikte bazı stratejilerin ortaklaştığı ya da tekrarlandığı söylenebilir (Denkovski vd., 2021: 41-52). Bu kampanyalar genellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı hedefleyen bir yasanın, sözleşmenin veya politika uygulamasının kaldırılması veya eşitlik karşıtı bir düzenlemenin yapılması gibi spesifik bir gündem etrafında örülmektedir. Kadın ya da LGBTİ+ haklarına karşı örgütlenmeler veya kamuoyu oluşturma çalışmaları daha önce de olmakla birlikte, son dönemde güçlenen ve ulusötesi bir hal alan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin kampanyalarının profesyonelleştiği, benzeştiği, imaj yenilediği ve daha modern bir görünüm kazandığı gözlenmektedir (Denkovski vd., 2021: 42). Bu durumun bir vechesi Juan Marco Vaggione'nin "stratejik

sekülerleşme" adını verdiği özelliştir. Vaggione'ye göre toplumsal cinsiyet karşıtları, bir yandan kadınların ve LGBTİ+'ların eşitlik taleplerine karşı çıkarken, bir yandan da hak temelli seküler bir dil kullanıyormuş gibi görünmektedirler (Vaggione 2005'ten akt. Denkovski vd., 2021: 48). Din ve vicdan özgürlüğü, çocuk hakları, yaşam hakkı, (asıl erkeklerin kadın şiddeti karşısında mağdur olduklarını anlatmak üzere) aile içi şiddetle mücadele, bu kampanyalarda tekrarlanan temalardır.

Yanlış bilgi yayma ve bunu organize bir şekilde yürütme, bu kampanyaların bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkar. Örneğin İstanbul Sözleşmesi söz konusu olduğunda en temel dezenformasyon kampanyası, Sözleşmeyi kendi amacından ve metninden saptırarak temel amacının "üçüncü cinsiyeti kurumsallaştırmak" ya da "çocuklara okullarda homoseksüelliği veya transseksüelliği teşvik eden eğitimler vermek" olduğu iddiasına dayanmaktadır (Denkovski vd., 2021: 44). Kimi durumlarda bu tür yanlış bilgiler "uzman" adı verilen kişiler tarafından dile getirilmekte, özellikle günümüz teknolojileriyle çok hızlı ve geniş bir kesime yayılabilen bu yanlış bilgiler, bilimsel bir kılıf altında ileri sürüldüğünde doğruların açığa çıkarılması daha da zorlaşmaktadır. Bunun sonucunda, dezenformasyon kampanyalarının yaydıkları yanlış bilgiyi düzeltmek büyük bir enerji gerektirmektedir. Dezenformasyon kampanyalarının bir diğer olumsuz etkisi, toplumda bir kutuplaşma yaratması ya da var olan kutuplaşmayı keskinleştirmesidir. Kutuplaşmayla birlikte tarafların birbirleriyle müzakere etme potansiyelleri oldukça büyük oranda zedelenmektedir (Denkovski vd., 2021: 45).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin kampanyalarının bir diğer hedefi ve stratejisi, sadece toplum genelinde kutuplaşmayı arttırmak değil aynı zamanda feminist hareket, kadın hareketi ve LGBTİ+ hareketi arasındaki ittifakları da bozmak ve burayı da kutuplaştırmak olmaktadır (Denkovski vd. 2021: 46). Bilindiği üzere tüm bu hareketler çok bileşenlidir ve toplumsal cinsiyet karşıtları bu bileşenler arasındaki uyumsuzlukları ya da farklılıkları körükleyecek konuları (örneğin seks işçiliği, trans hakları ya da yeni üreme teknolojileri gibi) ön plana çıkarmakta veya gündeme getirmeye çalışmaktadır (Denkovski vd., 2021: 46).

Toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlarının bir diğer stratejisi, iktidara sızmak, ona yaklaşmak, iktidarda etkin rol almaya çalışmak veya iktidardaki figürlerle yakın bağlar

kurmaktır. Kilit konumdaki kişileri kendilerine üye yapmak, bu kişilerin aile üyeleriyle yakın ilişkiler kurmak, kimi durumlarda hareketi temsil eden bir parti örgütlenmesi kurmak veya var olan partilerde etkin bir şekilde yer alarak onların politika ve vaatlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı olmasını sağlamaya çalışmak bu faaliyetler arasında yer almaktadır (Denkovski vd., 2021: 46). Toplumsal cinsiyet karşıtı hareket sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de iktidar konularını hedef almakta ve bu yönde hareket etmektedir. Örneğin devletlerin Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde, kadın haklarıyla ilgili konulardaki heyetlerinde yer almak, yine BM düzeyinde kritik birimlere danışmanlık yapmak ya da kurulların izleyici localarını tamamen doldurarak kurullara baskı yapmak bunlar arasındadır (Denkovski vd., 2021: 47). Toplumsal cinsiyet karşıtları eşitlik lehindeki bir sözleşmeyi, yasayı veya uygulamayı iptal ettiremediklerinde, var olan düzenlemeleri ya da normları tahrif etmeyi amaçlamaktadır. Örneğin BM düzeyinde çeşitli sözleşmelerin yorumlanmasında birey haklarının değil, ailenin korunmasını önceleyen bir dilin yerleşmesi için çabalamakta veya sözleşme veya normların yorumlanmasının eşitlik aleyhine olacak şekilde esnetilmesi için mücadele etmektedirler. BM Güvenlik Konseyi'nin 2019 yılında alınan ve çatışma bölgelerindeki cinsel saldırılara karşı mağdur odaklı bir perspektif benimseyen 2467 sayılı kararında cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına dair herhangi bir atıf yapılmasının önlenmesi bunun örnekleri arasındadır (Denkovski vd., 2021: 49).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin kampanyalarının bir diğer boyutu, eşitlik karşıtı örgütlerin fonlanması için harekete geçerken aynı zamanda feminist ve LGBTİ+ örgütlerinin fonlarının kesilmesi yönünde iktidarlara baskı yapmaktır. Bu durumun oldukça dramatik sonuçları olmakta, birçok sivil toplum örgütü etkinliklerini sürdüremez hale gelebilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan STK'ların fonlanmaması yönündeki en dikkat çekici örneklerden biri Trump döneminde gerçekleşmiştir. Trump, tüm kamu kurumlarının belirli nitelikleri haiz olmayan STK'ları fonlamaması, verilen fonların da kesilmesi yönünde bir karar almıştır. Benzer şekilde Trump yönetimi döneminde ABD'nin dünya genelinde kadın hakları ve LGBTİ+ hakları alanında önemli çalışmalar yürüten BM Nüfus Fonu, İnsan Hakları Konseyi, Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlardan çekilmesinin olumsuz ekonomik etkileri olmuştur (Denkovski vd., 2021: 51).

Son olarak, toplumsal cinsiyet karşıtı kampanyaların yaygın özelliklerinden bir diğeri feministlere, kadınlara, LGBTİ+'lara, araştırmacılara veya toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan örgütlere saldırmak, veya onları taciz etmek tir. Denkovski ve arkadaşları bu durumun özellikle iktidarın veya kamu yetkililerinin kadınlara ve LGBTİ+'lara düşman olduğu bağlamlarda yaşandığını belirtmektedir (2021: 52). Türkiye'de de sıklıkla karşılaştığımız üzere, kadın örgütlerinin online veya offline etkinliklerinin devlet takibi altında tutulması, bu örgütlerin kapatılması, aktivistlerin göz altına alınması, onlara para cezaları verilmesi, feminist ve LGBTİ+ örgütlerinin protestolarına izin verilmemesi bu tür saldırılar arasında yer almaktadır. Kimi durumlarda bu gruplar veya bireysel aktivistler hedef gösterilmekte, hakarete uğramakta, tehdit edilmekte, fiziksel veya cinsel saldırıya uğramaktadır.

Tüm bu nitelikler, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı çıkan oldukça organize bir hareketle karşı karşıya olduğumuzu bir kere daha göstermektedir. Eşitlik karşıtı bu hareketin kampanyalarıyla mücadele edebilmek üzere, hareketin diline ve söylemine ve temel iddialarına bakmak anlamlı olacaktır.

5. Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareketin Dili ve Nefret Söylemi

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin dilini inceleyen araştırmalar bu hareketin bileşenlerinin toplumda korkuları ve kutuplaşmayı tetikleyen/teşvik eden mesajlar paylaştıklarını (Denkovski vd., 2021); yanlış, çarpıtılmış bilgi yaydıklarını (Bosak and Vadja, 2020; Elmas, Overdorf ve Aberer, 2021), abartı, aşığılama, küçümseme ifadelerine sıklıkla yer verdiklerini (Denkovski vd., 2021; Bankov, 2020), siber zorbalığa başvurduklarını (Bankov, 2020), feministleri, kadınları ve LGBTİ+'ları taciz ettiklerini ve nefret söylemine başvurduklarını (Çoban Keneş vd, 2021; Bankov, 2020; Darakchi, 2019; Graff ve Korolczuk 2017; Kuhar, 2017) göstermektedir. Tüm bu söylemsel stratejiler sağlıklı ve demokratik bir kamusal tartışmanın önünü tıkamaktadır. Burada özellikle nefret söylemi üzerinde durmak gerekiyor, zira nefret söylemi sağlıklı bir kamusal tartışmayı gölgelemenin ötesinde, demokratik toplumlar için en temel tehlikelerden biri olan hoşgörüsüzlüğü, düşmanlığı ve nefret duygularını yaymakta veya yeniden üretmektedir.

Nefret söylemi, çeşitli uluslararası sözleşmelerde, tavsiye kararlarında veya mahkeme kararlarında tanımlanmış bir söylem türüdür ve Avrupa içtihadında ifade özgürlüğünün sınırlandırılma gerekçelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Karan, 2018: 28-30). Avrupa'da nefret söylemi konusundaki bu hassasiyetin ardında, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında başta Almanya olmak üzere, Mihver Devletlerde Yahudilere, Çingeneleere, eşcinsellere, engelli insanlara ve farklı politik görüşlere sahip insanlara karşı yürütülen olumsuz propagandanın ve siyasi şiddetin sonucunun milyonlarca insanın toplama kamplarında yok edilmesine ve soykırıma uğramalarına neden olması yatmaktadır. Avrupa tarihi, çoğulculuğa ve farklılıklara saygının ve eşitlik ilkesinin birlikte barış içinde yaşayabilmek için önemini acı bir şekilde göstermiştir. Buradan hareket eden Avrupa Konseyi, 1997 yılındaki R(97) 20 sayılı tavsiye kararında üye ülkeleri özellikle de medyada dolaşıma giren nefret söylemi konusunda uyarmış ve ülkelerin Avrupa'da nefret söylemiyle mücadele edilebilmesi için gerekli önlemleri almasını önermiştir. Bu kararda nefret söylemi "ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimi" olarak tanımlanmaktadır (Akt. Weber, 2009: 3). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bu tanımlamadan hareket ederek ele aldığı çeşitli davalarda, nefret söylemini "demokratik bir toplumda hoşgörüsüzlüğe teşvik eden, hoşgörüsüzlüğü yayan, savunan veya mazur gösteren her türlü ifade olarak tanımlamaktadır" (Akt. Karan, 2018: 28). Türkiye'de Anayasa Mahkemesi (AYM) de, yapılan çeşitli bireysel başvuruları ele alan kararlarında nefret söylemine değinmiş ve şöyle bir tanım yapmıştır:

Bir gruba veya bir grubun üyelerine yönelik ifade, nefreti teşvik ediyorsa ve bu teşvikin sözde geçerli nedeni o gruba isnat edilen özelliklerse, bir grubun üyeleri sırf bu gruba üye oldukları için aşağılanıyor, genel çoğunluktan farklı görülüyor, toplumsal olumsuzlukların faili sayılıyorsa ya da bu grupların veya üyelerinin aşağılanmaları ve haklarından mahrum edilmeleri, maruz kaldıkları dışlanma, baskı veya şiddet meşru gösteriliyor ise söz konusu düşünce

açıklamasının nefret söylemi içerdiği kabul edilebilir (AYM, *Fetullah Gülen Kararı*, B. No: 2014/12225, 14/7/2015, § 41, Akt. Karan, 2018: 39)

Yukarıda verilen tanımlarda da görüldüğü üzere, nefret söylemi toplumdaki belirli grupları veya grup üyelerini hedef almakta ve onları çeşitli sorunların müsebbibi saymakta, aşağılamakta, bu birey veya grupların demokratik haklarının verilmemesini, geri alınmasını veya kullanılmasının engellenmesini talep etmekte, bu grup veya bireylere yönelik şiddeti meşrulaştırmakta, mazur göstermekte veya kışkırtmaktadır. Anayasa Mahkemesi, nefret söylemine karşı korunması gereken kesimleri “ten rengi ve etnik köken, toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik, cinsel yönelim, engellilik, siyasal aidiyet veya yaş kategorileri ile mülteci, göçmen, yabancı veya başka dezavantajlı gruplar” olarak işaretlemiştir (AYM, *Fetullah Gülen Kararı*, Akt. Karan, 2018: 39). Burada vurgulanması gereken nokta, nefret söyleminin temelde eşitlikçi ve demokratik toplum tahayyülüne bir saldırıyla, toplumun ezilen kesimlerinden gelen eşitlik taleplerine yönelik bir nefretle ilişkili olmasıdır. Kevin Boyle’nin de vurguladığı gibi, “Eşitliği garanti eden bir kanun, hepimizin farklı olduğunu ancak aynı zamanda eşit muamele görme hakkına sahip olduğumuzu kabul eder. Nefret gruplarının mesajlarını ve kullandıkları dili incelediğinizde, bunların kullandığı söylemin ana amacının hedef aldıkları grubun eşitliğini inkâr etmek olduğunu görürsünüz.” (2010: 70).

Nefret söylemi, eşitliği inkâr etmekle kalmaz, eşitlik talep edene yönelik şiddeti de barındırır. Eşitlik talebinde bulunanın yok edilmesine yönelik bir tehdidi içerir. Bu tehdit, dezavantajlı ya da kırılgan konumdaki muhatabının taleplerini veya görüşlerini dile getirmesini zorlaştırır veya onu sessizleştirir. Nefret söylemi kimi durumlarda nefret suçunun zeminini de hazırlar. Nefret suçu, belirli bir gruba veya grup üyesine yönelen ve nefret saikiyle gerçekleştirilen her türlü suç türüdür. Diğer bir deyişle bir hukuk sisteminde tanımlanmış bir suç türünün nefret saikiyle işlenmesi durumunda bir nefret suçu ortaya çıkmaktadır. Fiziksel saldırı, taciz, mülke zarar verme, kundaklama, duvar ya da kapıların işaretlenmesi, buralara yazılama yapılması nefret suçları arasındadır (Karan, 2018: 29). Türkiye yakın tarihi ne yazık ki nefret suçu örnekleriyle doludur. Siyasi liderlerin

dillerinde, medyada ve gündelik hayatta sıklıkla tekrarlanan ve dolaşıma giren nefret söylemi, bu söylemin hedefindeki kişi veya gruplara yönelik şiddeti meşrulaştırabilmekte, kimi durumda bu kişi veya gruplara yönelik şiddete davetiye çıkarabilmektedir. Sivas Katliamı'na giden süreçte dolaşıma giren yalan haberler ve nefret dili, Hrant Dink suikastına giden süreçte medya ve politikacılarca dile getirilen ifadeler, Suriyeli mültecilere yönelik hoşnutsuzluğu tetikleyen söylemler ve onlara yönelik saldırı ve linç girişimleri, sokakta Kürtçe konuşan kişilere yönelik saldırılar ve özellikle son çeyrek yüzyılda LGBTİ+'lara yönelik hem kamu görevlilerinden hem de sıradan insanlardan kaynaklanan sistematik şiddet ne yazık ki söylemsel dünyamızda bu grup veya kişilere yönelen nefret söylemiyle ilişkilidir.

Özetlemek gerekirse, nefret söylemi insan haklarını, çeşitliliği ve eşitliği reddettiği; hedefindeki grup veya kişileri sessizleştirdiği; nefret suçuna zemin hazırladığı ve tüm bunlarla da demokratik toplumun temelinde yer alan eşit, özgür ve çoğulcu bir şekilde bir arada yaşama ilkesini zedelediği için mücadele edilmesi gereken bir söylem türüdür.

Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi'ni savunurken ve toplumsal cinsiyet karşıtı hareketle mücadele ederken aynı zamanda nefret söylemiyle de mücadele etmek gerekmekte, oluşturulacak kampanyada bu hususa da dikkat etmek gerekmektedir. Bundan sonraki bölümde Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılma sürecine odaklanılacak ve bu süreçte nefret söyleminin izleri sürülecektir.

C. Türkiye’de İstanbul Sözleşmesinden Çekilme Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Nefret Söylemi: Aktörler, İddialar, Stratejiler

Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesinden çekilmesi bir önceki bölümde belirtilen küresel bağlamın bir parçası olarak okunmalıdır. Türkiye 2011 yılında AKP iktidarı döneminde Sözleşmeyi imzalayıp parlamentosunda onaylayan ilk ülke iken, yine Erdoğan başkanlığında parlamentosunda onaylandığı halde 2021 yılında sözleşmeden çekilen ilk ülke olmuştur. Bu süreçte, Türkiye’de sözleşmeye karşı yükselen yaygın bir taban muhalefetinden çok, sözleşme karşıtı ve kendisini toplumsal cinsiyet karşıtı olarak da tanımlayan birtakım grupların lobicilik faaliyetlerinden söz edilebilir. Bu grupların söylemi ve İstanbul Sözleşmesi’ne neden karşı olduklarına dair açıklamaları incelendiğinde, küresel toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin söylemiyle önemli ölçüde ortaklaştıkları görülmektedir. Bu bölümde Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’den çekilme sürecine, bu süreçte öne çıkan aktörlere ve söylemsel stratejilerine odaklanılacak, bu söylemsel stratejilerin bir parçası olarak nefret söylemini nasıl kurdukları ele alınacak, diğer bir deyişle Türkiye’deki durum tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi ve Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı: Temel Aktörler

Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme sürecini, Erdoğan iktidarının özellikle 2010 sonrasında giderek artan bir şekilde otoriterleşmesiyle birlikte ele almak gerekir. İktidarın hali hazırda toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı politika ve söylemleri, küresel düzeyde giderek artan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin Türkiye’deki temsilcilerinin 2019 yılı ve sonrasındaki çeşitli düzeylerdeki kampanyaları ve lobicilik faaliyetleriyle birleşmiş ve Erdoğan, ciddi bir toplumsal talep olmadığı halde (Euronews, 2020; DW Türkçe, 2021e) İstanbul Sözleşmesi’nden bir gece duyurulan Cumhurbaşkanlığı Kararıyla çekildiğini duyurmuştur.

Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’den çekilme sürecinde çeşitli toplumsal cinsiyet karşıtı aktör ya da taraftan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki bizzat sözleşmeyi fesheden Erdoğan ve Erdoğan iktidarının çeşitli düzeylerdeki temsilcileridir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, toplumsal cinsiyet eşitliği ve üreme hakları alanının düzenlenmesi,

Erdoğan rejiminin ve bu rejime kendi tabanından gelecek desteğin pekiştirilmesinin ana tutkallarından birini oluşturmuştur (Kandiyoti, 2016; Yazar, 2020; Özkazanç, 2021). Erdoğan kendi popülist tabanını kuvvetlendirmek üzere toplumsal cinsiyet kodlarını bir bağlayıcı unsur olarak kullanmış, hem iç siyasette hem de uluslararası alanda bir öteki yaratmak, biz-onlar ayrımını kurmak üzere sıklıkla toplumsal cinsiyet alanına başvurmuştur. İç politikada seküler-dindar ayrımını başörtülü kadın-başı açık kadın ayrımı aracılığıyla yaparken (örneğin Gezi protestoları sırasında bir grup erkeğin Kabataş'ta baş örtülü olduğu için bir kadına saldırdığı yalanı, bir protesto sırasında panzere çıkan kadın protestocu için "kadın mı kız mı belli değil" açıklaması), ya da dış politikada küresel-yerli milli ayrımını yaparken (örneğin kürtajın ve sezaryen doğumun Türkiye'ye dışarıdan gelen ve ülkenin genç nüfusunu yok etmek üzere oluşturulan uluslararası bir komplo olduğu iddiası) toplumsal cinsiyet ve üreme hakları konuları Erdoğan için bu ayrımları kuran unsurlardan biri olmuştur (Kandiyoti: 2016: 2-105-106). Toplumsal cinsiyet alanı otoriterleşen iktidar için aynı zamanda artan toplumsal şiddetin normalleştirilmesinde, hukukun üstünlüğü ilkesinin aşınmasında ve faillere yönelik cezasızlığın meşrulaştırılmasında da önemli bir yer edinmiştir (Kandiyoti, 2016: 108-110). Yasal düzenlemelerin netliğine rağmen kadına yönelik şiddet söz konusu olduğunda bunların hayata geçirilmemesi, etkin soruşturma yürütülmemesi, faillere iyi hal indiriminin yaygın bir şekilde kullanılması, kadın cinayetlerine ilişkin devlet istatistiklerinin ve verilerinin tutulmaması, LGBTİ+'lara yönelik şiddetin teşvik edilmesi ve cezasız bırakılması bunun örnekleri arasındadır.

Türkiye'de iktidarın 2010 ve sonrasında toplumsal cinsiyet ve üreme hakları alanına ilişkin söylem ve politikalarına bakıldığında giderek artan bir baskı ve otoriterleşme açıkça görülmektedir. Öncelikle söylemsel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı tartışmaya açılmış, "eşitlik" kavramı yerine "adalet" kavramı getirilmeye çalışılmıştır. Erdoğan ilk defa 2010 yılında kadın örgütleriyle yaptığı bir toplantıda kadın ve erkeğin eşit olduğuna inanmadığını ve bunun "fıtrata" ters olduğunu, kadın ve erkeğin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu dile getirmiş (Vatan Gazetesi, 2010) ve tartışma yaratan bu iddiasını daha sonra da tekrarlamıştır (Hürriyet, 2014; BBC News Türkçe, 2016; ekmekvegul.net, 2018). Cinsiyet rollerinin toplumsal iktidar ilişkileriyle bağını reddeden cinsiyet adaleti söylemi kadın ve erkek arasında ilahi yaradılıştan gelen farklılıklara, geleneksel kadın-erkek rollerinin sürdürülmesine, kadın ve erkeklerin kendilerine

atfedilen ev içi-ev dışı rolleriyle birbirlerini tamamladıklarına vurgu yapmakta, böylece bir yandan bu rolleri meşrulaştırırken, öte yandan kadının kamusal yaşama erkeklerle eşit bir şekilde dâhil olma taleplerini bastırmaktadır. Öte yandan bu kavramsallaştırma ile LGBTİ+'ların varlıkları da yadsınmakta ve bu bireyler "ilahi kadın-erkek" rolleri ve aile yapısı karşısında tehdit olarak işaretlenebilmektedir.

İktidarın toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki söylem ve politikalarının ikinci ayağını, nüfus artışını hedefleyen politikalara paralel olarak kadınların toplumsal varlıklarının öncelikle aile içindeki eş ve annelik rolleriyle tanımlanması ve kadın yerine aileyi merkeze alan sosyal politikaların hayata geçirilmesi oluşturmaktadır. Bu durumun en çarpıcı örneğini 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın kapatılarak yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması (Birgün, 2018) oluşturmaktadır. Çocuklar ile yaşlı-engelli aile bireylerinin bakımında devlet kuruluşlarının yerinin azaltılarak, bu yükün aileye ve ailede de kadınlara aktarılmasına yönelik sosyal politika uygulamaları bu alandaki bir diğer örnektir (Coşar ve Yeğenoğlu, 2011: 567). Başta Erdoğan olmak üzere, iktidar temsilcilerinin söylemlerinde kadınlar, öncelikle annelikle ve ev içi rolleriyle tanımlanmışlardır. Erdoğan'ın "Çalışıyorum diye annelikten imtina eden bir kadın, aslında kadınlığını inkâr ediyor demektir. Anneliği reddeden, evini çekip çevirmekten vazgeçen kadın, iş dünyasında istediği kadar başarılı olsun eksiktir, yarım"dır." sözlerini hatırlamak bu konuda yeterli olacaktır (Hürriyet, 2016).

Kadınların Medeni Kanundan kaynaklanan nafaka, boşanma, çocuğun velayeti gibi alanlardaki haklarını sınırlandırmayı hedefleyen veya çocuk yaşta evliliklere imkân verecek yasal düzenlemelerin gündeme getirilmesi bir diğer müdahale alanıdır. Özellikle Olağanüstü Hal dönemi ve sonrasında Ceza Kanunu ve Medeni Kanunda çocuk evliliklerinin önüne geçmeyi hedefleyen düzenlemelerin değiştirilmesine yönelik yasa değişiklikleri iktidar partisince çeşitli kereler Meclis'e getirilmiş ve kamuoyu baskısı sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştır (Birgün, 2017; Bianet, 2020).

İktidarın veya iktidar temsilcilerinin son on yılda giderek artan bir şekilde kadınların kamusal alandaki varlıklarını sorunsallaştıran veya regüle etmeyi hedefleyen söylemi, karşımıza çıkan bir diğer sorun odağıdır (Cindoğlu ve Ünal, 2017; Yarar, 2020). Türkiye'de son on yılda medyada kadın görünürlüğü azalmış, kadınların kamusal alanda giyinme

biçimleri ile davranışlarının kontrol altına alınmasına yönelik talepler dile getirilmiş ve yaygınlaştırılmış, örneğin kadınların kamusal alana erişimleri için elzem olan toplu taşıma araçlarının kadın ve erkekleri ayıracak şekilde düzenlenmesi yönünde talepler dile getirilmiş (Pembe Otobüs önerisi gibi), Cumhurbaşkanı Erdoğan, sadece kadınlara yönelik Kadın Üniversiteleri önerisini dillendirmiştir (DW Türkçe, 2019).

Hemen belirtmek gerekir ki, bu tür politikaların tartışmaya açılmalarının yanı sıra, iktidar temsilcilerinin kadınların kamusal alanda var olma biçimlerine yönelik ayrımcı ve hatta nefret içerikli söylemleri de giderek artmıştır. Bu artış öyle bir noktaya gelmiştir ki, CHP İzmir Milletvekili Zeynep Altıok iktidar temsilcilerinin kadın düşmanı söylemlerine ilişkin bir rapor hazırlamıştır (Göktaş, 2017). Dönemin Başbakan Yardımcısı Başkanı Bülent Arınç'ın 2012 yılında bir kadın milletvekilinin meclis kürsüsündeki konuşmasında "vajina" sözcüğünü kullanmasını ayıplayan, 2014 yılında kamusal alanda kahkaha atan kadınlara veya tek başına tatile çıkan kadınlara yönelik eleştirileri, AKP Ünye Tanıtım ve Medya Başkanı Süleyman Demirci'nin 2011 yılında başörtüsü takmayan kadınlara yönelik "Örtüsüz kadın perdesiz eve benzer. Perdesiz ev ya satılıktır ya da kiralıktır." sözleri; 2012 yılında Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın "Tecavüze uğrayan doğursun gerekirse devlet bakar." sözleri, Ankara Belediye Başkanı Melih Gökçek'in "Kadın ahlaklı olsun kürtaj yapmak zorunda kalmasın. Anası tecavüze uğruyorsa neden çocuk ölsün? Anası ölsün" sözleri, raporda yer alan örnekler arasındadır (Akt. Göktaş, 2017).

İktidar temsilcilerinin kadın düşmanı söylemlerinin giderek yayıldığı kadınların kamusal alanlardaki konuşma konuları, konuşma biçimleri, giyimleri ve davranışlarının kadın düşmanı kesimlerce sorunsallaştırılmaya, kadınlara yönelik kamusal saldırıların artmaya başladığı görülmektedir. Hamile kadınların sokaklarda neyi giyinip nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin tartışmalar (Odatv, 2013), toplu taşıma aracında şort giydiği için fiziksel ve sözlü saldırıya uğrayan kadına ilişkin tartışmalar (Birgün, 2016) sırasında kadınların kamusal alandaki giyimlerinin tartışmaya açılması, başörtülü genç kadınların sokakta sigara içtikleri için eleştirilmesiyle başlayan tartışmalar (Radikal, 2017) bu konudaki örnekler arasındadır.

LGBTİ+lara yönelik giderek artan baskı ve sistematik şiddetin de iktidarın otoriterleşmesine koşut olarak arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle 2016'daki darbe

girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal Dönemi ve sonrasında bu baskı ve şiddet daha da artmıştır. Bu dönemde örneğin başkentte LGBTİ+ grup ve örgütlerinin her tür eylemi ve kamusal etkinliği yasaklanmıştır (T24, 2018). Benzer şekilde, Onur yürüyüşleri yasaklanmış, LGBTİ+ birey ve örgütler nefret söyleminin hedefi haline gelmiştir. 2017 yılında bir tür “tek adam” rejimi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçiş ve Erdoğan’ın 2018’de geniş yetkilerle Cumhurbaşkanı olarak göreve başlaması İstanbul Sözleşmesinin feshedilmesine giden süreci de hızlandırmıştır. Özetlemek gerekirse, iktidar temsilcilerinin kadınları, LGBTİ+’ları düşmanlaştıran, hedef gösteren söylemlerinin Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’nin tartışmaya açılması ve nihayet sözleşmenin kaldırılması sürecinden önce başladığı, 2010 ve sonrasında giderek arttığı, toplumsal cinsiyet temelli nefret söyleminin gelişmesine uygun koşulların bizzat iktidarın kurucusu olduğu bir söylemsel ufukta yeşerdiği söylenebilir.

Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’ne ve genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı olan ikinci temel grup, iktidar yanlısı olmakla birlikte, iktidarı yeterince güçlü bir toplumsal cinsiyet karşıtı politika üretmediği için eleştirmektedir (Özkazanç, 2020). Bunlar genel olarak iktidarı desteklemekle birlikte onun toplumsal cinsiyet konusunda yeterince muhafazakâr politikalar uygulamadığını ileri süren ve bu konuda iktidarı eleştiren çeşitli muhafazakâr veya İslamcı cemaat, tarikat, vakıf veya derneklerdir. İsmailağa Cemaati, yurtlarında kalan erkek çocukların cinsel istismarıyla gündeme gelen Ensar Vakfı, Aziz Hüdayi Vakfı, İlim Yayma Cemiyeti, Yedi Hilal Derneği ve TÜGVA gibi vakıf ve dernekler veya yönetim kurulunda Erdoğan’a yakın isimlerin bulunduğu Türkiye Düşünce Platformu veya Türkiye Aile Meclisi Platformu gibi kuruluşlar bunlar arasındadır. Bu aktörler İstanbul Sözleşmesinin kamusal alanda tartışmaya açılmasına da öncülük etmiş, Sözleşmenin basın-yayın organlarında yoğun bir şekilde tartışmaya açıldığı her durumda açıkça Sözleşmeye karşı olduklarını dile getiren peş peşe açıklamalar yapmışlardır (Yetkin, 2020a; Yeni Akit, 2020a; Hüdayi Vakfı, 2020).

Kimisi iktidar yanlısı kimisi de muhalefette yer alan ve İstanbul Sözleşmesi’ne karşı çıkan bir diğer grubu çeşitli siyasi partiler oluşturmaktadır. İslami talepleri siyasi arenaya aktaran ve Türkiye’deki İslamcı partilerin 1970’lerden bu yana ana gövdesini oluşturan Milli Görüş hareketinin günümüzdeki temsilcileri olan Saadet Partisi ve Yeniden Refah Partisi ile milliyetçi ve İslamcı Büyük Birlik Partisi, Hizbullah geleneğinden gelen Hür Dava Partisi

(Hüda-Par) gibi partiler bunlar arasındadır. Bunlara son birkaç yıldır Erdoğan iktidarını destekleyen seküler, ulusalcı ve Avrasyacı bir politik hatta yer alan Vatan Partisi'ni de eklemek gerekir.

Türkiye'de İstanbul Sözleşmesine ve toplumsal cinsiyet perspektifine karşı olan bir diğer ana grup, 2000'li yılların ortalarında kurulmaya ve örgütlenmeye başlayan erkek hareketi ve bu hareketin temsilcileridir (Özkazanç, 2020). Kendilerini "Boşanma Mağduru Babalar"⁷ "Kadın Mezalimine Uğramış Mağdur Erkekler"⁸ (Yeni Şafak, 2005 ve 2006) ya da "Süresiz Nafaka Mağdurları" olarak tanımlayan farklı gruplar, nafaka hakkı ve çocuk velayeti gibi Medeni Kanun'un kadınlara tanıdığı hakların yeniden erkekler lehine düzenlenmesini talep etmektedirler. Bu gruplar ayrıca 6284 sayılı, temeli İstanbul Sözleşmesi'ne dayanan *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*'a dayanılarak şiddet nedeniyle evden uzaklaştırılan erkeklerin mağdur edildiklerini ileri sürmektedirler. Bu gruplar İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılmasını talep edenler arasında yer aldıkları gibi, daha sonra da 6284 sayılı yasanın da yeniden düzenlenmesini istemektedirler. Türkiye'de toplumsal cinsiyet karşıtı gruplardan bir diğeri, toplumsal cinsiyet karşıtlığını sosyal medyada veya sokakta feministlere, kadınlara veya LGBTİ+'lara yönelik sözlü veya fiziksel saldırı şeklinde dile getiren sıradan erkeklerdir (Özkazanç, 2020).

Sıralanan toplumsal cinsiyet karşıtı gruplara ek olarak Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden ayrılması sürecinde aktif olarak yer almış olan ve bu gruplarla ilişki ya da işbirliği içerisindeki medya organlarından ve elitlerden de söz etmek gerekir. AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı projesinin Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çıkma sürecinde medyanın toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemini ele alan atölyesine ilişkin rapor (Fahrioğlu Akın, Kocaban Şener ve Şentürk, 2021) ile ayrıntılı medya analizi raporu (Çoban Keneş vd., 2022) bu konuda detaylı analizler sunmaktadır. Bu raporda ise medyanın söylemi analiz edilmeyecek, bu süreçte ortaya çıkan belirgin aktörlere değinilecektir.

⁷ Bakınız: <https://bosanmisbabalarplatformu.wordpress.com/>

⁸ Bakınız: <https://www.facebook.com/snmplatformu>

İslamcı bir politik çizgide olan, toplumsal muhalefetin çeşitli kesimlerini hedef göstermesiyle ve nefret söylemini sıklıkla kullanmasıyla bilinen *Yeni Akit* gazetesi, *Akit TV* ve bunlarla benzer bir yayın politikası sürdüren *Milat* gazetesi İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılma sürecinde toplumsal cinsiyet temelli nefret söyleminin üretildiği öncü mecralar olmuştur. İslamcı bir çizgide yayın yapan *Yeni Şafak* gazetesi de bir diğer ana yayın organıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Saadet Partisi, İstanbul Sözleşmesinin kaldırılmasını talep eden siyasi partilerden biri olmuştur. Saadet Partisi'nin yayın organı olan *Milli Gazete* ile yine bu partiye yakınlığıyla bilinen TV5, İstanbul Sözleşmesi karşıtlığını temel gündemlerinden biri haline getirmiş ve yayınlarında sürekli ele almışlardır. Örneğin *Milli Gazete* 2020 yılında İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasının dokuzuncu yıldönümüne denk gelen günde özel olarak İstanbul Sözleşmesini hedef alan bir ek sayı çıkarmıştır (Keleş ve Onay Çöker, 2021: 376). *Star* gazetesi, *A Haber*, *CNN Türk* gibi hükümetin güdümündeki medya kuruluşları da hem Sözleşmenin tartışılmaya açılmasında hem de Sözleşmeden çekilmenin savunulmasında aktif olarak yer almışlardır.

Basın-yayın kuruluşlarının yanı sıra, genellikle gazeteci, avukat, sivil toplum örgütü temsilcileri ya da siyasi figürlerden oluşan bir elit kesiminin de İstanbul Sözleşmesi karşıtlığında başat rolleri olmuştur. İstanbul Sözleşmesi'nden neden çıkılması gerektiğini çeşitli düzeylerdeki platformlarda ve medyada dile getirmişler ve gündemde tutmuşlardır. Kendisi de eski bir milletvekili olan ve İstanbul Sözleşmesi karşıtlığının medyadaki öncülüğünü yapan *Akit* gazetesi köşe yazarı Abdurrahman Dilipak, yine bu gazete yazarlarından Emine Şenlikoğlu, *Yeni Şafak* köşe yazarı Yusuf Kaplan, *Milat* yazarları Serdar Arseven, Özlem Doğan, Sefa Saygılı, *Star Gazetesi* yazarı Sibel Eraslan, *Milli Gazete* köşe yazarları; evlilik ve çiftler arası ilişkiler konusunu İslamcı bir perspektifle ele alan popüler kitaplar yazarı Sema Maraşlıoğlu, yine hem popüler İslami romanların yazarı hem de *Milat* gazetesi köşe yazarı Özlem Doğan gibi, *İstanbul Sözleşmesi'nden İnsanı ve Aileyi Korumak* (2020) isimli kitabın yazarı olan Avukat Muharrem Balcı bu isimlere örnek gösterilebilir.

2. Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi ve Toplumsal Cinsiyet Karşıtlarının Temel İddiaları

İstanbul Sözleşmesi’ne ve dayandığı toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine karşı çıkan aktörlerin, bu doğrultudaki görüş ve taleplerini daha önce de dile getirmekle birlikte, 2019 yılı itibariyle örgütlü bir şekilde hareket ettikleri söylenebilir. Bu aktörlerin dillerinin ve temel iddialarının son yıllarda dünyanın diğer bölgelerindeki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketleriyle benzerlik taşımaya başladığı, buralarda dile getirilen iddiaların Türkiye’ye de aktarıldığı görülmektedir (Özkazanç, 2020b).

Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’ne ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine karşı çıkanların ana iddiaları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

İstanbul Sözleşmesi ve “toplumsal cinsiyet” küresel güçlerin dayatması ve oyunudur: Bu iddia İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının hemen her ülkede kurdukları küresel-yerel ikiliğine dayanmaktadır. İstanbul Sözleşmesi bir takım küresel dış güçlerin, örneğin Avrupa’da Avrupa Birliği’nin ülkelere bir dayatmasıdır ve aslında yerel kültüre ve bu kültürün aile yapısına uymamaktadır. İstanbul Sözleşmesi’nin aile kavramının hali hazırda çöktüğü ve bir yozlaşmanın eşiğine gelmiş Batı kültürünün Türkiye’ye dayattığı bir şey, “küresel bir oyun”, “küresel gay lobisi”nin planı veya “şeytani bir plan” olduğu dile getirilmiştir. Bu iddia iktidar tarafından sözleşmeden çekilme gerekçesini açıklarken de dile getirilmiştir. Örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Türkiye’nin sözleşmeden çekilme kararı sonrasında çekilmenin gerekçesini anlatan AKP Genel Başkan Yardımcısı Mahir Ünal, dünya genelinde küreselciler ile ulus devletler arasında bir mücadelenin sürdüğünü, İstanbul Sözleşmesi’nin küresel güçlerin, ulus devletleri “cinsiyetsizleştirme, milliyetsizleştirme ve dinsizleştirme” projelerinin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür (ensonhaber, 2021).

İstanbul Sözleşmesi aileyi yok etmeyi hedeflemektedir: İstanbul Sözleşmesi’nin ve toplumsal cinsiyet perspektifinin, küresel güçlerin ulus devletlere bir dayatması olduğu iddiası genellikle, İstanbul Sözleşmesi’nin aile kurumunu yok etmeyi amaçladığı iddiasıyla yanyana ilerlemektedir. Sözleşme’nin aileyi neden ve nasıl yok etmeyi amaçladığı üç ana savla desteklenmekte ve bunlar sıklıkla bir arada dile getirilmektedir. Bu savlara göre İstanbul Sözleşmesi:

- Kadını şiddetten koruma adı altında eşcinselliği teşvik etmektedir.
- Kadınlara annelik ve eş görevlerinin dışında nitelikler veya görevler yüklemektedir.
- Aile kurumunun temelinde yer alan evlilik bağıni ortadan kaldırmaktadır.

Türkiye'deki İstanbul Sözleşmesi karşıtlarına göre toplumsal cinsiyet perspektifine dayanan İstanbul Sözleşmesi, gençleri eşcinselliğe teşvik ettiği, kadın-erkek eşitliğini savunarak kadına "kendi doğasına aykırı" görevler yüklediği ve aile tanımını genişleterek, birbirine evlilik bağıyla bağlı olmayan çiftleri de aile kabul ettiği için Türk-İslam sentezi ideolojisinin desteklediği Türk aile yapısı mitini tehdit etmektedir. Bunların Türkiye'deki tüm İstanbul Sözleşmesi karşıtlarınca dile getirilen en temel iddialar olduğu ve Sözleşme karşıtlığının bu iddialar üzerinde temellendirildiği söylenebilir. Özellikle İslami Vakıf ve Dernekler, İslamcı partiler ve medya kuruluşları, bu iddiaları İslam kültürü ile Batı kültürü arasındaki farklılıkları vurgulayarak dile getirmişlerdir. Örneğin Erdoğan üzerinde belirli bir lobi gücü olduğu iddia edilen (Yetkin, 2020a) İsmailağa Cemaati, Temmuz 2020'de İstanbul Sözleşmesinin feshedilmesini talep eden bir bildiri yayınlamış ve Sözleşmenin İslami değerleri ve kültürü yok etmeyi hedeflediği, eşcinselliğin "önünü açtığı", "kadına yaratılış amacının aksine misyonlar" yüklediği ve bu yönleriyle de aileyi yok etme tehlikesi taşıdığını dile getirmiştir (Akt. Yetkin, 2020a). Benzer şekilde İlim Yayma Cemiyeti de açıklamasında Anadolu kültürü ile Batı kültürü arasında bir ikilik kurarak, sözleşmenin bu kültüre aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Cemiyete göre bu aykırılığın iki temel nedeni İslam dinince "yasaklanan" eşcinselliğin meşrulaştırılması ve birlikte yaşamının temelinde yer alması gereken evlilik bağıının aranmamasıdır (Akt. Akit, 2020a). Bir başka açıklama Aziz Hüdayi Vakfı tarafından yapılmış, ve Vakıf önceki açıklamalarda dile getirilen iddiaları yinelemenin yanı sıra, İstanbul Sözleşmesi'nin fitrata ve aileye karşı "küresel çapta bir fesat hareketinin" ürünü olduğunu, ardında "şeytani bir aklın" yattığını dile getirmiştir (Hüdayi Vakfı, 2020). Özetle, İslami cemaat, vakıf ve derneklerin İstanbul Sözleşmesi'ne karşı olmalarının üç temel nedeni olduğu ileri sürülebilir: Öncelikle bu gruplar, hem toplumsal cinsiyet perspektifine hem de kadın-erkek eşitliğine karşı çıkmaktadırlar. İkinci olarak, bu gruplar küresel düzeyde toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin söylemiyle uyumlanarak, İstanbul Sözleşmesi'nin eşcinselliği teşvik ettiğini iddia etmekte ve eşcinselliğin de ilahi kurallara aykırı olduğunu ileri sürmektedirler. Üçüncü olarak

sözleşmenin evlilik dışı birliktelikleri de “aile” olarak kabul etmekle, toplumun ahlak yapısını ve ailenin temelini sarstığını iddia etmişlerdir.

Benzer şekilde, *Yeni Akit*, *Milat*, *Yeni Şafak*, *Milli Gazete* gibi mecralarda bu iddiaları dile getiren çok sayıda haber ve köşe yazısı olduğunu belirtmek gerekir (örneğin Arseven 2021a ve 2021b; Kaplan, 2021; Çelik, 2021; Milat, 2020a, b, c; Saygılı, 2020; Yeni Akit, 2019a, b, c; 2020a, b; 2021b, c; Yeni Şafak, 2021). Örneğin Türkiye’de İslami bir hareket olan Milli Görüş’ü temsil eden Saadet Partisi’nin gazetesi olan *Milli Gazete*’nin, İstanbul Sözleşmesi’nden neden çıkılması gerektiğini savunan ek sayısında yer alan çok sayıda köşe yazısında da bu iddialar tekrarlanmıştır (Keleş ve Onay Çöker, 2021). Bekir Gündoğmuş (2020) “Küresel güçlerin LGBT ve Feminizm dayatması” başlıklı yazısında, medyanın, akademinin ve küresel şirketlerin dünyada eşcinselliği “normalleştirmeye” ve “yaymaya” çalıştığını ileri sürmüş, İstanbul Sözleşmesi’nin bu çabanın bir parçası olduğunu iddia etmiştir. *Milli Gazete*, yerli-milli olanla dışarıklı olan arasındaki ikiliği Hristiyan Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki mücadele teması aracılığıyla kurmuştur. İstanbul Sözleşmesi de, Türkiye’nin AB üyeliği sevdası nedeniyle verdiği bir taviz olarak görülmüştür. Bu iki medeniyet arasındaki mücadelede, aile artık İslam’ın son kalesi, Batı medeniyetine karşı kendisini koruyabildiği son uğraktır. Bu nedenle de ailenin yok olması, İslam’ın yok olmasını da beraberinde getireceği için, İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılması gerektiği belirtilmiştir. Gazetenin köşe yazarlarından İhsan Şenocak, bu talebin gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Osmanlı İslam devletini parçalayanlar lisandan medreseye kadar her şeyi elimizden aldı. Büyük müktesebattan bir aile kaldı. Millet, dağıttığı ailenin tesellisini köpek beslemede ve kavimlerin helakına sebep olan onursuz ilişkilerde arayan emperyalist Batı’nın her nev’i işgaline aileyle direndi.” (Şenocak, 2020’den akt. Keleş ve Çöker, 2021: 392). Burada özellikle ailenin ve insanlığın geleceğinin tehdit altında olduğu iddiasının, insanlardaki yok olma korkusuna hitap eden ve toplumsal cinsiyet karşıtı kampanyaların başvurduğu bir diğer söylemsel strateji olan “koruk tellallığı” yapmak, korkuları tetiklemele iç içe ilerlediğini belirtmek gerekir.

Hem toplumsal cinsiyet kavramına yönelen eleştirilen hem de Türk aile yapısının bozulacağına ilişkin iddialar etrafında örülen söylem, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Ağı’nın ayrıntılı medya raporunda da belirtildiği gibi “İstanbul Sözleşmesi’nin çok boyutlu yönünün ve kadın+ların yaşadığı ağır şiddeti önlemek için içerdiği tedbirlerin görünmez” kılınmasına

ve Sözleşme'yi savunanların "sapkın olarak damgılanmasına aracılık etmiştir" (Çoban Keneş vd., 2022: 3).

Asıl erkekler mağdur: İstanbul Sözleşmesi'ne karşı çıkanların dile getirdikleri bir diğer iddia, ulusötesi toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin kampanyalarında karşımıza çıkan "asıl erkekler mağdur" söylemiyle paralellik taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de 2000'li yılların ortalarında kurulmaya ve örgütlenmeye başlayan erkek hareketi ve bu hareketin temsilcileri İstanbul Sözleşmesi'ne ve 6284 sayılı yasaya, "şiddet tanımını muğlaklaştırdığı", "boşanmayı kolaylaştırdığı" iddialarıyla ve şiddet uygulayan erkeğin evden uzaklaştırılmasını öngören maddeleri nedeniyle karşı çıkmaktadırlar. Şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılması uygulamasının kadınlarca istismar edildiğini dile getiren bu gruplar, erkeklerin mağdur edildiğini savunmaktadırlar (Milli Gazete, 2019; Yeni Akit, 2019a).⁹ Mağdur ile saldırganı tersine çeviren bir söylemsel stratejiye dayanan bu iddia, erkek şiddetinin gerekçesini de sözleşmeye bağlamaktadır. Buna göre, şiddet uyguladığı içine evden uzaklaştırılan erkek, bu duruma öfkelenerek "cinnet geçirmekte" ve bu nedenle kadına daha çok şiddet uygulamakta, aralarında "ufak sorunlar" olan çiftlerin sorunları büyümektedir (Yeni Akit, 2019a). Bu iddiayı dile getirenler, tam da bu nedenle sözleşmenin kadını korumadığını, "kadın ile erkeğin arasını açarak" boşanmaları arttırdığını ve aileleri parçaladığını ileri sürebilmektedirler (Yeni Akit, 2020b ve 2021b). Bu iddianın sadece Mağdur Erkek hareketinin temsilcilerince değil, İstanbul Sözleşmesi'ne karşı çıkan diğer taraflarca da dile getirildiğini vurgulamak gerekir.

Türkiye tek değil, diğer ülkeler de İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılıyor: Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının bir diğer iddiası, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilen ya da ona karşı olan tek ülkenin Türkiye olmadığı, başka Avrupa ülkelerinin de küresel güçlerin oyununu fark edip bu sözleşmeden çekildiği ya da sözleşmeye çekince koyduğudur. Bu konuda özellikle Polonya sık tekrarlanan bir örnek olmuştur. Bu iddianın bir tür dezenformasyon kampanyasının parçası olduğunu belirtmek gerekir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi İstanbul Sözleşmesi'ne karşı yürütülen dezenformasyon kampanyası ele alınırken aktarılacaktır.

⁹ Boşanmış Babalar Platformu tarafından paylaşılan ve mağdur edilen aile babası söyleminin yanı sıra, İstanbul Sözleşmesi'ne karşı dile getirilen tüm ana argümanların tekrarlandığı bir video için bakınız: <https://www.facebook.com/watch/?v=1156223318049572>

İstanbul Sözleşmesi kadını şiddetten koruyamıyor, hatta şiddeti artırıyor:

Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’ne karşı olanlar, sözleşmenin asıl misyonu olan kadınları koruma işlevini yerine getiremediğini de iddia etmektedir. Burada sözleşmenin yeterince etkin bir şekilde uygulanmadığına yönelik kadın ve LGBTİ örgütlerinden gelen eleştirilere yanıt verilmek yerine, sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri kadınlara yönelik şiddetin arttığı ileri sürülmekte, ülkede giderek artan şiddetin faturası sözleşmeye kesilmektedir. İstanbul Sözleşmesi’nden sonra kadına yönelik şiddetin dört kat arttığını ileri süren ve “İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun kadınları korumuyor, aksine maruz kaldıkları şiddetin artmasına sebep oluyor.” diyen Yeniden Refah Partisi Genel Başkanı Fatih Erdoğan bu iddiayı dile getiren aktörler arasındadır (İlkha, 2020). Bu iddia, *Yeni Akit* gazetesi, *Akit TV*, *TV5* ve *A Haber* gibi medya organlarıncı hem İstanbul Sözleşmesi’nin kaldırılması tartışmalarının olduğu dönemde, hem de Erdoğan’ın kararıyla Türkiye sözleşmeden çekildikten sonra sıklıkla tekrarlanmıştır.¹⁰ Örneğin İstanbul Sözleşmesi’nin yoğun bir şekilde tartışıldığı 2020 yazında *Yeni Akit*’te “İstanbul Sözleşmesi Türkiye’yi enkaza çevirdi” başlığıyla çıkan haberde, sözleşme Türkiye’de kadına yönelik şiddet ve boşanma vakalarındaki artışın baş müsebbibi olarak gösterilmiştir (Yeni Akit, 2020b). İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının gerçekleri saptıran bu iddiası o kadar sık tekrarlanmıştır ki, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, İstanbul Sözleşmesi ile ilgili “yanlış ve yanıltıcı iddialara” yanıt verdiği bilgi notunda bu iddiaya ayrı bir yer vermiş ve Türkiye’de bu sözleşmenin yükümlülüklerinin hiçbir zaman tam ve etkin bir şekilde uygulanmadığını açıklamıştır (Mor Çatı, 2021). Benzer şekilde Türkiye’de yalan ya da yanlış haberlere ilişkin gerçek kontrolü/haber doğrulama (fact-checking) yapan temel sitelerden biri olan Teyit.org da “İstanbul Sözleşmesi hakkındaki doğru ve yanlışlar” başlıklı haberinde bu konuya değinmiştir (teyit.org, 2020).

Türkiye’nin iç hukuku kadınları şiddetten korumaya yeterlidir:

İstanbul Sözleşmesi’nin “kadınları zaten şiddetten koruyamadığı” varsayımıyla ilişkili bir diğer iddia, Türkiye’nin hali hazırda iç hukukunun kadınları şiddete karşı korumak için yeterli olduğu, böyle bir sözleşmeye gerek olmadığıdır. Bu iddia özellikle hükümet temsilcilerinden

¹⁰ Bu iddiaların dile getirildiği TV programları için bakınız: “Söz Meydanı”, 16.09.2020 TV5; <https://www.youtube.com/watch?v=-bz6zt9lDa8> “Memleket Meselesi”, A Haber, 22 ve 23. Mart 2021; “Haftanın Raporu”, Ülke TV, 21.03.2021; “Ters Kutuplar”, 21.03.2021; “Açık Söz”, Akit TV, 24.03.2021.

gelmiştir. Örneğin bir dönem Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yapmış olan, dönemin AKP Genel Başkan Yardımcısı Fatma Betül Sayan Kaya, "Kadın haklarının teminatı için İstanbul Sözleşmesi'ne ihtiyacımız olmadığını görüyoruz. Türkiye kendi hukukuyla, iç mevzuatıyla, anayasal düzenlemeleriyle kadınların hakkını koruyacak güce sahiptir." demiştir (T24, 2021). Benzer açıklamalar dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve AKP Genel Başkan Yardımcısı Mahir Ünal tarafından da tekrarlanmıştır (Birgün, 2021c; Ensonhaber, 2021).

İstanbul Sözleşmesi yerine Ankara Sözleşmesi: Türkiye'nin iç hukukunun kadına yönelik şiddetle mücadelede yeterli olduğu, bunun için uluslararası bir sözleşmeye ihtiyaç duyulmadığı iddiasıyla çelişen biçimde kendi kültürümüze daha uygun bir uluslararası sözleşme çalışması yapılacağı da dile getirilen iddialar arasındadır. Bu iddia, esasen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin alternatif bir uluslararası insan hakları hukuku geliştirme ya da var olan hukuku erozyona uğratma stratejisinin bir örneği olarak okunabilir. Erdoğan'ın İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılma kararı sonrası yürütülen tartışmalarda, Hükümet temsilcileri İstanbul Sözleşmesi yerine bir Ankara Sözleşmesi oluşturulacağı vaadinde bulunmuştur (T24, 2021; Birgün, 2021c; Ensonhaber, 2021, Euronews, 2021). Yeni Akit, Ankara Sözleşmesi yapılacağı vaadini şu ifadelerle haberleştirmiştir: "Yıkım sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi yerine kendi aile yapımıza uygun, kendi kültürümüze gelenek ve göreneklerimize hitap edecek yeni bir sözleşme geliyor. İstanbul Sözleşmesi'nin yerine Ankara Sözleşmesi geliyor." (Yeni Akit, 2021a).

3. Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi Karşıtlarının Temel Kampanya Stratejileri

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğine ve İstanbul Sözleşmesi'ne karşı kişi ve gruplar daha önce de bulunmakla birlikte, 2019 ve sonrasında örgütlenmeye, ulus ötesi toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin dilini benimsemeye ve İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması için ortak hareket etmeye başlamışlardır. Bu süreçte İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının Türkiye'deki etkinliklerine bakıldığında belirli stratejilerin belirginleştiği görülmektedir. Bu stratejileri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

İstanbul Sözleşmesini tartışmaya açma ve gündemde tutma: Türkiye kamuoyunun çoğunluğunun İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması gündeme getirilene kadar

sözleşmeyle ilgili bir sorunu veya buna ilişkin bir gündemi yoktu. Sözleşme, iktidar yanlısı medyada gündem haline getirilip tartışılırken, hatta Türkiye'nin sözleşmeden çekilmesi kararı alındıktan sonra dahi toplumun büyük çoğunluğu sözleşmeyi doğrudan desteklemekteydi. MetroPoll Araştırma'nın hem 2020 yılında sözleşme tartışılırken hem de 2021'de Erdoğan sözleşmeden çıkma kararı aldıktan sonra yaptığı anketler bu iddiayı desteklemekteydi (Euronews, 2020; DW Türkçe, 2021e). Dolayısıyla, sözleşme karşıtlarının ilk kampanya stratejisi, toplumda İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik olumsuz bir kamuoyu yaratmak üzere hareket geçmek ve İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması talebini sürekli gündemde tutmak oldu. *Yeni Akit* gazetesi, *Akit TV* ve *Milli Gazete*'nin yayınları incelendiğinde bu yayın kuruluşları için İstanbul Sözleşmesi karşıtlığının rutin bir gündem olduğu söylenebilir. Örneğin Milli Gazete, 2020 yılı boyunca İstanbul Sözleşmesi aleyhinde 153 köşe yazısı yayımlamıştır (Keleş ve Onay Çöker, 2021: 376). Bu rakama haberler de eklendiğinde, gazetenin ortalama her gün sözleşme ile ilgili bir yayını olduğu söylenebilir. Bu gazete, İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasının dokuzuncu yıldönümünde sözleşmenin neden kaldırılması gerektiğini ele alan özel bir sayı bile çıkarmıştır (Keleş ve Onay Çöker, 2021).

İstanbul Sözleşmesi karşıtları, basın-yayın organlarının yanı sıra, facebook, twitter gibi sosyal medya ağlarını da gündem oluşturmak üzere kullanmışlardır. Süresiz Nafaka Mağdurları, Mağdur Erkekler Platformu gibi gruplar facebook sayfalarını etkin bir şekilde kullanmaktadır. Benzer şekilde sözleşme karşıtları twitter'da, #İstanbulSözleşmesiYaşatır etiketine karşılık #İstanbulSözleşmesiBitirir veya #İstanbulSözleşmesiİhanettir gibi etiketlerle kampanya yürütmüşlerdir. Bu kampanyalara özel görsel ve video içerikler de üretmiş ve paylaşmışlardır.¹¹ İslami vakıf ve cemaatlerin İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılmasını talep eden peş peşe ve toplu basın açıklamaları, bu açıklamaların her gün haberleştirilmesi, iktidar temsilcilerine İstanbul Sözleşmesi ile ilgili sorular yöneltilip, yanıtlarının haberleştirilmesinin sağlanması da gündem oluşturma yolları olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi'yle ilgili yanlış bilgi yayma (dezenformasyon kampanyası): Ele alınan konuya ilişkin yanlış bilgi yayma ya da dezenformasyon kampanyası toplumsal

¹¹ Bir örnek için bakınız: <https://twitter.com/rprefahpartisi/status/1291737891056553990>

cinsiyet karşıtı hareketlerin dünya genelinde başvurdukları ana stratejilerden biridir. Bu strateji Türkiye’de de görülmektedir.

Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının yaygınlaştırdıkları en temel dezenformasyon sözleşmenin kadın+lara yönelik ev içi şiddetle mücadele etmek amacının dışında, eşcinselliği yaymak, toplumu cinsiyetsizleştirmek gibi amaçlar taşıdığı iddiasıdır. Türkiye’deki İstanbul Sözleşmesi karşıtları neredeyse en temel itirazlarını, dünyada kadın+lara yönelik şiddetle mücadele konusundaki en kapsamlı uluslararası metin olan İstanbul Sözleşmesi’nin şiddetle mücadele dışında bambaşka bir gündemle hareket ettiği, bu gündemin küresel güçlerin ulus devletleri cinsiyetsizleştirme stratejisinin bir ayağı olduğu iddiası etrafında kurmuşlardır. Türkiye’de başta iktidar olmak üzere tüm İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının birleştikleri ana noktalardan biri bu olmuştur.

İstanbul Sözleşmesi’yle ilgili bir başka dezenformasyon da sözleşmeye imza atan veya çekince koyan ülkelere ilişkindir. Sözleşmeye imza atan ülkelerin büyük çoğunluğu sözleşmeyi uygulamaya devam ederken, az sayıdaki ülkenin çıkma ya da sözleşmeden çekilme tartışmaları sanki İstanbul Sözleşmesi’ni imzalayan tüm ülkeler için geçerliymiş gibi sunulmuştur. Benzer şekilde, her uluslararası sözleşmede olduğu gibi ülkelerin sözleşmelerin çeşitli maddelerine çekince koyabileceği bilindiği halde, İstanbul Sözleşmesi imza atan ülkelerin büyük çoğunluğu tarafından tereddütle karşılanan bir sözleşme olarak gösterilmiştir. Burada ülkelerin çoğunlukla suçun işlendiği ülkede takibinin yürütülmesi veya göçmenlik yasalarıyla ilgili maddelere çekince koyduğu belirtilmemekte,¹² İstanbul Sözleşmesi’ne ülkelerce getirilen çekince sanki toplumsal cinsiyet kavramına ya da sözleşmenin eşcinselliği yaygınlaştırdığına ilişkin iddiaya dayanıyormuş gibi sunulmuştur (Örneğin Akit, 2019d, 2020c, 2021d).

¹² Hangi ülkelerin İstanbul Sözleşmesi’nin hangi maddelerine çekince koyduğuyla ilgili olarak bakınız: Reservations and Declarations for Treaty No.210 - Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=210&codeNature=0> (Son erişim tarihi: 28.03.2022).

Feministlere, kadın ve LGBTİ+ örgütlerine ve İstanbul Sözleşmesi'ni savunan STK'lara yönelik baskı ve şeytanlaştırma: Türkiye'de 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi sonrasında kadın ve LGBTİ+ örgütlerine yönelik devlet baskısı daha da artmıştır. Darbe girişimi sonrasında iki yıl süren OHAL dönemi boyunca çok sayıda kadın örgütü kapatılmıştır (İHD; 2017). Yine bu dönemde kadın ve LGBTİ+ örgütlerinin eylemlerine kısıtlamalar getirilmiştir. Bu konudaki en büyük kısıtlamalardan biri Ankara valiliğinin yaklaşık iki yıl boyunca hiçbir kamusal LGBTİ+ etkinliğine izin vermemesidir (T24, 2018). 8 Mart Gece Yürüyüşleri, Onur Yürüyüşleri gibi feministlerin ve LGBTİ+'ların eylemleri pandemi döneminde de engellenmeye çalışılmıştır. Bu baskı ve sindirme politikasına eşlik eden bir diğer strateji, feministlerin ve LGBTİ+ kişi ve örgütlerin aşağılanması ve şeytanlaştırılması olmuştur (Çoban Keneş vd., 2022: 8 vd.). Özellikle İstanbul Sözleşmesi tartışmaları sırasında, sözleşme karşıtlarının kampanyalarında LGBTİ+'lara ve feministlere yönelik nefret söyleminin neredeyse sistematik bir hal aldığı görülmektedir (Kaos GL, 2019, 2020, 2021a). İstanbul Sözleşmesi karşıtlığının bir ayağı bu nefret söylemi üzerine kurulmuştur. Feministlerin ve LGBTİ+'ların şeytanlaştırılması üzerine kurulu bu söylemde, sadece bu gruplar değil, İstanbul Sözleşmesi'ni savunan tüm gruplar hedef gösterilmiş ve düşmanlaştırılmıştır (Çoban Keneş vd., 2022: 8 vd.). Bu söylemin ayrıntıları aşağıda ele alınacaktır.

İktidara yönelik baskı ve lobicilik: Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının en temel stratejilerinden biri iktidar üzerindeki nüfuzlarını kullanarak doğrudan iktidarı muhatap alan lobicilik faaliyetleri olmuştur. Kamuya yansıyan lobicilik faaliyetleri arasında Cumhurbaşkanlığı'na İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılmasını talep eden raporlar sunmak ve iktidar temsilcileriyle gerçekleştirilen her faaliyette (iftar yemeği, istişare toplantısı vb.) İstanbul Sözleşmesi'ni gündeme getirerek bu yönde soru ve taleplerde bulunmak yer almaktadır. Türkiye Düşünce Platformu'nun, Mayıs 2019'da Erdoğan'a sunduğu "İstanbul Sözleşmesi'ne Yönelik Hukuki ve Psikososyal Değerlendirme Raporu", Murat Yetkin (Yetkin, 2020b) tarafından haberleştirildikten sonra kamuoyunda oldukça tartışılmıştır. Yine, Murat Yetkin'in "İsmailağa Cemaati İster de İstanbul Sözleşmesi Kalır mı?" başlıklı haberinde de belirttiği gibi, iktidarla yakın ilişkileri olan Cemaat'in İstanbul Sözleşmesi'nin feshini talep eden bildirisi bu doğrultuda değerlendirilmiştir. İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının bu faaliyetlerinin başarılı olduğu söylenebilir. Zira 2019 yılında, "İstanbul Sözleşmesi nas değildir, halkımız isterse kaldırırız" diyen Erdoğan (Yeni Akit,

2019b), hem 2019 hem de 2020 yılında gündeme getirilen İstanbul Sözleşmesi'ne kamuoyunun muhafazakâr kesimlerinin bile sahip çıkması üzerine bu konuda bir adım atmazken, 2021 yılında İstanbul Sözleşmesi'nin hiç tartışılmadığı bir dönemde, bir gece yarısı kararnamesiyle sözleşmeyi feshetmiştir. Erdoğan'ın bu kararında kendisine ve partisine ilişkin seçmen desteğinin azalması ve bu nedenle de geniş kitlelerin desteği yerine kendisine bağlı grupların konsolidasyonunu sağlamak üzere onların taleplerini yerine getirme kaygısı yattığı ileri sürülebilir.

4. Çekilme Sürecinde İstanbul Sözleşmesi Karşıtı Hareketin Söylemsel Stratejileri ve Nefret Söylemi

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin söylemi incelendiğinde, kadınlara, feministlere ve LGBTİ+'lara yönelik bir nefret dili belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu durumun Türkiye özelindeki örnekleri çeşitli raporlarla ortaya konulmuştur (Kaos GL, 2021a; Çoban Keneş vd. 2021). Türkiye'de kadın+lara yönelik erkek şiddetinin toplumsal iktidar ilişkileriyle bağını reddeden İstanbul Sözleşmesi karşıtları, bunun yerine şiddetin alkol ya da yoksullukla ilişkisini vurgulamış, şiddet uygulayan erkeklerin norm dışı olduğuna vurgu yapmışlardır. Örneğin dönemin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk açıkça bu iddiayı dile getirmiştir (Cumhuriyet, 2021a). İstanbul Sözleşmesi'ne karşı olanlara göre Türkiye'de kadına yönelik şiddetin bir diğer sorumlusu bizzat İstanbul Sözleşmesi ve şiddetle mücadele eden feministler ve kadın örgütleridir! Türkiye'de LGBTİ+'lara ve feministlere yönelik nefret söylemini neredeyse tüm haberlerinde sistematik olarak kullanan *Yeni Akit*, *Milat* gibi gazetelerin İstanbul Sözleşmesi ile ilgili haberlerinde de bu tutum tekrarlanmıştır (Yeni Akit, 2019b, 2019c; Milat, 2020b, 2020c). Bu haberlerde feministler "feminaziler", "azgın azınlık"; kadın örgütleri ise "mor çeteler", "kadın kanından beslenen feminaziler" gibi nefret ve aşağılama içeren ifadelerle tanımlanmakta, toplumda "kadın ile erkeği birbirine düşman" etmekle, "aileyi yok etmek"le ve neredeyse kadına yönelik şiddetin müsebbibi olmakla suçlanmaktadır (Örneğin Yeni Akit, 2019b, 2019c, 2020b). İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının söyleminde genel olarak makbul kadın (doğunun değerlerini temsil eden evli, anne, ahlaklı) ile makbul olmayan kadın (batının değerlerini temsil eden bekar, çocuksuz, ahlaksız) ayrımı yapıldığı söylenebilir (Çoban Keneş vd., 2022). Söylemin uç noktasında makbul olmayan kadının

hakarete uğraması veya şiddet görmesi bile meşru sayılmaktadır. Örneğin İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması kampanyalarında bireysel olarak ön plana çıkan, bunun için etkin lobicilik faaliyeti gerçekleştirdiğini belirten, Türkiye Düşünce Platformu'nun raporunun yazımında yer alan Abdurrahman Dilipak, sözleşme 2020 yılında tartışma konusu edildiğinde sözleşmeyi savunan tüm kadınları "fahişe" olarak adlandırabilmiştir.

Makbul kadın-makbul olmayan kadın ayrımının toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin söyleminde vardığı en uç nokta, "makbul olmayan kadının" şiddete uğramayı hak ettiği hatta öldürülebileceği iddiasıdır. Bu aşırı iddia gazete haberlerinde veya basın bildirimlerinde yer almamakla birlikte, İstanbul Sözleşmesi tartışmalarına katılan bireysel figürler tarafından dillendirilmiştir. Örneğin İstanbul Sözleşmesi'nin Erdoğan tarafından feshedilmesinin ardından Akit TV'de yayınlanan Açık Söz programında İstanbul Sözleşmesi'ni tartışan katılımcılardan biri olan MHP Eski Milletvekili Ahmet Çakar, açıkça erkeklerin kadınları sebepsiz yere öldürmediğini, erkeklerin bunun için haklı bir nedeni olduğunu savunabilmiştir¹³:

İstanbul Sözleşmesi'nin tutulur bir tarafı yok. ... Tüylerim diken diken oldu ya. Şimdi bir kadın evli kocasıyla beraber yaşıyor. Bu arada bir başka erkekle de beraber olmak istiyor. Bu arzusunu yaptığı zaman da eve erkek giriyor! Kardeşim bu cinayet sebebi! Bu cinayet sebebi yav! Bir kere değil bin kere öldürürsün! Kim ne anlatıyor yau! Allah allah! ... Kolay kolay hiçbir Türk erkeği karısını sokakta dövmez, yatırıp yolda kesmez, kız çocuğunu dövmez, bir delikanli sevgilisini niye durup dururken öldürür?

Türkiye'de toplumsal cinsiyet karşıtı hareket içerisinde açıkça kadın düşmanlığı yapan ve kadınlara yönelik şiddeti överek teşvik eden bir diğer kişi Boşanmış Mağdur Babalar Derneği Başkanı'dır. Kadın düşmanı ve kadına yönelik şiddeti savunan ve teşvik eden açıklamalarıyla gündeme gelmektedir. İzmir'de bir yerel gazeteye verdiği "Devlet erkek için iki seçenek sunuyor. 'Ya ömür boyu nafaka öde ya da onu öldür' diyor. Kadınlar öldürülmeyi hak etmiyor ama eşlerini öldüren kocaları savunuyorum. Karılarını öldüren

¹³ İlgili program için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=ZFELTsFIPDA>

babaları alınlarından öpüyorum. Derneğin 25 bin üyesi var” demeci tepki çekmiş ve hakkında dava açılmıştır (Hürriyet, 2015; Milliyet, 2017). Ancak bu kişi kadınlara yönelik nefret söylemine devam etmiş, 2019 yılında Emine Bulut’un eski eşi tarafından boğazını keserek öldürülmesinin ardından kadınlar sokaklarda “İstanbul Sözleşmesi uygulansın”, “Ölmek istemiyoruz” sloganlarıyla eylem yaparken, Özen, Emine Bulut’un katilini “kahraman” ilan ederek, “Aslan parçası, meydanda karyı boğazlamış. Yüreğim buz gibi oldu. Biz bu kahraman kadar olmadık.” diyerek kadınların yaşam haklarının ellerinden alınmalarını ve katledilmelerini teşvik eden bir başka açıklama yapabilmıştır (Haberler.com, 2019).

Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’ne karşı çıkanların söyleminde nefretin yöneldiği ana grup ise LGBTİ+’lar olmuştur. Bu nefret söylemiyle, yalnızca sözleşmeye karşı çıkan çeşitli sivil toplum örgütleri, vakıf veya derneklerin açıklamalarında değil, Diyanet İşleri Başkanı gibi devlet görevlilerinden AKP’li milletvekillerine ve hatta bakanlara kadar iktidar temsilcilerinin sözlerinde de ne yazık ki karşılaşmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi İstanbul Sözleşmesi’ni fesheden Erdoğan iktidarı, bu feshin temel gerekçesini LGBTİ+’ları ve sözleşmeyi şeytanlaştırarak açıklamıştır (Çoban Keneş vd. 2022). Örneğin iktidar sözcülerine göre İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddetle mücadele etmek üzere değil de, LGBTİ+’lar tarafından “suistimal” edildiği için feshedilmiştir. Ne yazık ki iktidar temsilcilerinin ve devlet görevlilerinin adeta LGBTİ+’ları hedef gösteren dili şiddeti de tetiklemiş ve Türkiye’de LGBTİ+’lara yönelik şiddet bu tür söylemin yaygınlaştığı dönemlerde artmıştır (Beyaz, 2021).

D. Toplumsal Cinsiyet Temelli Nefret Söylemiyle Mücadele İçin Politika Önerileri: Her Şeye Rağmen İstanbul Sözleşmesi'ni Savunmak

1. Genel Tespitler

İstanbul Sözleşmesi, uzun adıyla “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi” imzalandığı 2011 yılından bu yana, Türkiye’de kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadele eden tüm örgüt ve kuruluşların temel başvuru kaynağı ve dayanağı olmuştur. Kadınlara yönelik şiddetin temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği olduğunu vurgulayan ve buradan hareketle kadına yönelik ve ev içi şiddetle mücadeleyi “toplumsal cinsiyet” perspektifiyle ele alan sözleşme, son on yıldır giderek artan bir şekilde toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin hedefi haline gelmiştir. Genellikle dinci, milliyetçi, göçmen karşıtı, kadın düşmanı, homofobik ve otoriter eğilimlerin biraradalığına dayanan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler, İstanbul Sözleşmesi’ne karşı geliştirdikleri kampanyalarda kadın ve LGBTİ+’ları düşmanlaştıran, şeytanlaştıran, değersizleştiren bir nefret söylemini de yaygınlaştırmaktadırlar. Bu nefret söylemiyle mücadele etmek için Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesine rağmen sözleşmeyi savunmaya devam etmek gerekmektedir. Bu bölümde, toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemiyle mücadele etmek, bunu yaparken de İstanbul Sözleşmesi’ni savunmak için bazı temel politika önerileri sıralanacaktır. Kuşkusuz bu konuda yapılabilecekler bu önerilerin çok ötesinde olabilir ve bunun sınırı ancak politika yapıcıların yaratıcılığı, kapasitesi ve iradesiyle çizilebilir.

Politika önerilerine geçmeden önce, burada sıralanacak olan politika önerilerine temel oluşturan bazı tespitlerimizi kısaca yeniden belirtmekte fayda görüyoruz:

- a) İstanbul Sözleşmesi’ni savunmak demokrasi ve özgürlük mücadelesinin bir parçasıdır:** Daha önce de belirtildiği gibi, dünyada ve Türkiye’de İstanbul Sözleşmesine karşı çıkan, kaldırılmasını talep eden ve toplumsal cinsiyet karşıtı olarak tanımlanan hareketleri, sadece belirli yasal düzenlemelere, sözleşmelere veya politikalara ahlaki bir panikle “tepki” gösteren aktörler

olarak ele almamak gerekir. Çok sayıda güncel araştırmanın da gösterdiği gibi, bu hareketler çeşitli anti-demokratik görüş veya grupların bileşiminden oluşmakta, kadın düşmanı, homofobik, göçmen karşıtı, radikal dinci, aşırı sağcı unsurları bir araya getirmekte, dünyanın pek çok farklı yerinde otoriter hükümetlerce desteklenmektedirler. Benzer şekilde, bu hareketler sadece bir tepki ortaya koymanın ötesinde, eşitlik karşıtı yeni normları dayatmakta, bu yönde yeni yasal düzenlemeler getirmekte veya getirilmesini talep etmektedirler. Örneğin bu gruplar Türkiye’de sadece İstanbul Sözleşmesi’nin kaldırılmasını değil, aynı zamanda Anayasa’nın kadın-erkek eşitliği güvence altına alan 10. maddesinin kaldırılmasını, Türkiye’nin tarafı olduğu “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi”nden (CEDAW) çıkılmasını; kadınların nafaka, boşanma gibi haklarını düzenleyen Medeni Kanun’da kadınlar aleyhine düzenlemelerin yapılmasını; kürtajın yasaklanmasını, çocuk evliliklerinin önünün açılmasını, evlilik dışı birlikteliklerin yasaklanmasını talep etmektedirler. Kısaca belirtmek gerekirse, bu hareketler demokrasilerin özü olan bireysel hak ve özgürlüklere, bireylerin kendi yaşamları üzerinde özgürce seçim yapabilme haklarına karşı çıkmaktadırlar. Bu nedenle sorunu İstanbul Sözleşmesi ile sınırlı bir mücadele olarak değil, genel olarak demokratik ve özgür bir yaşam için mücadele olarak görmek gerekmekte, İstanbul Sözleşmesi’ni savunmayı da bu genel mücadelenin parçası olarak ele almak gerekmektedir.

b) İstanbul Sözleşmesi’ni ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmak sadece kadın hareketi ile LGBTİ+ hareketinin sorumluluğunda değildir: Yukarıda da belirtildiği gibi, İstanbul Sözleşmesi’ne karşı çıkan toplumsal cinsiyet karşıtı hareket, çok daha geniş bir sağcı, muhafazakâr ve otoriter siyasi hareketin parçasıdır. LGBTİ+ karşıtlığı ve kadın düşmanlığı ise bu genel demokrasi karşıtı hareketin temel bağlayıcı unsurlarından biri olmuştur. Mesele sadece kadınları ya da LGBTİ+’ları ilgilendiren, spesifik olarak bu gruplara yönelik hakları tehdit eden bir sorun değil, genel olarak demokrasilere, bireysel özgürlüklere, sivil toplum alanının çoğulculuğuna yönelen bir saldırdır. Bu nedenle İstanbul Sözleşmesi’ni ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmayı sadece kadın veya

LGBTİ+ örgütlerini ilgilendiren bir konu olarak görmemek gerekmektedir. Her kurum veya örgüt bu konuyu kendi meselelerinden biri haline getirmeli ve bu mücadelenin bir parçası olaya çalışmalıdır. Diğer bir deyişle, tüm örgüt ve kurumlar toplumun farklı kesimleri arasında işbirlikleri geliştirmeye, hayatın her alanında eşitlik ve özgürlük taleplerini güçlendirmeye katkı sunmalıdır.

c) Kime yönelirse yönelsin, nefret söylemi demokratik toplumlar için çok

tehlikelidir: Kendimizle ve çevremizle iletişime girerken nasıl bir dil kurduğumuz, kendimizi ve ötekini nasıl adlandırdığımız önemlidir. Dil toplumsal iktidar ilişkilerinden ve dünya görüşlerinden bağımsız değildir. Bu öğeler birbirlerini etkiler. Nefret söylemi, genellikle toplumun ezilen kesimlerinin hak ve eşitlik talepleri karşısında bu kesimlere yönelen, onları değersizleştiren, aşağılayan, şeytanlaştıran ve onlara yönelik nefreti ifade eden veya pekiştiren söylem türüdür. Nefret söyleminin en temel özelliği eşitliği inkâr etmesi, eşitlik talebini reddetmesi ve bu talebi dile getirenlere yönelik bir şiddet barındırmasıdır. Bu şiddet kimi zaman aşağılama, hakaret, değersizleştirme şeklinde olabileceği gibi kimi durumda da doğrudan şiddet tehdidini içerir. Nefret söylemi dezavantajlı ya da kırılğan konumdaki muhatabının taleplerini veya görüşlerini dile getirmesini zorlaştırır, onu sessizleştirir ve hatta bu grup veya bireylere yönelik nefret saikiyle işlenen suçlara zemin hazırlar. Belirli grup veya bireylere yönelen nefret söylemi sadece bu grupları ilgilendirmekle kalmaz, bir toplumun söylemsel ufkunun daralmasına neden olur, belirli gruplara yönelen nefretin bir süre sonra başka gruplara da yönelebilmesinin kapısı açar. Bu nedenle LGBTİ+'lara ve kadınlara yönelen nefret söylemiyle mücadele edilmelidir.

d) Toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemiyle mücadele, tepkisel ve kurucu

stratejileri birleştiren bütüncül bir perspektifle mümkündür: İletişim çalışmaları içerisinde tepkisel (reaktif) stratejiler, bir sorun ortaya çıktıktan sonra bu duruma tepki vermek üzere kurgulanan stratejileri tanımlar. Kurucu veya önleyici (proaktif) stratejiler ise, ortaya çıkan bir sorun veya duruma tepki vermek yerine, istenilen veya belirli tür sorunların ortaya çıkmasını önleyici bir ortamın yaratılması için harekete geçmeyi, diğer bir deyişle hayatı örgütlemeyi

ifade eder. Günümüzde toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve nefret söylemiyle mücadele edebilmek, bir yandan nefret söylemine ve şiddete tepki vermeyi ama daha da önemlisi eşit ve özgür bir dünya için toplumsal cinsiyet eşitliğini hayata geçirecek politikaları kendi etkinlik alanlarımızda uygulamayı gerektiren bütüncül mücadele perspektifiyle mümkündür. Zira daha önce de belirtildiği gibi, nefret söylemi, onun oluşup dolaşıma girmesini sağlayan toplumsal koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz. Kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelen nefret söylemiyle mücadele bir yandan bu söylemin kendisiyle hukuki ve toplumsal düzeyde mücadeleyi, bu söyleme maruz kalanların savunulup korunmasını ama öte yandan bu söyleme dayanak oluşturacak toplumsal örgütlenme ve anlayış biçimini dönüştürmeyi gerektirmektedir.

2. Politika Önerileri

Yukarıdaki tespitlerden hareketle bundan sonraki bölümde, toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemiyle mücadelede bütüncül bir perspektife uygun bazı temel politika önerileri sıralanacaktır. Bu önerilerin oluşturulmasında bu rapor boyunca sürdürülen tartışmaların ve yapılan tespitlerin yanı sıra Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı'nın (AĞ-DA) "Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek" başlığı altında düzenlediği çeşitli atölyeler sonucu ortaya konulan raporlardan da faydalanılmıştır. Bu raporlar ev içi şiddetle mücadele (Narin, Karul ve Cingöz, 2021), üniversite kampüslerinde toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin sürdürülmesi (Ayar, Payçu, Tiftik ve Yiğit Yücel, 2021), çalışma hayatında toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele (Çelebi, Çobanlı ve Fahrioğlu, 2021), otoriter rejimlerde toplumsal cinsiyet alanına ilişkin hak mücadeleleri (Telseren Ömeroğlu, Cengiz, Bozkurt ve Kıvılcım, 2021), özellikle kadınların ve LGBTİ+'ların sokak mücadelelerinin eşitlik talebi ve güçlenme konusundaki önemi (Sözen, 2021) ve bu kesimlere yönelik nefret söylemiyle mücadele (Akın, Kocabay Şener ve Şentürk, 2021) konularında yapılabilecekleri alandaki profesyonellerin, aktivist ve akademisyenlerin

önerileri ve görüşleri aracılığıyla ortaya koydukları için oldukça önemli kaynaklar sunmaktadırlar.¹⁴

a) Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler konusunda farkındalık yaratmak:

Kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelen toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve nefret söylemi, kaynağını eşitsiz iktidar ilişkilerinden alır. Bu ilişkileri anlamadığımız sürece şiddetin ve nefretin kaynağını anlamak ve onlarla mücadele etmek de güçleşmektedir. Bu konuda hem içinde bulunduğumuz kurum veya örgütlerde (siyasi partiler, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, medya, üniversiteler) hem de etki alanımızdaki gruplarda, toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine farkındalık yaratacak eğitimler gerçekleştirilmesi bu konuda atılacak ilk adım olmalıdır. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitliğini yeni üyelere yönelik oryantasyon programının bir parçası kılmak veya hizmetiçi eğitim paketinin bir parçası kılabilir.

b) Kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılık ve şiddetle mücadele için kurum içi mekanizmaları oluşturup hayata geçirmek:

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ve nefret söylemiyle mücadele etmek ve İstanbul Sözleşmesi'ni savunmak her şeyden önce kadın ve LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılık ve şiddeti önleyecek mekanizmaların ve kurulların oluşturulması, temel ilkelerin ve etik kodların geliştirilmesi ve hayata geçirilmesiyle mümkündür. Bu ilke ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesi için harekete geçmek gerekmektedir.¹⁵

c) İstanbul Sözleşmesi üzerine farkındalık oluşturmak:

Türkiye her ne kadar İstanbul Sözleşmesi'nden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir kararı ile çıkmış olsa da, bu sözleşme kadın+'lara yönelik şiddetle mücadele konusunda önemli mücadele yolları sunan, bugüne kadar şiddetle mücadele konusunda en geniş kapsamlı önerileri içeren bir sözleşmedir. Daha önce de belirtildiği gibi

¹⁴ Raporlara AĞ-DA'nın web sitesi aracılığıyla ulaşılabilir: Bakınız: <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/>

¹⁵ Hem bir önceki maddede dile getirilen toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalık yaratma hem de kurum içi ilke ve kurulların oluşturulması konularında üniversitelerde veya çalışma hayatında atılabilecek adımlara ilişkin daha detaylı öneriler için bakınız: *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi ve Üniversiteler Kadın ve LGBTQ+'lara Yönelik Hak İhlalleri*, 2021, Haz. Ayar, Payçu, Tiftik, Yücel ve Çelebi; *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi ve Çalışma Hayatında Ayrımcılık*, 2021, Haz. Çelebi, Çobanlı ve Fahrioğlu.

Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi karşıtları, sözleşmeye ilişkin büyük bir dezenformasyon kampanyası yürütmüşlerdir, hâlâ da buna devam etmektedirler. Bu dezenformasyon kampanyasıyla mücadelenin ve İstanbul Sözleşmesi’nin önerdiği şiddetle mücadele yollarının daha iyi anlaşılabilmesi için, hem içinde bulunduğumuz kurum ve örgütlerde hem de bu örgütlerin etki alanında sözleşmeye ilişkin farkındalığın ve bilginin arttırılmasını sağlayan etkinlikler düzenlenmesi önemli bir adım olacaktır. Kurum sosyal medya hesaplarının bu doğrultuda kullanılmasının yanı sıra, özellikle yerel düzeyde mahalle ve ev toplantılarının gerçekleştirilmesi oldukça etkili yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz: Sözen, 2021)

Bu konuda yerel ve ulusal medya kuruluşlarına büyük bir görev düşmektedir. Özellikle iktidar medyasının İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik sistematik saldırıları karşısında alternatif medya kuruluşlarının, feminist ve queer medyanın işbirliği içerisinde hareket etmesi, Sözleşme’ye ilişkin doğru bilgileri yaygınlaştıran ortak bültenler çıkarması veya toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki eylem ve etkinlikleri haberleştirmesi atılacak adımlar arasındadır (Fahrioğlu Akın, Şener ve Şentürk, 2021).¹⁶

d) Nefret söylemi konusunda farkındalık yaratmak: Kadınlara ve LGBTİ+’lara yönelik nefret söylemiyle mücadelenin ilk adımlarından biri bu konuda bir farkındalık yaratmaktır. Bunun için önceki önerilerde olduğu gibi hem kendi örgütlerimizde hem de toplumda nefret söyleminin ne olduğu ve demokratik toplumlar için oluşturduğu tehdit üzerine bir farkındalık ve kamuoyu oluşturmak gerekmektedir. Bu amaçla çeşitli eğitim veya medya izleme çalışmaları yapmak veya yapılmasına katkı sunmak gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemini bir gündem haline getirmek, bu söylemi teşhir etmek, nefret söylemine uğrayan kişi veya gruplarla dayanışma içerisinde olmak ve bunu kamusal yollarla duyurmak bu konuda yapılabilecekler örnek gösterilebilir.

¹⁶ Özellikle medya kuruluşlarının bu konuda yapabileceklerine ilişkin kapsamlı öneriler için bakınız: *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi Bağlamında Medyada Kadın ve LGBTQ+’lara Yönelik Nefret Söylemi*, 2021, Haz. Fahrioğlu, Kocabay Şener ve Şentürk.

e) Nefret söyleminin hedefindeki kişi ve gruplarla dayanışma içinde olmak:

Nefret söylemiyle mücadelede mağdurun yalnızlaştırılmaması çok önemlidir. Toplumsal iktidar ilişkilerindeki eşitsizliklerden beslenen nefret söylemi, hedef gösterdiği kitle yalnız bırakıldığında daha da güçlenecektir. Bu güçlenme, nefret söyleminin toplumdaki diğer kişi ve gruplara yönelmesinin de önünü açacak, eşitlik ve özgürlük temelli çoğulcu bir arada yaşama ilkesi büyük bir yara alacaktır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet temelli nefret söyleminin hedefindeki kesimlerle, kadınlarla ve LGBTİ+'larla dayanışma içerisinde olmak, onların sesini ve sözünü yaygınlaştırmak ve nefret söylemine karşı durduğumuzu kamusal olarak dile getirmek gereklidir.¹⁷

f) Eşitliği ve özgürlüğü vurgulayan yeni ve pozitif bir söylem kurmak ve onu yaygınlaştırmak:

Nefret söylemiyle mücadelenin en etkin yollarından biri, nefret söyleminin hedefindeki kişi veya grupları kapsayan, eşitlikçi ve pozitif bir söylemin kurulup yaygınlaştırılmasıdır. Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi karşıtlarının söylemi temelde kadınların, feministlerin, LGBTİ+'ların ve bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin şeytanlaştırılması üzerine kurulmuştur. Sözleşmenin "çıkarıcı kadınlar" ve LGBTİ+'lar tarafından amacından saptırıldığı iddia edilerek başta feministler olmak üzere hak ve eşitlik talebinde bulunan kadınlar ve tüm LGBTİ+'lar toplum için bir tehlike, her tür kötülüğün kaynağı ve hatta yok edilmesi gereken unsurlar olarak gösterilmiş ve hedef gösterilmiştir. Bu nedenle Türkiye'de LGBTİ+'lara, feministlere ve kadınlara yönelik bu dilin karşısında çoğulculuğu, toplumsal cinsiyet eşitliğini, özgürlüğü ve hakları öne çıkaran bir söylem kurulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu söylem yalnızca belirli konu veya temalara ilişkin bir kampanya çalışması olarak kalmayıp, kişisel ve kurumsal tüm açıklamalarımıza, web sitelerimize, ürettiğimiz haberlere veya kampanyalara sirayet etmelidir.

g) Ulusal ve uluslararası işbirliklerini geliştirmek: Daha önce de belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliği temel bir demokrasi mücadelesidir. Bu nedenle

¹⁷ Toplumsal cinsiyet temelli nefret söyleminin hedefindeki kişi ve grupların demokratik protesto haklarını kullanımı önündeki engellerle mücadele konusundaki detaylı öneriler için bakınız: *Atölye Raporu: Kadınların ve LGBTİ+'ların Sokak Mücadelesi ve İstanbul Sözleşmesi*, 2021, Haz. Ülker Sözen.

kadın veya LGBTİ+ hakları alanında olsun olmasın tüm demokratik bileşenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsemesi, kendi gündemi haline getirmesi ve bu konudaki politika ve eylemlerinde diğer aktörlerle işbirliği geliştirmesi gerekmektedir. Bu işbirliğinin sadece ulusal düzeyde değil, ulus ötesi düzeydeki kurum ve hareketlerle de kurulması için adımlar atılmalıdır. Raporun önceki kısımlarında da dile getirildiği gibi, günümüzde toplumsal cinsiyet karşıtlığı ve toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemi ulusötesi bir hal almış ve dünyanın farklı ülkelerinde benzer söylem, iddia, talep ve stratejilerle işlemeye başlamıştır. Dahası bu konuda bir ülkede elde edilen kazanım diğer ülkelere de örnek teşkil eder hale gelmiştir. Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyet eşitliği ulusötesi bir saldırı altındadır ve buna karşı ulusötesi işbirlikleri geliştirmek elzemdir. Bu nedenle hem İstanbul Sözleşmesi'ni savunurken, hem de toplumsal cinsiyet temelli nefret söylemiyle mücadele ederken, uluslararası gelişmelerden haberdar olmak, küresel düzeyde bu konuda mücadele veren kurumlarla temas halinde ve işbirliği içerisinde mücadeleyi ulusötesi hale getirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- 8 Mart Kadın Platformu (2021), 8 Mart Kadın Platformu'nun İstanbul 1 Temmuz eylemine ilişkin tweeti, https://twitter.com/kadinplatformu_/status/1410646928375775239 (Son erişim tarihi: 10.04.2022)
- Akın Fahrioğlu, Ferda; Nihal Kocabay Şener ve Pınar Şentürk, (Haz.), (2021), *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi Bağlamında Medyada Kadın ve LGBTQ+'lara Yönelik Nefret Söylemi*, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Atölye Raporu, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı, Civil Rights Defender ve Humboldt University Center for Comperative Democracy, <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- Amor, Nacho Sanchez (2021), Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararına ilişkin tweet, 20.03.2021, <https://twitter.com/NachoSAmor/status/1373221583947501570> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Arseven, Serdar (2021a), "İstanbul Sözleşmesi'nin neresine karşısınız?..", 11.03.2021, *Milat Gazetesi*, <https://www.milatgazetesi.com/yazarlar/istanbul-sozlesmesinin-neresine-karsisiniz-9548/>, (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Arseven, Serdar (2021b), "İstanbul Sözleşmesi dersleri!", 23.03.2021, *Milat Gazetesi*, <https://www.milatgazetesi.com/yazarlar/istanbul-sozlesmesi-dersleri-2747/> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Avrupa Konseyi (2011), "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi" *Avrupa Konseyi Sözleşmeler Dizisi - No. 210*, 11 Mayıs 2011, <https://rm.coe.int/1680462545> (Son erişim tarihi: 20.12.2021).
- Avrupa Konseyi (2021), "Council of Europe leaders react to Turkey's announced withdrawal from the Istanbul Convention", 21.03.2021, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-leaders-react-to-turkey-s-announced-withdrawal-from-the-istanbul-conventi-1> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği (2021), "Turkey's announced withdrawal from the Istanbul Convention endangers women's rights", 22.03.2021, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/turkey-s-announced-withdrawal-from-the-istanbul-convention-endangers-women-s-rights> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Avrupa Konseyi, "İstanbul Sözleşmesinin Dört Temel İlkesi Broşürü", <https://rm.coe.int/coe-istanbulconvention-brochure-4ps-tr-v02/1680a27275>, (Son erişim tarihi: 10.01.2022).
- Ayar, Balacan; Ecem Payçu, Sevcan Tiftik ve Şimşek Yiğit Yücel (Haz.) (2021), *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi ve Üniversiteler Kadın ve LGBTQ+'lara Yönelik Hak İhlalleri*, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal

Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Atölye Raporu, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı, Civil Rights Defender ve Humboldt University Center for Comperative Democracy, <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).

- Bankov, Kristian (2020), "Cyberbullying and hate speech in the debate around the ratification of the Istanbul convention in Bulgaria: a semiotic analysis of the communication Dynamics", *Social Semiotics*, 30: 344-364.
- BBC News Türkçe (2016), "Erdoğan: Anneliği reddeden kadın, eksiktir, yarım"dır", 05.06.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160605_erdogan_kadin, (Son erişim tarihi: 30.03.2022).
- BBC News Türkçe (2021), "İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılma kararına Avrupa genelinde tepki: Kadın hakları insan haklarıdır", 21.03.2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56472615> (Son erişim tarihi: 13.01.2022).
- Beyaz, Murat (2021), "Hedef göstermeyle şiddet giderek artıyor", <https://m.bianet.org/biamag/lgbti/241417-hedef-gostermeyle-siddet-giderek-artiyor>, (Son erişim tarihi: 15.04.2022).
- Birgün (2016), "Şort giyen kadına otobüste tekme atan saldırgan serbest bırakıldı.", 18.09.2016, <https://www.birgun.net/haber/sort-giyen-kadina-otobuste-tekme-atan-saldirgan-serbest-birakildi-128449>, (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- Birgün (2017), "AKP çocukların 'gelin' olmasında ısrarcı", 28.07.2017, <https://www.birgun.net/haber/akp-cocuklarin-gelin-olmasinda-ısrarci-171977>, (Son erişim tarihi: 20.03.2022).
- Birgün (2018), "4 kez isim değiştirildi hâlâ kadının adı yok", 05.08.2018, <https://www.birgun.net/haber/4-kez-isim-degistirildi-hala-kadinin-adi-yok-225946>, (Son erişim tarihi: 30.03.2022).
- Bianet (2020), "Evlilik affı'na 2016'dan beri sistematik bir şekilde çalışıldı", 09.07.2020, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/227126-evlilik-affi-na-2016-dan-beri-sistematik-bir-sekilde-calisildi>, (Son erişim tarihi: 20.03.2022).
- Birgün (2021a), "Akşener İstanbul Sözleşmesi'ni Danıştay'a taşıdı", 30.03.2021, <https://www.birgun.net/haber/aksener-istanbul-sozlesmesi-ni-danistay-a-tasidi-339467> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Birgün (2021b), "Kılıçdaroğlu: İstanbul Sözleşmesi'ni ilk bir haftada yeniden yürürlüğe koyacağız", 07.11.2021, <https://www.birgun.net/haber/kilicdaroglu-istanbul-sozlesmesi-ni-ilk-bir-haftada-yeniden-yururluge-koyacagiz-364972> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Birgün (2021c), "Bakan Soylu'dan İstanbul Sözleşmesi Açıklaması", 23.03.2021, <https://www.birgun.net/haber/suleyman-soylu-dan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-338575> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).

- BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2021), "Turkey: Withdrawal from Istanbul Convention is a pushback against women's rights, say human rights experts", 23.03.2021, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=26936&LangID=E> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- BM Türkiye (2021), "Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin BM Ortak Açıklaması", Birleşmiş Milletler Türkiye, 20.03.2021, <https://turkey.un.org/tr/122727-turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-bm-ortak-aciklamasi>(Son erişim tarihi: 13.01.2022).
- Bosak, Martina ve M. Munivrana Vadja (2019), "The reality behind the Istanbul convention: Shattering conservative delusions", *Women's Studies International Forum*, 74: 77-83.
- Boyle, Kevin (2010), "Nefret söyleminin kontrolü: Uluslararası standartlar Türkiye'den neler istiyor?/ Controlling hate speech: What do the international standards require of Turkey?", içinde: *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi/Hate Crimes and Hate Speech*, Ayşe Çavdar ve Aylin B. Yıldırım (Edt.), İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, 63-73.
- Case, Marry Anne (2019), "Trans Formations in the Vatican's War on "Gender Ideology", *Sigms: Journal of Women in Culture and Society*, 44(3): 639-664.
- Cindoğlu, Dilek ve Didem Ünal (2017), Gender and sexuality in the authoritarian discursive strategies of 'New Turkey"', *European Journal of Women's Studies*, Vol. 24(1) 39-54.
- CNN Türk (2021), "Bakan Zehra Zümrüt Selçuk'tan İstanbul Sözleşmesi açıklaması", 24.03.2021, <https://www.cnnturk.com/turkiye/bakan-zehra-zumrut-selcuktan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Coşar, Simten ve Metin Yeğenoğlu (2011), "New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP", *South European Society and Politics*, 16:4, 555-573, DOI: 10.1080/13608746.2011.571919.
- Council of Europe (2022), "Chart of signatures and ratifications of Treaty 210", <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=210>, (Son erişim tarihi: 13.01.2022).
- Cumhuriyet (2021a), "Bakan Zehra Zümrüt Selçuk'a göre İstanbul Sözleşmesi 'fazlaca' tartışıldı: "Şiddetin alkol, bağımlılık gibi birçok nedeni var", 24.03.2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bakan-zehra-zumrut-selcuka-gore-istanbul-sozlesmesi-fazlaca-tartisildi-siddetin-alkol-bagimlilik-gibi-bircok-1822810>, (Son erişim tarihi: 15.04.2022).
- Cumhuriyet (2021b), "HDP de Kadına Yönelik Şiddet komisyonundan çekildi: AKP ve MHP kaldı", 30.06.2021, <https://www.birgun.net/haber/hdp-de-kadina-yonelik-siddet-komisyonundan-cekildi-akp-ve-mhp-kaldi-350196> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Cumhuriyet (2021c) "Galata Kulesi'nde İstanbul Sözleşmesi pankartı", 15.04.2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/galata-kulesinde-istanbul-sozlesmesi-pankarti-1828437>(Son erişim tarihi: 19.03.2022).

- Çatlak Zemin (2021a), "İstanbul Sözleşmesi bizim! İl il eylem yerleri", 20.03.2021, <https://catlakzemin.com/istanbul-sozlesmesi-bizim-il-il-eylem-yerleri/>
- Çatlak Zemin (2021b), "Boğaziçi Üniversitesi Cinsel Tacizi Önleme Komisyonu fiilen kapatılıyor mu?: Cemre Baytok ile söyleşi", 04.04.2021, <https://catlakzemin.com/bogazici-universitesi-cinsel-tacizi-onleme-komisyonu-fiilen-kapatiliyor-mu-cemre-baytok-ile-soylesi/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Çelebi, Elifcan; Kudret Çobanlı ve Zela Fahrioğlu, (Haz.)(2021), *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi ve Çalışma Hayatında Ayrımcılık*, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Atölye Raporu, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı, Civil Rights Defender ve Humboldt University Center for Comperative Democracy, <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- Çelik, Ersin (2021), "İstanbul Sözleşmesi'ndeki LGBT kodları nelerdi?", *Yeni Şafak*, 24.03.2021, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ersin-celik/istanbul-sozlesmesindeki-lgbt-kodlari-nelerdi-2057995>, (Son erişim tarihi: 28.03.2022).
- Çoban Keneş, Hatice; Nur Betül Çelik, Nihal Kocabay Şener ve Ferda Fahrioğlu Akın (2022), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Şeytanlaştırılması: İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığı ve Medya*, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Medya Raporu.
- Darakchi, Shaban (2019), "The Western Feminists Want to Make Us Gay: Nationalism, Heteronormativity, and Violence Against Women in Bulgaria in Times of 'Anti-gender Campaigns", *Sexuality and Culture*, 23: 1208-1229.
- Denkovski, Damjan; Nina Bernarding ve Kristina Lunz (2021), *Power Over Rights: Understanding and countering the transnational anti-gender movement Volume I*, Berlin: Centre for Feminist Foreign Policy.
- DW Türkçe (2019), "Erdoğan: Kadın üniversiteleri için adım atacağız", 27.06.2019, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-kad%C4%B1n-%C3%BCniversiteleri-i%C3%A7in-ad%C4%B1m-ataca%C4%9F%C4%B1z/a-49383747>, (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- DW Türkçe (2021a), "Biden'dan İstanbul Sözleşmesi açıklaması: Hayal kırıklığı yarattı", 21.03.2021, <https://www.dw.com/tr/bidendan-istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-hayal-k%C4%B1r%C4%B1kl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-yaratt%C4%B1/a-56945507> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- DW Türkçe (2021b), "Barolar Cumhurbaşkanlığına karşı dava açtı", 22.03.2021, <https://www.dw.com/tr/barolar-cumhurba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-kar%C5%9F%C4%B1-dava-a%C3%A7t%C4%B1/a-56952853> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).

- DW Türkçe (2021c), AKPM'den İstanbul Sözleşmesi adımı", 21.04.2021, <https://www.dw.com/tr/akpmden-istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi-ad%C4%B1m%C4%B1/a-57279221>(Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- DW Türkçe (2021d), "Danıştay'dan İstanbul Sözleşmesi'ne ikinci ret kararı", 18.11.2021, <https://www.dw.com/tr/dan%C4%B1%C5%9Ftaydan-istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesine-ikinci-ret-karar%C4%B1/a-59856087> Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- DW Türkçe (2021e), "Anket: Halkın yüzde 52,3'ü İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye karşı", 31.03.2021, <https://www.dw.com/tr/anket-halk%C4%B1n-y%C3%BCzde-523%C3%BC-istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesinden-%C3%A7ekilmeye-kar%C5%9F%C4%B1/a-57061388> (Son erişim tarihi: 26.03.2022).
- DW Türkçe (2021f), "Danıştay yürütmeyi durdurma talebini reddetti", 29.06.2021, <https://www.dw.com/tr/dan%C4%B1%C5%9Ftay-i%C3%87istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesinin-feshinde-y%C3%BCr%C3%BCtmeyi-durdurma-talebini-reddetti/a-58099138>, (Son erişim tarihi:10.04.2022).
- DW Türkçe (2022a), "İstanbul Sözleşmesi için gözler Danıştay kararında", 28.04.2022, <https://www.dw.com/tr/i%C3%87istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi-i%C3%A7in-g%C3%B6zler-dan%C4%B1%C5%9Ftay-karar%C4%B1nda/a-61617061> (Son erişim tarihi: 13.07.2022)
- DW Türkçe (2022b), "İstanbul Sözleşmesi: Danıştay'da son duruşma yapılıyor", 23.06.2022, <https://www.dw.com/tr/i%C3%87istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi-dan%C4%B1%C5%9Ftayda-son-duru%C5%9Fma-yap%C4%B1l%C4%B1yor/a-62221749> (Son erişim tarihi: 13.07.2022).
- Ekmekvegul.net (2018), "ERDOĞAN'IN EŞİTLİK ANLAYIŞI: '100 metreyi bayan erkek aynı şekilde mi koşacak?'" , 23.11.2018, <https://ekmekvegul.net/gundem/erdoganin-esitlik-anlayisi-100-metreyi-bayan-erkek-ayni-sekilde-mi-kosacak>, (Son erişim tarihi: 30.03.2022).
- Elmas, Tuğrulcan; Rebekah Overdorf ve Karl Aberer (2021), "Tactical Reframing of Online Disinformation Campaigns Against The Istanbul Convention", *Association for the Advancement of Artificial Intelligence*, http://workshop-proceedings.icwsm.org/pdf/2021_42.pdf (Son erişim tarihi: 10.02.2022).
- Ensonhaber (2021), "Mahir Ünal Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesini değerlendirdi.", 21.03.2021, <https://www.ensonhaber.com/gundem/mahir-unal-turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesini-degerlendirdi> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Euronews (2020), "MetroPOLL anketi: Halkın yüzde 64'ü hükümetin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesini onaylamıyor." 25.07.2020, <https://tr.euronews.com/2020/07/25/metropoll-anketi-halk-n-yuzde-64-u-hukümetin-istanbul-sozlesmesi-nden-cekilmesini-onaylam> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Evrensel (2020a), "Ali Erbaş, cuma hutbesinde hastalıkları eşcinselliğe bağladı, "Nesli çürütüyor" dedi", 24.04.2020, <https://www.evrensel.net/haber/403076/ali-erbas->

- cuma-hutbesinde-hastaliklari-escinsellige-bagladi-nesli-curutuyor-dedi (Son erişim tarihi: 10.03.2021)
- Evrensel (2020b), "Erdoğan'dan İstanbul Sözleşmesi talimatı: Halk istiyorsa kaldırın", 03.07.2020, <https://www.evrensel.net/haber/408522/erdogandan-istanbul-sozlesmesi-talimati-halk-istiyorsa-kaldirin> (Son erişim tarihi: 05.03.2022).
- Evrensel (2021b), "Eğitim Sen, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararına karşı dava açtı", Evrensel, 31.03.2021, <https://www.evrensel.net/haber/429459/egitim-sen-istanbul-sozlesmesinden-cekilme-kararina-karsi-dava-acti> (Son erişim tarihi: 15.03.2022).
- Evrensel (2021c), "Mersin'de lebalep kongre serbest, İstanbul Sözleşmesi için eylem yapan kadınlara ceza", 30.03.2021, <https://www.evrensel.net/haber/429340/mersinde-lebalep-kongre-serbest-istanbul-sozlesmesi-icin-eylem-yapan-kadinlara-ceza> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Evrensel (2021d), "Ölmek İstemiyorum" yazan dilekçe asıldığı yerden indirildi: "Tahammül edemediler", 03.04.2021, <https://www.evrensel.net/haber/429717/olmek-istemiyorum-yazan-dilekce-asildigi-yerden-indirildi-tahammul-edemediler> (Son erişim tarihi: 15.03.2022).
- Evrensel (2021e), "Kadına Şiddeti Araştırma Komisyonunda "kadın"ı ara ki bulasın!", Evrensel, 23 Nisan 2021, <https://www.evrensel.net/haber/431365/kadina-siddeti-arastirma-komisyonunda-kadini-ara-ki-bulasin> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Evrensel (2021f), "HDP İstanbul Sözleşmesi için Danıştaya başvurdu", 01.04.2021, <https://www.evrensel.net/haber/429563/hdp-istanbul-sozlesmesi-icin-danistaya-basvurdu>, (Son erişim tarihi: 10.04.2022).
- Evrensel (2021g), "Kadınlar isyanda: İstanbul Sözleşmesi'nden vazgeçmiyoruz", 01.07.2021, <https://ekmekvegul.net/category/kadinlar-isyanda-istanbul-sozlesmesinden-vazgecmiyoruz>, (Son erişim tarihi: 10.04.2022).
- Evrensel, (2021a), "77 barodan ortak açıklama: İstanbul Sözleşmesi yürürlüktedir", 20 Mart 2021, <https://www.evrensel.net/haber/428589/77-barodan-ortak-aciklama-istanbul-sozlesmesi-yururluktedir> (Son erişim tarihi: 15.03.2022).
- France24 (2016), "Pope blasts gender theory study as 'ideological colonisation'", <https://www.france24.com/en/20161003-pope-gender-theory-studies-catholic-church> 03.10.2016, (Son erişim tarihi: 05.01.2022).
- Gazete Duvar (2019), "Türkiye Aile Meclisleri'nden 8 Mart karşıtı çağrı", 08.03.2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/03/08/turkiye-aile-meclislerinden-8-mart-karsiti-cagri> (Son erişim tarihi: 05.03.2022).
- Gazete Duvar (2021), "Milli Gazete'nin hedef gösterdiği 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği' dersine soruşturma", 28.03.2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/milli-gazetenin-hedef-gosterdigi-toplumsal-cinsiyet-esitligi-dersine-sorusturma-haber-1517470> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Göktaş, Kemal (2017), "CHP'nin raporu: AKP'nin kadına bakışı sorunlu... İşte o ayrımcı söylemler", Cumhuriyet, 13.06.2017,

- <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpnin-raporu-akpnin-kadina-bakisi-sorunlu-iste-o-ayrimci-soylemler-760445> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- Graff, Agnieszka ve Elżbieta Korolczuk (2017), " 'Worse than communism and Nazism put together': War on gender in Poland", içinde *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, Kuhar ve Paternotte (Edt.), New York: Rowman&Littlefield, 175-194.
- GREVIO, (2018), "Baseline Evaluation Report Turkey", para.78. <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283>, (Son erişim tarihi: 08.04.2022).
- Grzebalska, Weronika, Eszter Kovats ve Andrea Petö (2017), "Gender as symbolic glue: how 'gender' became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order", *Political Critique*, 13.01.2017, politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/ (Son Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Gunnarsson Payne, Jenny (2019), "Challenging 'Gender Ideology': (Anti-)Gender Politics in Europe's Populist Moment", *The New Pretender*, 10.02.2019, <http://new-pretender.com/2019/02/10/challenging-gender-ideology-anti-gender-politics-in-europes-populist-moment-jenny-gunnarsson-payne/> (Son erişim tarihi: 09.01.2022).
- Gündoğmuş, Bekir (2020), "Küresel güçlerin LGBT ve feminizm dayatması", *Milli Gazete*, 11.05.2020, <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340933/bekir-gundogmus/kuresel-guclerin-lgbt-ve-feminizm-dayatmasi> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Haberler.com (2019), "Bu bir suç duyurusudur: Mağdur Boşanmış Babalar Derneği Başkanı, Emine Bulut'un katilini kutladı." 23.08.2019, <https://www.haberler.com/guncel/maqdur-bosanmis-babalar-dernegi-baskani-emine-12355514-haberi/> (Son erişim tarihi: 27.03.2022).
- Hüdayi Vakfı (2020), "Millî Varlığımızı Tehdit Eden İfsat Hareketine "DUR!" Demeye Çağırıyoruz", 31.07.2020, <https://www.hudayivakfi.org/milli-varligimizi-tehdit-eden-ifsat-hareketine-dur-demeye-cagiriyoruz.html> (Son erişim tarihi: 04.02.2022).
- Hürriyet (2014), "Kadın-erkek eşitliği fitrata ters", 25.11.2014, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kadin-erkek-esitligi-fitrata-ters-27645541> (Son erişim tarihi: 30.03.2022).
- Hürriyet (2015), "Mağdur yok ki dernek olsun", 01.10.2015, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/maqdur-yok-ki-dernek-olsun-3021198> (Son erişim tarihi: 27.03.2022).
- Hürriyet (2016), "Erdoğan: Anneliği reddeden kadın eksiktir, yarım"dır", 05.06.2016, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-40113493>, (Son erişim tarihi: 30.03.2022).
- İndependent Türkçe (2019), "İstanbul Sözleşmesi: Kim neden destekliyor, kim neden karşı çıkıyor?", 10.07.2019, <https://www.indyrturk.com/node/50036/haber/istanbul->

s%C3%B6zle%C5%9Fmesi-kim-neden-destekliyor-kim-neden-kar%C5%9F%C4%B1-%C3%A7%C4%B1k%C4%B1yor (Son erişim tarihi: 05.03.2022).

İnsan Hakları Derneği (İHD)(2017), *Türkiye’de OHAL Raporu*, 26.10.2017, <https://www.ihd.org.tr/ihd-istanbul-subesi-ohalde-turkiye-raporu/>, (Son erişim tarihi: 10.03.2022).

KADEM (2021), Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilmesine ilişkin tweet, <https://twitter.com/kademorgtr/status/1373216451885207553> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).

Kadın Koalisyonu (2021), “Sayın Milletvekili sizi göreve çağırıyoruz”, 23.03.2021, <https://kadinkoalisyonu.org/haber/sayin-milletvekili-sizi-goreve-cagiriyoruz/>, (Son erişim tarihi: 10.04.2022).

Kadın Partisi (2021), Kadın Partisi’nin İstanbul Sözleşmesinden çekilme kararına karşı dava açtıklarına ilişkin tweet, <https://twitter.com/KadinPartisi/status/1376469701992284160?s=03>, (Son erişim tarihi: 10.04.2022).

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (2021a), “Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ve Kadın Adayları Destekleme Derneği olarak basın açıklamamız”, 24.04.2021, <https://kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari-yeni-cozumler-dernegi-mor-cati-kadin-siginagi-vakfi-ve-kadin-adaylari-destekleme-dernegi-olarak-basin-aciklamamiz/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (2021b), “İptal Davası Açtık”, 11.06.2021, <https://kadinininsanhaklari.org/istanbul-sozlesmesinden-cekilme-girisimine-karsi-danistayda-yurutmeyi-durdurma-talebiyle-iptal-davasi-actik/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).

Kadınlar Birlikte Güçlü (2021), Pencere ve Balkonlardan Ses Çıkarma Eylemine ilişkin tweet, <https://twitter.com/KBGuclu/status/1374054008663461890>, (Son erişim tarihi: 10.04.2022).

Kandiyoti, Deniz (2016), “Locating the politics of gender: Patriarchy, neoliberal governance and violence in Turkey”, *Research and Policy on Turkey*, 1:2, 103-118, DOI: 10.1080/23760818.2016.1201242.

Kaos GL (2019), *Medya İzleme Raporu 2019*, Haz. Yıldız Tar, Kaos GL Derneği, <https://kaosgldernegi.org/images/library/2020medya-izleme-raporu-2019web.pdf>, (Son erişim tarihi: 12.02.2022).

Kaos GL (2020), *Medya İzleme Raporu 2020*, Haz. Yıldız Tar, Kaos GL Derneği, <https://kaosgldernegi.org/images/library/medya-i-zleme-2020-web.pdf>, (Son erişim tarihi: 12.02.2022).

Kaos GL, (2021a), *Medya İzleme Raporu 2021*, Haz. Yıldız Tar, Kaos GL Derneği, https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-02/kaos-gl-medya-izleme-2021_0_0.pdf, (Son erişim tarihi: 12.02.2022).

- Kaos GL, (2021b), "27 ülkeden ortak İstanbul Sözleşmesi açıklaması: Türkiye'yi fesih bildirimini geri çekmeye çağırıyoruz!", 01.04.2021, <https://kaosgl.org/haber/27-ulkeden-ortak-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-turkiye-yi-fesih-bildirimini-geri-cekmece-cagiriyoruz> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Kaos GL, (2021c), "İstanbul Sözleşmesi eylemine katılan dört mülteciye sınır dışı kararı!", 06.04.2021, <https://kaosgl.org/haber/istanbul-sozlesmesi-eylemine-katilan-dort-multeciye-sinirdisi-karari> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Kaos GL, (2021d), Kaos GL'nin Ankara 1 Temmuz eylemine ilişkin attığı tweet, <https://twitter.com/KaosGL/status/1410628050719543300>, (Son erişim tarihi: 10.04.2022).
- Kaplan, Yusuf (2021), "Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'ni çöpe gönderdi, nihayet!", Yeni Şafak, 21.03.2021, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/turkiye-istanbul-sozlesmesini-cope-gonderdi-nihayet-2057963>, (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Karakuş, Filiz (2021), "Polonya'da kürtaj neredeyse tamamen yasaklanırken kadın mücadelesi güçleniyor!", Sendika.org, 29.01.2021, <https://sendika.org/2021/01/polonyada-kurtaj-neredeyse-tamamen-yasaklanirken-kadin-mucadelesi-gucleniyor-filiz-karakus-catlak-zemin-606871/> (Son erişim tarihi: 24.03.2022).
- Keleş, Dilek ve Duygu Onay Çöker (2021), "İslamcı Basında İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığının İzlekleri: Milli Gazete Örneği", *Kültür ve İletişim*, 2021, 24(2): 372-405.
- Korolczuk, Elzbieta (2014), "The War on Gender" from a Transnational Perspective - Lessons for Feminist Strategising", Heinrich Böll Stiftung Warsaw, https://pl.boell.org/sites/default/files/uploads/2014/10/war_on_gender_korolczuk.pdf (Son erişim tarihi: 20.01.2022).
- Kuhar, Roman (2015), "Playing with science: Sexual citizenship and the Roman Catholic Church counter-narratives in Slovenia and Croatia", *Women's Studies International Forum*, Vol 49: 84-92.
- Kuhar, Roman (2017), "Changing gender several times a day: The anti-gender movement in Slovenia", içinde *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, Kuhar ve Paternotte (Edt.), New York: Rowman&Littlefield, 215-232.
- Milat (2020a), "Özlem Doğan'ın yazı dizisi: İstanbul Sözleşmesi nedir?", *Milat*, 09.08.2020, s. 1 ve 5.
- Milat (2020b), "Özlem Doğan'ın yazı dizisi: LGBT Lobisi istismar etti: İstanbul Sözleşmesi Nedir?", *Milat*, 10.08.2020, s. 1 ve 5.
- Milat (2020c), "Özlem Doğan'ın yazı dizisi: İstanbul sözleşmesi çözüm yerine şiddeti artırdı!", 11.08.2020, <https://www.milatgazetesi.com/haber/istanbul-sozlesmesi-cozum-yerine-siddeti-artirdi-5655/>, (Son erişim tarihi: 20.03.2022).
- Milli Gazete (2019), "İstanbul Sözleşmesi" ürünü: Kızına bağırды, evine giremiyor." 16.12.2019, <https://www.milligazete.com.tr/haber/3421395/istanbul-sozlesmesi-urununu-kizina-bagirdi-evine-giremiyor> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

- Milliyet (2017), "Boşanmış Mağdur Babalar Derneği Başkanının Yargılandığı Dava", 20.04.2017, <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/izmir/bosanmis-magdur-babalar-dernegi-baskaninin-yargilandiği-dava-11989860> (Son erişim tarihi: 27.03.2022).
- Mor Çatı (2021), "İstanbul Sözleşmesi Bilgi Notu", 11.05.2021, <https://morcati.org.tr/genel/istanbul-sozlesmesi-bilgi-notu/> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).
- Narin, Burcu; Hilal Karul ve Yonca Cingöz, (Haz.)(2021), *Atölye Raporu: İstanbul Sözleşmesi Sonrası Ev İçi Şiddet*, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Atölye Raporu, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı, Civil Rights Defender ve Humboldt University Center for Comperative Democracy, <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- OdaTV (2013), "Ömer Tuğrul İnançer'den yeni açıklama: Tüy dikti", 25.07.2013, <https://www.odatv4.com/guncel/tuy-dikti-2507131200-41133>, Son erişim tarihi: (05.06.2022).
- Özkazanç, Alev (2020a), "Gender Justice The 'Turkish' Way: Anti-Gender Politics in the Land of AKP", *Euromed Rights*, <https://euromedrights.org/publication/gender-justice-the-turkish-way-anti-gender-politics-in-the-land-of-akp/> (Son erişim tarihi: 20.01.2022).
- Özkazanç, Alev (2020b), "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karşıtlığının Dinamikleri", içinde: *Bir Musibet: Yeni Türkiye'de Erillik, Şiddet ve Feminist Siyaset*, Ankara: Dipnot Yay., 39-46.
- Özkazanç, Alev (2021), "Anti-gender Movements and the Resistance: Some Comparative Perspectives on Turkey and Eastern Europe", Keynote Speech presented at the International Workshop *Resistance to Authoritarian Regimes: The Role of Istanbul Convention*, organized in collaboration with AĞ-DA (Gender Equality Solidarity Network Turkey) and Humboldt University Center for Comparative Research on Democracy (CCRD) on October 6, 2021.
- Paternotte, David (2020), "Backlash: A Misleading Narrative", *Engenderings*, March 30th, 2020, <https://blogs.lse.ac.uk/gender/2020/03/30/backlash-a-misleading-narrative/> (Son erişim tarihi: 10.01.2022).
- Paternotte, David ve Roman Kuhar (2017), "'Gender Ideology' in Movement: Introduction" içinde *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, Kuhar ve Paternotte (Edt.), New York: Rowman&Littlefield, 1-22.
- Pejčinović Burić, Marija (2021), "Secretary General responds to Turkey's announced withdrawal from the Istanbul Convention", Statement by Council of Europe Secretary General Marija Pejčinović Burić, 20.03. 2021, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/secretary-general-responds-to-turkey-s-announced-withdrawal-from-the-istanbul-convention> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).

- Radikal (2017), "Hak ve Adalet Platformu Hayrettin Karaman hakkında suç duyurusunda bulundular", 07.08.2017,
<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/08/07/hak-ve-adalet-platformu-hayrettin-karaman-hakkinda-suc-duyurusunda-bulundular>, (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- Resmi Gazete (2018), "Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", 15/7/2018, Sayı: 30479,
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.9.pdf> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Saygılı, Sefa (2020), "İstanbul Sözleşmesi Faciası", *Milat*, 26.06.2020,
<https://www.milatgazetesi.com/yazarlar/istanbul-sozlesmesi-faciasi-242271/>,
(Son erişim tarihi: 15.04.2022).
- Sayın, Ayşe (2020), "AKP'li kadın milletvekilleri İstanbul Sözleşmesi'den geri adıma karşı", *BBC Türkçe*, 28.02.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51667766>,
(Son Erişim Tarihi: 05.03.2022).
- SES (2021), " İstanbul Sözleşmesi'nin Feshine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin İptali İçin Danıştay'a Dava Açtık", Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, 06.04.2021, <https://ses.org.tr/2021/04/istanbul-sozlesmesinin-feshine-iliskin-cumhurbaskanligi-kararnamesinin-iptali-icin-danistaya-dava-actik/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Simonovic, Dubravka (2021), Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararına ilişkin tweet, 20.03.2021,
<https://twitter.com/DubravkaSRVAW/status/1373263512353538056> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Sözcü, (2020), "AKP'li kadınlardan Abdurrahman Dilipak hakkında 81 ilde suç duyurusu", 11.08.2020, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/akpli-kadinlardan-abdurrahman-dilipak-hakkinda-81-ilde-suc-duyurusu-5981794/> (Son erişim tarihi: 13.07.2022)
- Sözcü (2021a), "Erdoğan'dan İstanbul Sözleşmesi açıklaması", 26.03.2021,
<https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/erdogandan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-2-6336638/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Sözcü (2021b), "CHP ve DEVA'dan İstanbul Sözleşmesi için dava", 29.03.2021,
<https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/chp-ve-devadan-istanbul-sozlesmesi-icin-dava-6341490/> (Son erişim tarihi: 10.04.2022)
- Sözen, Ülker (Haz.)(2021), *Atölye Raporu: Kadınların ve LGBTİ+'ların Sokak Mücadelesi ve İstanbul Sözleşmesi*, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Atölye Raporu, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı, Civil Rights Defender ve Humboldt University Center for Comperative Democracy, <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).

- T24 (2018), "Ankara Valiliği, LGBTİ etkinliklerini yine yasakladı!", 10.10.2018, <https://t24.com.tr/haber/ankara-valiligi-lgbti-etkinliklerini-yine-yasakladi,719723> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- T24 (2020), "İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması için Erdoğan'a rapor sunan Türkiye Düşünce Platformu: Mayınlı alana girdiğimizi fark ettik, çok yorulduk, çekiliyoruz", 04.08.2020, <https://t24.com.tr/haber/istanbul-sozlesmesi-nin-kaldirilmesi-icin-erdogan-a-rapor-sunan-turkiye-dusunce-platformu-mayinli-alana-girdigimizi-fark-ettik-cok-yorulduk-cekiliyoruz,894728> (Son erişim tarihi: 05.03.2022).
- T24 (2021), "Fatma Betül Sayan Kaya'dan İstanbul Sözleşmesi açıklaması: Ankara Mutabakatı hazırlıyoruz", 20.03.2021, <https://t24.com.tr/haber/fatma-betul-sayan-kaya-dan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-ankara-mutabakati-hazirliyoruz,940437> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021), *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı: 2021-2025*, <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- TC. CB. İletişim Başkanlığı (2021), "Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Açıklama", 21.03.2021, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Telseren Ömeroğlu, Aslı; Bengi Cengiz, Elif Bozkurt ve Zeynep Kıvılcım, (Haz.)(2021), *Atölye Raporu: Otoriter Cinsiyet Rejimlerine Karşı Direniş: İstanbul Sözleşmesi'nin Rolü*, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararına Karşı Toplumsal Cinsiyet Temelli İnsan Hakları Mücadelesini Güçlendirmek Projesi Atölye Raporu, AĞ-DA Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı, Civil Rights Defender ve Humboldt University Center for Comperative Democracy, <https://ag-da.org/istanbul-sozlesmesi/> (Son erişim tarihi: 05.06.2022).
- Teyit.org (2020), "İstanbul Sözleşmesi hakkındaki doğru ve yanlışlar", 13.08.2020, <https://teyit.org/istanbul-sozlesmesi-hakkındaki-dogrular-yanlislar>, (Son erişim tarihi: 20.03.2022).
- TÜSİAD (2021), "İstanbul Sözleşmesi'nin Feshedilmesi Kadına Yönelik Her Türlü Şiddeti Besleyen Çarpık Zihniyeti Cesaretlendirir", 20 Mart 2021, <https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/10738-i-istanbul-sozlesmesi-nin-feshedilmesi-kadina-yonelik-her-turlu-siddeti-besleyen-carpik-zihniyeti-cesaretlendirir> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Uluslararası Af Örgütü (2021), "Turkey: Targeting of LGBTI people to justify quitting convention on combating violence against women is dangerous", Amnesty International, 22.03.2021, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/03/turkey-targeting-of-lgbti-people-to-justify-quitting-convention-on-combating-violence-against-women-is-dangerous/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).

- UN Women (2021), Statement by UN Women on Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention, 20.03.2021, <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2021/3/statement-un-women-turkey-withdrawal-from-the-istanbul-convention> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Vatan Gazetesi (2010), "Kadınla erkek eşit olamaz!", 20.07.2010, <https://www.gazetevatan.com/siyaset/kadinla-erkek-esit-olamaz-318006>, (Son erişim tarihi: 30.03.2022).
- Weber, Anne (2009), *Nefret Söylemi El Kitabı*, Çev. Metin Çulhaoğlu, Avrupa Konseyi Yayınları.
- Yarar, Betül (2020), "Neoliberal-neoconservative feminism(s) in Turkey: politics of female bodies/ subjectivities and the Justice and Development Party's turn to authoritarianism", *New Perspectives on Turkey*, 63 (2020): 113-137.
- Yeni Akit (2019a), "746 bin baba evden uzaklaştırıldı.", 05.11.2019, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/746-bin-baba-evden-uzaklastirildi-950746.html> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2019b), "Erdoğan: İstanbul Sözleşmesi nas değildir." 07.06.2019, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-istanbul-sozlesmesi-nas-degildir-787761.html> (Son erişim tarihi: 17.03.2022)
- Yeni Akit (2019c), "İstanbul Sözleşmesi Aileye Suikasttır.", 27.08.2019, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/istanbul-sozlesmesi-aileye-suikasttir-902514.html> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2019d), "İstanbul Sözleşmesi Ölü Doğan Proje", 29.08.2019, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/istanbul-sozlesmesi-olu-dogan-proje-905681.html> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2020a), "STK'lardan art arda bildiri! İstanbul Sözleşmesi için bir açıklama daha!", 04.08.2022, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/stklardan-art-arda-bildiri-istanbul-sozlesmesi-icin-bir-aciklama-daha-1351268.html> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).
- Yeni Akit (2020b), "İstanbul Sözleşmesi Türkiye'yi enkaza çevirdi" 10.08.2020, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/istanbul-sozlesmesi-ulkeyi-enkaza-cevirdi-1355962.html> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2021a), "İstanbul Sözleşmesi yerine Ankara sözleşmesi! Ankara mutabakatı nedir? Ankara Sözleşmesi içeriği ne?", 21.03.2021, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/istanbul-sozlesmesi-yerine-ankara-sozlesmesi-ankara-mutabakati-nedir-ankara-sozlesmesi-icerigi-ne-1522350.html> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2021b), "Mağdurlar Akit aracılığıyla sesleniyor: 6284 başka canlar almasın", 05.04.2021, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/magdurlar-akit-araciligıyla-sesleniyor-6284-baska-canlar-almasin-1526856.html> (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2021c), Mor Çete ve ekibi meydanlara dökülecek: Topyekün mücadele çağrısı", 20.03.2021, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/mor-cete-ve-ekibi-meydanlara>

- [dokulecek-topyekun-mucadele-cagrisi-1522146.html](https://www.yeniakit.com.tr/haber/ab-ulkeleri-bile-sozlesmeye-soguk-1522915.html) (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeni Akit (2021d), "AB ülkeleri bile sözleşmeye soğuk", 23.03.2022, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ab-ulkeleri-bile-sozlesmeye-soguk-1522915.html> (Son erişim tarihi: 27.03.2022).
- Yeni Bir Mecra (2021), "Rosa Kadın Derneğine polis baskını", Yeni Bir Mecra, 5 Nisan 2021, <https://yenibircra.com/rosa-kadin-dernegine-polis-baskini-2/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Yeni Şafak (2005), "Mağdur erkekler örgütleniyor", 03.03.2005, <https://www.yenisafak.com/gundem/magdur-erkekler-orgutleniyor-2687102>, (Son erişim tarihi: 28.03.2022).
- Yeni Şafak (2006), "'Mağdur Erkekler', feministlerin güçlenmesinden rahatsız", 13.04.2006, <https://www.yenisafak.com/arsiv/2006/nisan/13/6801.html>, (Son erişim tarihi: 28.03.2022).
- Yeni Şafak (2021), "İstanbul Sözleşmesi neden feshedildi? İstanbul sözleşmesi zararları ve maddeleri nelerdi?", 20.03.2021, <https://www.yenisafak.com/istanbul-sozlesmesi-maddeleri-nelerdir-istanbul-sozlesmesi-nedir-neden-iptal-edildi-h-3614549>, (Son erişim tarihi: 25.03.2022).
- Yeşil Gazete (2021), "Akşener: İlk işimiz İstanbul Sözleşmesi'ni uygulamak olacak", Yeşil Gazete, 03.11.2021, <https://yesilgazete.org/aksener-ilk-isimiz-istanbul-sozlesmesini-uygulamak-olacak/> (Son erişim tarihi: 19.03.2022).
- Yetkin, Murat (2020a), "İsmailağa Cemaati İster de İstanbul Sözleşmesi Kalır mı?", *Yetkin Report*, 08.07.2020, <https://yetkinreport.com/2020/07/08/ismailaga-cemaati-ister-de-istanbul-sozlesmesi-kalir-mi/> (Son erişim tarihi: 04.02.2022).
- Yetkin, Murat (2020b), "İşte Erdoğan'dan fesih isteyen İstanbul Sözleşmesi raporu", 23.07.2020, <https://yetkinreport.com/2020/07/23/iste-erdogandan-fesih-isteyen-istanbul-sozlesmesi-raporu/> (Son erişim tarihi: 05.03.2022).